

НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ, СКОЄНІ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014-2018 РР.

ХАРКІВ
ПРАВА ЛЮДИНИ
2018

Доповідь підготовлена завдяки фінансової підтримці

Марта Вовк, Володимир Глущенко, Юрій Гуков, Анастасія Єгорова, Євгеній Захаров, Борис Книров, Ганна Овдієнко, Наталія Охотнікова, Олена Річко, Яніна Смелянська, Ігор Сосонський, Геннадій Токарев, Павло Шваб, Геннадій Щербак

НЗ1 **Насильницькі злочини, скоєні в ході збройного конфлікту на сході України у 2014–2018 рр.** / упоряд. Є. Ю. Захаров; ГО «Харківська правозахисна група», ГО «Мирний берег». — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2018. — 104 с.

ISBN 978-617-7391-37-0

Харківська правозахисна група та «Мирний берег», недержавні неприбуткові правозахисні організації, представляють увазі читача доповідь, яка містить різноманітну інформацію про насильницькі злочинні діяння, скоєні під час воєнного конфлікту на сході України в 2014–2018 рр.

Автори вбачають у цих діяннях ознаки численних злочинів проти людяності та воєнних злочинів відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Дослідження виконане Харківською правозахисною групою та «Мирним берегом» за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та фінансової підтримки МЗС Данії, Національного фонду демократії, Міжнародного фонду «Відродження».

Погляди, висловлені в цій публікації, належать авторам і можуть не збігатися з офіційною позицією ПРООН, МЗС Данії, Національного фонду демократії, Міжнародного фонду «Відродження», Управління Верховного Комісару ООН з прав людини.

УДК 355.244.01

© Марта Вовк, Володимир Глущенко, Юрій Гуков, Анастасія Єгорова, Євгеній Захаров, Борис Книров, Ганна Овдієнко, Наталія Охотнікова, Олена Річко, Яніна Смелянська, Ігор Сосонський, Геннадій Токарев, Павло Шваб, Геннадій Щербак
© Євгеній Захаров, упорядкування, 2018
© ГО «Харківська правозахисна група», 2018
© ГО «Мирний берег», 2018
© Олег Мірошніченко, дизайн, 2018

ISBN 978-617-7391-37-0

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- AI — Amnesty International;
- HRW — Human Rights Watch;
- АТО — антитерористична операція;
- БД — база даних;
- БП — блок-пост;
- ВК — виправна колонія;
- ВПО — вимушено переміщені особи;
- ВРУ — Верховна Рада України;
- ВЦА — військово-цивільна адміністрація;
- ГВП — Головна військова прокуратура;
- ГКЗПЛ — Громадський комітет захисту конституційних прав і свобод людини;
- ГО — Громадська організація;
- ЄРДР — Єдиний реєстр досудових розслідувань;
- ЄКПЛ — Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року;
- ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини;
- ЖК — Женевська (-і) конвенція (-ї) 12 серпня 1949 року;
- ЗМІ — засоби масової інформації;
- ЗЗФ — законні збройні формування;
- ЗСУ — Збройні сили України;
- КК — Кримінальний кодекс України;
- КПВВ — контрольний пункт в'їзду-виїзду;
- ЛЖВ — люди, що живуть з ВІЛ/СНІД;
- ЛЗ — лінія зіткнення;
- МБ — ГО «Мирний берег»;
- МВС — Міністерство внутрішніх справ України;
- МДБ — Міністерство державної безпеки;
- МКС — Міжнародний кримінальний суд;
- ММПЛ — Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні;
- МО — Міністерство оборони України;
- МТОТ — Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України;
- НЗФ — незаконні збройні формування;
- НП — населений пункт;
- НПУ — Національна поліція України;
- ОБСЕ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
- ОДА — обласна державна адміністрація;
- ОМС — орган місцевого самоврядування
- ОРДЛО — окуповані райони Донецької та Луганської областей;
- РДА — районна державна адміністрація;
- РС — Римський статут;

РНБО — Рада національної безпеки і оборони України;
РСЗВ — ракетна система залпового вогню;
СБУ — Служба безпеки України;
СММ — Спеціальна моніторингова місія;
Т. зв. «ЛНР» — так звана «Луганська народна республіка»;
Т. зв. «ДНР» — так звана «Донецька народна республіка»;
УВП — установи виконання покарань за вироком суду;
УВКПЛ — Управління Верховного комісара ООН з прав людини;
УГСПЛ — Українська Гельсінкська спілка з прав людини;
ХПГ — Харківська правозахисна група;
ЦСС — Центр стратегічних справ.

1. РЕЗЮМЕ

ГО «Харківська правозахисна група» (ХПГ) та ГО «Мирний берег» (МБ), українські недержавні неприбуткові правозахисні організації, представляють цю доповідь МКС, яка містить різноманітну інформацію про насильницькі злочинні діяння, скоєні під час воєнного конфлікту на сході України в 2014–2018 рр.

ХПГ та МБ вбачають у цих діяннях ознаки численних злочинів проти людяності та воєнних злочинів: на нашу думку, є розумні підстави вважати, що ці діяння можна кваліфікувати за статтями 7 параграф 1, пункти (а), (е), (ф), (г) та 8 параграф 2 пункти (а) (i), (ii), (iii), (iv), (b) (i), (ii), (iv), (v), (ix), (xxi), (xxiii), (c) (i), (ii), (e) (i), (ii), (iv), (vi) РС МКС.

У цій доповіді ХПГ та МБ намагалися охопити всі види злочинів, які можна кваліфікувати на підставі зібраних нами даних.

У розділі 2 «Вступ» надані короткі відомості про ХПГ та МБ та висловлені подяки міжнародним благодійним інституціям, які підтримували наші зусилля, та партнерським організаціям, які брали участь у зборі інформації.

У розділі 3 «Методологія» описані види джерел інформації, БД МБ та ХПГ як інструменти аналізу зібраних даних, методика проведення моніторингових візитів до населених пунктів на підконтрольній уряду території, опитування постраждалих від воєнних дій, методика збору, перевірки та узагальнення інформації щодо підконтрольної уряду території, методика збору, перевірки та узагальнення інформації щодо ОРДЛО.

У розділі 4 «Факти» коротко викладений перебіг подій збройного конфлікту; наведені узагальнені знеособлені дані, зібрані нами щодо злочинів, які розглядаються; продемонстровані їхня широкомасштабність та систематичність.

У розділі 5 «Злочини проти людяності та військові злочини, ймовірно, вчинені в ході збройного конфлікту» розглянуті:

- вбивства (позасудові страти, закатовані до смерті, загиблі цивільні внаслідок поодиноких нападів);
- загибель цивільних осіб та руйнування цивільних об'єктів (навмисні обстріли, невибіркові обстріли, загиблі внаслідок вибухів — міни, розтяжки та інші, руйнування та пошкодження житлових будівель та об'єктів інфраструктури);
- використання охоронюваних осіб як «живих щитів»;
- затримання (ув'язнення) або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи — окремо щодо воєнних та цивільних, незаконні місця утримання під вартою;
- катування та жорстоке поводження (окремо щодо воєнних та цивільних);
- сексуальне та гендерне обумовлене насильство;
- посягання на людську гідність (паради полонених, примушення полонених з'їсти знаки форменого розрізнення, примушення полонених перепоховати трупи українських бійців, які розклалися, тощо).

Також вказані злочини, які потребують більш детального розгляду в майбутньому: насильницькі зникнення; переслідування ідентифікованої групи (роми, члени ЛГБТІ-спільноти, віруючі церков, що не визнаються Московським патріархатом).

В розділі 6 «Неефективність розслідування скоєних злочинів» йдеться про нездатність та небажання держави розслідувати скоєні злочини.

В розділі 7 «Висновки» підведені підсумки дослідження.

2. ВСТУП

ХПГ та МБ представляють інформацію про злочинні діяння, скоєні під час воєнного конфлікту на сході України в 2014–2018 рр.

ХПГ була зареєстрована в 1992 році, з 1989 року вона діяла як правозахисна група Харківського товариства «Меморіал». ХПГ здійснює захист прав людини в конкретних випадках їх порушень, розглядаючи до 3 тисяч письмових звернень на рік, інформує про права людини українську державу та суспільство, аналізує стан дотримання прав людини та основних свобод в Україні. ХПГ намагається змінити на краще ситуацію в Україні з правом на життя, свободою від катувань та поганого поводження, від свавільних затримань, свободою слова та інформації, правом на приватність, правами вразливих груп населення — в'язнів, ЛЖВ, наркозалежних, шукачів притулку та інших. ЦСС ХПГ, створений у 2003 році, розглядає в національних судах та ЄСПЛ до 200 стратегічних справ на рік. Юристи Центру виграли більше 120 справ в ЄСПЛ за статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13 та іншими статтями ЄКПЛ, більше 400 справ чекає на розгляд у ЄСПЛ, в тому числі більше половини з них — щодо злочинів, скоєних під час воєнного конфлікту на сході. У 2016–2018 рр. ХПГ здійснила 46 моніторингових поїздок до НП вздовж ЛЗ для збору інформації про ці злочини.

МБ був створений у 2014 році переселенцем з Луганська Геннадієм Щербаким для моніторингу та документування злочинів, пов'язаних із позасудовими стратами, зникненнями, катуваннями, затриманнями та незаконним утриманням під вартою, документатори «Мирного берега» здійснили вже 72 поїздки для опитувань потерпілих і свідків, що перебували у полоні т. зв. «ЛНР» і «ДНР». МБ створив власну БД, яка є найповнішою і найточнішою серед усіх існуючих в Украї-

ні БД з такою інформацією. Станом на 1 вересня 2018 року вона містить інформацію про більше, ніж 19 000 людей — полонених, зниклих безвісти, загиблих та поранених в ході воєнних дій та в полоні, жертв катувань та незаконних затримань, свідків скоєння злочинів та підозрюваних — бойовиків НЗФ. Інформація з БД передавалася МБ органам влади — ГВП, ГПУ, НПУ, МО, Управлінню СБУ у Волинській області — та численним громадським організаціям. Члени МБ надають юридичні консультації потерпілим від злочинів та членам родин загиблих та поранених військовослужбовців, представляють їх інтереси в численних судових процесах в національних судах. Офіс організації знаходиться в Луцьку.

Авторами цієї доповіді є працівники ХПГ: Володимир Глушенко, Юрій Гуков, Анастасія Єгорова, Євгеній Захаров, Ганна Овдієнко, Наталія Охотнікова, Олена Річко, Яніна Смелянська, Ігор Сосонський, Геннадій Токарев, Павло Шваб, та працівники МБ: Марта Вовк, Борис Книров, Геннадій Щербак.

ХПГ та МБ висловлюють щиру вдячність міжнародним та національним благодійним інституціям, які підтримували наші зусилля у зборі й документуванні інформації та підготовці цієї доповіді — Управлінню Верховного Комісара ООН з прав людини, Програмі розвитку ООН в Україні, Міжнародному фонду «Відродження», Національному фонду демократії (США), Фонду сприяння демократії посольства США в Україні, міжнародній правозахисній організації FrontLine Defenders.

ХПГ та МБ співпрацювали з членами Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі» — УГСПЛ та «Донбас SOS» щодо різних аспектів збору інформації. Красно дякуємо нашим колегам за дружню та плідну взаємодію.

3. МЕТОДОЛОГІЯ

3.1. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Джерелами інформації були:

- Щоденні офіційні повідомлення про ситуацію в зоні бойових дій, про людські втрати, руйнування і т. ін., повідомлення інших інформаційних ресурсів, в тому числі місцевих, про наслідки бойових дій;
- Щоденні повідомлення СММ ОБСЄ, доповіді ММПЛ, доповіді міжнародних та національних правозахисних організацій — AI, HRW, Правозахисного центру «Меморіал», УГСПЛ та інших правозахисних організацій в Україні;
- Відповіді на інформаційні запити, надіслані згідно із законом «Про доступ до публічної інформації», до ОМС та органів влади на підконтрольній уряду території;
- Моніторингові поїздки до НП Донецької та Луганської областей на підконтрольній уряду території з метою перевірки і уточнення отриманих у відповідях на запити даних, інтерв'ювання жертв порушень прав людини та інших очевидців, проведення відео- та фотозйомки;
- Інформаційні ресурси, які регулярно публікують інформацію про події в зоні воєнного конфлікту;
- повідомлення інформантів, які мешкають в ОРДЛО;
- Матеріали проваджень, відкритих ЦСС ХПГ за фактами порушень прав людини в зоні конфлікту;
- БД МБ та ХПГ.

У 2016 році ХПГ підготувала і відправила 322 інформаційних запити до ОМС та регіональних органів влади на підконтрольній території Донецької та Луганської областей. Ми просили надати інформацію про кількість загиблих та поранених цивільних осіб у ході бойових дій у 2014–2015 ро-

ках, про дату, місце, причини та обставини смертей та поранень тощо, які були ушкодження і руйнування житлових будинків і об'єктів інфраструктури — соціальних, комунальних, освітніх, медичних, виробничих та інших — в межах адміністративних кордонів населених пунктів, що входять до складу ОМС, яка частина з них відновлена, джерела та обсяг фінансування; чи надавалися комунальні установи та інші будівлі для розміщення підрозділів ЗСУ та чи були вирішені фінансово-організаційні питання в цих випадках; чи проводилася робота з актування завданої шкоди; характеристика пошкодженої землі, доріг, мостів та інші дані. Також запитувалася інформація про інші широкомасштабні порушення прав людини — позасудові страти, катування та жорстоке поводження, зникнення безвісти, незаконне позбавлення волі та незаконне утримання під вартою, незаконне позбавлення майна без рішення суду та ін., скоєних бойовиками т. зв. ДНР/ЛНР або українськими підрозділами — військовими, СБУ, МВС, Національної гвардії, добровольчих батальйонів. Загалом нам відповіли близько половини ОМС та органів влади. На жаль, не всі відповіді були достатньо інформативними.

Вдруге ХПГ звернулася із інформаційними запитами до ОМС, розташованих уздовж ЛЗ та органів влади на цих територіях, у листопаді 2017 р. При формуванні списку ОМС, до яких планувалося звернутися із запитом, ХПГ включала в нього такі ОМС, території яких або прямо стикаються з ЛЗ, або розташовані в смузі шириною не більше 25 км від неї і потрапляють до зони ураження важкими видами озброєнь або деякий час знаходилися під контролем НЗФ. Був складений список зі 102 ОМС, районних та обласних адміністрацій та рад, на території яких розташовані 93 НП на ЛЗ. Не всі адресати надали інформацію, ХПГ отримала лише 64 відповіді.

У лютому 2018 року були підготовлені і надіслані 61 інформаційний запит до шкіл, розташованих в НП уздовж ЛЗ. Також відправлено 28 запитів до лікувальних установ Донецької і Луганської областей. Відправлено 16 запитів до міських та районних управлінь НПУ, а також 18 запитів до регіональних органів прокуратури Донецької і Луганської областей. Відповіді на запити продовжують надходити і аналізуватися.

З метою дослідити масштаби зниклих безвісти осіб, викрадених, взятих у заручники, а також досудового розслідування кримінальних правопорушень, у 2018 році МБ направила інформаційні запити до НПУ Луганської та Донецької області, до ГПУ щодо кількості зареєстрованих заяв від громадян та відкритих кримінальних проваджень за статтями 115 («Вбивство», з додатковою відміткою в ЄРДР «безвісти зниклий»), 146 («Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»), 147 («Захоплення заручників») КК, вчинених як ЗЗФ, так і бойовиками НЗФ, кількості осіб, постраждалих внаслідок таких злочинів, закритих кримінальних проваджень та направлених до суду з обвинувальним вироком. Крім того, зроблено запити до територіальних управлінь Державної судової адміністрації Луганської, Донецької області щодо кількості ухвалених вироків у вказаних категоріях справ за період з 01.01.2014 року по II квартал 2018 року. На жаль отримані відповіді від правоохоронних органів виявились неповними, більше того, на деякі з питань відповіді не надано. Відмову у доступі до інформації уповноважені особи мотивують відсутністю затвердженої форми звітності, яка б дозволяла надати запитувану інформацію. Такі дії грубо порушують порядок здійснення та забезпечення права на доступ до інформації визначеного законом «Про доступ до публічної інформації».

БД ХПГ є реляційною базою даних щодо втрат цивільного населення та руйнування житлових будинків й об'єктів інфраструктури, побудованою на основі вільної системи управління базами даних MySQL. Розроблене ХПГ програмне забезпечення дозволяє перевіряти коректність написання адрес будинків, знаходити і вказувати повторюваних і тих же епізодів і здійснювати захист персональних даних шляхом їх автоматичного коду-

вання і зберігання в базі в закодованому вигляді. За введення ключа доступу все персональні дані розкодується і можуть оброблятися. Програмне забезпечення передбачає вибірку епізодів для заданого періоду часу, місця розташування і типу подій як окремо, так і в комбінації будь-якого набору цих ознак, і дозволяє генерувати звіти, що показують узагальнену інформацію в табличній формі (розподіл епізодів за певний періоду часу, по місцю розташування, типу втрат і типу подій) і в графічному вигляді — на картах, побудованих на основі GOOGLEMAP. Станом на 1 вересня 2018 року в БД містяться дані щодо 3144 загиблих та 3350 поранених цивільних осіб, щодо 20 001 зруйнованих та пошкоджених житлових будинків та 2502 об'єкта інфраструктури.

БД МБ є реляційною базою даних, яка містить зібрану МБ інформацію щодо постраждалих в ході воєнних дій та в полоні й їх вірогідних кривдників. Основне джерело інформації — звернення родин полонених та зниклих безвісти, дані, зібрані в ході 72 моніторингових поїздок, а також дані, отримані від органів влади, від громадських об'єднань, з інформаційних ресурсів у відкритому доступі. Кожен епізод супроводжується посиленням на документи, інтерв'ю, фото та відео, які його стосуються, й автоматично встановлюється зв'язок з іншими епізодами, де фігурують ті ж самі персоналії та/або інші дані. Програмне забезпечення дозволяє здійснювати різноманітний пошук та робити витяги з БД за будь-якою сукупністю різних категорій та критеріїв. Станом на 1 вересня 2018 року в БД міститься інформація про 8531 членів ЗЗФ, 3586 — членів НЗФ, про 8216 цивільних осіб, в тому числі про 7972 загиблих, про 1572 поранених та 1297 зниклих безвісти.

3.2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГОВИХ ПОЇЗДОК

Завданням моніторингової поїздки до НП є збір та перевірка раніше отриманої інформації про порушення прав людини, надання правових консультацій усім, хто цього потребує, проведення фото-, відеозйомки зруйнованих житлових

будинків та об'єктів інфраструктури та інтерв'ю з постраждалими та іншими мешканцями НП. Зазвичай у складі моніторингової групи було 3–4 особи, щонайменше один (одна) з них — правник, моніторингові поїздки були тижневими, і протягом кожної група встигала побувати в декількох НП. За наявності відповіді на інформаційний запит група перевіряла отриману інформацію в ході інтерв'ю, якщо ж відповіді не було, група заздалегідь домовлялась про зустріч з вже відомими жертвами порушень прав людини, а потім шукала нові дані «методом сніжного кому». Група також з'ясовувала можливість доступу до комунальних послуг, до медичної допомоги, рівень забезпечення харчуванням, стан ВПО, які мешкають у цьому НП, тощо. Після завершення поїздки здійснювалися активні дії, спрямовані на покращення ситуації.

Моніторингові групи намагалися з'ясувати, з якого боку почалися обстріли, ідентифікувати вид зброї, оцінити масштаб руйнувань; вони намагалися встановити точну кількість жертв, максимально повно їх ідентифікувати, встановити дату, місце та причину загибелі/поранення (артилерійський обстріл, стрілецька зброя, міна, розтяжка тощо), розшукати рідних та близьких жертв та (за можливості) провести інтерв'ю та анкетування.

Після завершення кожної моніторингової поїздки група готувала звіт про її результати, в якому вказувала маршрут, кількість комунікацій в кожному НП, питання, з якими зверталися для консультацій, кількість підготовлених анкет, опис можливих стратегічних справ, додавала фото-, аудіо- та відеозаписи та інші матеріали поїздки.

Моніторингові поїздки до найбільш постраждалих від збройного конфлікту НП (Станиця Луганська, Попасна, Авдіївка, Мар'їнка, Красногівка, Волноваха, Золоте та інші) повторювалися стільки разів, скільки було необхідно, щоб зафіксувати всі порушення прав людини в цьому НП та опитати усіх жертв. Слід зауважити, що деякі постраждалі погоджувалися свідчити не одразу, а після другого чи третього приїзду моніторингової групи, коли наочно побачили, що метою цих поїздок справді є надання їм допомоги.

Протягом 46 моніторингових поїздок ХПГ у 2016–2018 рр., 72 поїздок МБ у 2014–2018 рр.

до 92 НП в зоні бойових дій у 2014–2015 рр. та вздовж ЛЗ було опитано 734 свідків, постраждалих та їх родичів, зафіксовано майже 700 місць обстрілів та вибухів, зроблено (та зібрано в Інтернеті) 1100 відео та десятки тисяч фото, зібрано та створено 542 процесуальних документа і підготовлено 219 анкет щодо загиблих, катованих, зниклих безвісти та поранених військових та цивільних осіб, 47 анкет мешканця НП поблизу ЛЗ та 103 анкети щодо місць несвободи в ОРДЛО.

3.3. МЕТОДИКА ЗБОРУ, ПЕРЕВІРКИ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПІДКОНТРОЛЬНОЇ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ

Дані, надіслані у відповідях на інформаційні запити ХПГ і МБ органами влади та ОМС, порівнювалися між собою та перевірялись під час моніторингових поїздок шляхом опитування жертв, членів їх родин та інших мешканців НП з використанням заздалегідь підготовлених опитувальників.

Інформація, отримана за інформаційними запитами, зібрана під час моніторингових поїздок та з інших джерел, була внесена до БД МБ та ХПГ, що надало можливість узагальнювати дані про широкомасштабні порушення прав людини і отримати різноманітні статистичні показники щодо жертв та їх вірогідних кривдників — за видами порушень, за певний проміжок часу, за місцем розташування, де відбулися порушення, тощо.

НП вздовж ЛЗ адміністративно пов'язані з дев'ятьма районами — Станично-Луганський, Попаснянський, Новоайдарський, Маріїнський, Волноваський, Бахмутський, Ясинуватський, а також міста Авдіївка та Маріуполь. Інформація щодо всіх зафіксованих порушень прав людини в кожному районі представляється у вигляді окремої доповіді про ці порушення за географічним виміром. При цьому особлива увага надається злочинним діям, які є предметом розгляду цієї доповіді. Станом на 1 вересня 2018 року підготовлено дві таких доповіді щодо Станично-Луганського та Попаснянського районів.

3.4. МЕТОДИКА ЗБОРУ, ПЕРЕВІРКИ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ОРДЛО

Для збору даних про порушення прав людини на окупованих територіях ХПГ користувалась численними Інтернет-ресурсами:

- <http://poisk.derzhava.today/pogibshie/list>
- <http://map.ombudsmandnr.ru/>
- https://nekropole.info/ru/person/list?_category_id=319
- <https://docs.google.com/spreadsheets/d/txrvxU5367rsISXchEHnLGQ/htmlview>
- http://bez-vesti.com/propavshye_na_ukraine/propavshie-na-ukraine
- <http://dnr-online.ru/spisok-detej-pogibshix-v-rezultate-boevyx-dejstvij-na-territorii-doneckoj-narodnoj-respubliki/>
- <http://crimes.dnr-online.ru/>
- <http://www.novorossia.org/novoross/7134-spisok-pogibshih-svyaschennikov-i-razrushen-nyh-hramov-novorossii.html>
- <http://rigort.livejournal.com/1030769.html>

<http://od-novorossia.livejournal.com/tag/%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D1%8C>
<http://forum-novorossia.ru/index.php/topic/273-memorial-pogibshikh-opolchentcev-novorossii/>

<http://gruz200.zzz.com.ua/>

та іншими.

Крім того, ХПГ використовувала:

- опитування військовополонених та цивільних заручників, звільнених з полону НЗФ через обмін або іншим шляхом;
- прямі звернення з ОРДЛО електронною поштою та іншим шляхом до нас про допомогу;
- повідомлення наших інформантів, які мешкають на окупованій території про порушення прав людини, вчинені в їхніх НП.

Працівники ХПГ та МБ проводили перехресну перевірку даних, опублікованих в Інтернеті та отриманих іншим шляхом, шукали дані також в сторінках фігурантів в соціальних мережах, перевіряючи опубліковані дані, і таким чином змогли надати достовірну оцінку даним про жертв порушень прав людини, свідків та порушників.

4. ФАКТИ

4.1. ПЕРЕБІГ ПОДІЙ

Збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях став продовженням подій, що мали місце у лютому 2014 року у Києві. Стисло викладемо головні події, які тим чи іншим чином впливали на розвиток збройного конфлікту на сході України.

Для дослідження розвитку подій була зібрана інформація про місця бойових зіткнень у Донецькій та Луганській областях в період з квітня 2014 по травень 2018 року; складені карти територій, на яких у 2014–2015 рр. велися бойові дії. У список таких територій потрапили: в Донецькій області — всі райони, крім Великоновосілківського, Добропільського, Мангушського, Нікольського, Олександрівського, Покровського, а також крім міст обласного підпорядкування Мірноград, Вугледар, Новогродівка, Селидове, Покровськ; в Луганській області — всі райони, крім Троїцького, Білокуракинського, Біловодського, Міловського, Марківського, Старобільського, Сватівського та Кремінського.

Березень — травень 2014 року

У березні 2014 року в ряді великих міст Донецької та Луганської областей були інспіровані протестні акції прихильників так званого «Анти-майдану» — формувалися групи активістів з місцевого населення; всі протестні дії координувалися колом осіб, які підтримувалися окремими публічними політиками РФ. Було наголошено про невизнання деякою частиною мешканців цих областей дій щодо усунення діючого президента В. Ф. Януковича; оголошено про початок синхронізованих дій щодо відокремлення Донецької та Луганської областей від держави Україна; наголошено на проведенні активних дій щодо проведення референдуму по відокремленню Донецької та Луганської областей. У ряді міст були

захоплені більше ніж 30 будівель органів влади — міські, районні та обласні ради та адміністрації, управління МВС, СБУ та інші¹. Очевидці відзначали появу озброєних груп без пізнавальних знаків; звучали заклики до мобілізації та захоплення влади. З'явилися електронні ЗМІ, які дають щоденну «картину» подій в регіоні; було оголошено про початок проекту «Російська весна»².

У квітні 2014 року українська влада заявила про те, що ряд НП Донецької та Луганської областей взято під контроль озброєними людьми, які координувалися спецслужбами РФ. До територій, над якими був втрачений контроль державними структурами України, станом на квітень 2014 року, були віднесені наступні НП: Донецьк, Маріуполь, Курахове, Авдіївка, Костянтинівка, Бахмут, Слов'янськ, Краматорськ, Лиман, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, Первомайськ, Алчевськ, Луганськ, Свердловськ, Ровеньки, Красний Луч, а також НП всередині цього багатокутника.

Мітинг «Руська весна»

¹ <https://sud.ua/ru/news/ukraine/62722-po-fakty-zakhvata-zdaniya-prokratyri-donetskoj-oblasti-nachato-rassledovanie>;
<http://www.unian.net/politics/913106-nachalsya-voorujennyiy-zahvat-zdaniya-gu-mvd-v-luganskoy-oblasti.html>;
<https://ru.hromadske.ua/posts/zahvat-luhanskoho-sbu-s-cheho-nachalas-voyna-v-luhanske-y-kto-za-eto-otvetyl>;

² <http://rusvesna.su/>

Станом на квітень контроль над кордоном здійснювався прикордонною службою в штатному режимі.

14 квітня 2014 року РНБОУ офіційно оголосив про початок антитерористичної операції.³

У квітні 2014 року керівництво АТО приймає рішення про концентрацію бойових підрозділів ЗСУ та МВС в околицях Слов'янська, Краматорська та Маріуполя. В кінці квітня починаються бої на територіях НП Семенівка, Билбасівка, Донецьк, Слов'янськ, Краматорськ та Маріуполь. У містах, які увійшли в пояс «російської весни» блокуються військові підрозділи. Передислокація підрозділів ЗСУ по автодорогах Донецької та Луганської областей блокується релігійними групами громадян та прихильниками «російської весни». Відзначається присутність «туристів» з РФ — колони автобусів з організованими групами перетинають держкордон України, немісцеві громадяни беруть участь в масових акціях блокування органів влади в Донецькій та Луганській областях.

Фіксуються одиничні випадки перестрілок в житлових кварталах Донецька, Луганська, Слов'янська. Надходять повідомлення про поранення цивільних осіб на автотрасах.

У травні 2014 року географія бойових дій значно збільшилася. Почалися серйозні зіткнення між батальйонами ЗСУ та МВС в житлових масивах Слов'янська, Семенівки, Билбасівка, Краматорська, Ясногірка, Лиману, Рубіжного, Маріуполя. Стрілянина в Красноармійську (Покровск) 11 травня забрала життя двох цивільних осіб⁴.

25 травня в Новоайдарі в результаті перестрілки між ЗСУ та НЗФ загинуло 2 та було поранено 3 цивільних. Почалися бойові зіткнення в передмістях Станиці Луганській, Ізварине. У НП Донецьк, Карлівка, Ольгинка зафіксовані перші випадки масової загибелі як військових, так і цивільних осіб. У Маріуполі 9 травня збройні групи штурмували міськвідділ МВС, перестрілки пройшли по всьому місту, загинуло 7 цивільних і 6 силовиків⁵.

³ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=Zoc_vnP2Ewo;
https://www.youtube.com/watch?v=W4joK6D_-Wc

⁵ https://censor.net.ua/photo_news/335460/v_mariupole_otkryli_memorialnuyu_dosku_pogibshim_v_gorode_9_maya_2014_goda_ukrainskim_voinam_fotoreportaj

Після штурму міськвідділу МВС в Маріуполі штаб АТО прийняв рішення вивести за межі міста всі силові підрозділи. Повернути місто під контроль українського уряду вдалося тільки 13 червня⁶.

У травні 2014 року сторони конфлікту намагаються взяти під контроль головні транспортні артерії областей, залізничні вузли, шляхопроводи, мости, стратегічно вигідні висоти.

Тоді український уряд та штаб АТО почали концентрацію силових підрозділів на північ від лінії, що проходить від Красноної Талівки в Луганській області на кордоні з РФ через н. п. Новоайдар, Кремінна, і далі в Донецькій області — Дробишеве, Святогірськ, Долина, Новомиколаївка, Олександрівка, Добропілля, Красноармійськ (Покровск), Курахове, Волноваха.

Умовна межа контролю територій Донецької та Луганської областей НЗФ проходила від кордону з РФ в Луганській області від міста Червонопартизанськ, через такі НП — Свердловськ, Ровеньки, Антрацит, Красний Луч, Сніжне, Торезь Шахтарськ, Зугрес, Іловайськ, Моспине, Ларине, Олександрівка, Мар'їнка, Донецьк, Авдіївка, Костянтинівка, Дружківка, Краматорськ, Слов'янськ, Лиман, Рубіжне, Сєверодонецьк, Трьохізбенка, Щастя, Ніжнотеппе та Станиця Луганська, включаючи також НП всередині багатокутника, утвореного на мапі тієї лінії.

Тоді ж в травні 2014 року йшли серйозні бої в передмістях Слов'янська та Краматорська, загинуло не менше 7 цивільних осіб.

Території, контрольовані НЗФ в Донецькій області за станом на травень 2014 року — не менше 13,5 тис. км² (з 26,5 тис. км² загальної площі області), з населенням — не менше 3,9 млн. осіб; в Луганській області не менше 11 тис. км² (з 26,7 тис. км² загальної площі області), з населенням не менше 1,6 млн. осіб.

Почалися напади збройних груп прихильників «російської весни» на прикордонні загони. Застосування ствольної артилерії в травні 2014 роки не фіксувалося.

⁶ <https://korrespondent.net/ukraine/comunity/3377650-boi-v-mariupole-13-yuinia-kak-eto-bylo>

Околиці зони митного контролю біля Ізварино

Червень 2014 року

Червень 2014 року можна назвати відправною точкою збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях. Саме в червні 2014 року бойові дії набули масового характеру та охопили всю територію навколо поясу НП, контрольованих НЗФ.

У червні 2014 року українські силові підрозділи взяли під контроль м. Щастя та ряд сіл Новоайдарського району в Луганській області, в Донецькій області було звільнено м. Лиман, Ямпіль та Маріуполь. Тривали бойові дії в передмістях Слов'янська та Краматорська, втрати за червень 2014 року серед цивільних осіб склали (за зібраними ХПГ даними) не менше 64 осіб (найбільші — у НП Слов'янськ, Миколаївка, Станиця Луганська, Металіст, Луганськ).

3 червня було взято під контроль українських сил місто Лиман⁷, 13 та 14 червня — міста Маріуполь⁸ та Щастя⁹.

Інтенсивні бойові дії велись на території таких НП: Слов'янськ, Семенівка, Билбасівка, Краматорськ, Ясногірка, Донецьк, Оленівка, Маріуполь, Щастя, Станиця Луганська, Металіст, Камброд (Луганськ), Стукалова Балка, Вергунка, Трьохізбенка (околиці), Слов'янськ, Рубіжне, Лиман, Ямпіль, Ізварине.

⁷ https://censor.net.ua/resonance/391762/3_iyunya_2014_goda_pervaya_ushpeshnaya_nastupatel'naya_operatsiya_sil_ato

⁸ <https://blogs.pravda.com.ua/authors/gerashchenko/557be6e7f30d9/>

⁹ <http://fakty.ua/183235-ukrainskie-voennye-vybili-terroristov-iz-goroda-schaste-foto-video>

З червня 2014 року істотно ускладнилися комунікації з підрозділами прикордонної служби та ЗСУ, контролюючих кордон України з РФ на ділянці від ПП Ізварине до Должанського. З метою деблокування прикордонних загонів штабом АТО було прийнято рішення висунути бойові підрозділи на посилення в Луганську область по лінії: Докучаєвськ — Старобешеве — Амвросіївка — Маринівка — Дмитрівка — Дякове — Зеленопілля — Бірюкове — Панченкове, тим самим спробувавши взяти під контроль кордон від ПП Маринівка через Должанський до ПП Ізварине. Станом на 31 червня 2014 року пункти пропуску через державний кордон «Ізварине» та «Должанський» повністю контролювалися НЗФ т. зв. ЛНР¹⁰.

Перекидання бойових підрозділів ЗСУ здійснювалось по єдиній дорозі місцевого значення вздовж кордону — Амвросіївка — Тарани — Маринівка — Дякове, залишаючи з півночі неконтрольовані території. Підрозділи ЗСУ знаходилися переважно в сільській місцевості, в той час як НЗФ впритул «притискалися» до лінії міської агломерації Свердловськ — Ровеньки-Антрацит — Сніжне — Шахтарськ — Харцизьк — Моспине — Донецьк (південна лінія контролю т. зв. ДНР).

Українським військам належало перекрити п'ять магістральних напрямів, за якими може здійснюватися зв'язок т. зв. ДНР та ЛНР з Росією (пропускні пункти Успенка, Маринівка, Должанське, Червонопартизанськ та Ізварине). Загальна глибина планованої операції повинна була скласти не менше 150 км.

В ході операції передбачалося також створити укріплені пункти оборони, які артилерійським вогнем та блокпостами змогли б перешкодити руху не тільки по автотрасах, а й по степових ділянках між ними.

Українським підрозділам не вдалося встановити контроль над основними висотами Донецького кряжу та основними магістралями, що проходять в утримуваному районі, тому що наступаючі частини просуvalися по низинних степових ґрунтових дорогах вздовж кордону.

¹⁰ <https://www.segodnya.ua/regions/donetsk/boeviki-v-donbasse-otkazalis-osvobodzhat-punkty-propuska-532251.html>

Території, контрольовані НЗФ в Донецькій області за станом на кінець червня 2014 року — не менше 9,4 тис. км² (з 26,5 тис. км² загальної площі області), з населенням — не менше 3,3 млн. осіб; в Луганській області — не менше 8,4 тис. км² (з 26,7 тис. км² загальної площі області), з населенням не менше 1,5 млн. осіб.

Лінія поділу контролю територій проходила західніше від Краматорська на південь через такі НП — Сергіївка, Новоекономічне, Новогродівка, Карлівка, Красногорівка, Мар'їнка, Оленівка, Моспине, Зугрес, Шахтарськ, Торез, Сніжне, Міусинськ, Антрацит, Ровеньки, Свердловськ (з усіх перерахованих НП бойові дії в червні 2014 року велися лише в околицях Свердловська¹¹). До околиць Червонопартизанська (пункт пропуску «Червонопартизанськ», Бірюкове) стягувалися бойові підрозділи ЗСУ для посилення прикордонного загону. Пункт пропуску «Ізварине» (Краснодон) в кінці червня повністю перейшов під контроль НЗФ та ділянку кордону від ПП Ізварине та на північ до ПП Красна Талівка українськими силовими підрозділами вже не контролювався (на ділянці кордону від Станиці Луганської до Красної Талівки не було представників жодної зі сторін конфлікту). Бойові дії за контроль над державним кордоном в Луганській області в червні 2014 року велися на територіях таких НП — Урало-Кавказ, Ізварине, Панченкове, Бірюкове, Хмельницький, Зеленопілля.

Липень 2014 року

У липні 2014 року ЗСУ почали широкомасштабний наступ на Слов'янськ. Одночасно почалося просування бойових підрозділів за напрямками Щастя — Олександрівськ, Рубіжне — Сєверодонецьк — Лисичанськ, Новоайдар — Трьохізбенка — Слов'янськ, Лиман — Ямпіль — Сіверськ — Попасна, Красноармійськ (Покровськ) — Авдіївка, Курахово — Мар'їнка.

У липні 2014 року було взято під контроль ЗСУ такі НП: 5 липня — Слов'янськ, Краматорськ¹²,

6 липня — Дружківка¹³, Бахмут, 8 липня — Костянтинівка, 20 липня — Рубіжне¹⁴, 21 липня — Торезьк (Дзержинськ)¹⁵, 22 липня — Світлодарськ, Попасна, Сєверодонецьк¹⁶, 24 липня — Лисичанськ, 28 липня — Авдіївка, 29 липня — Дебальцеве¹⁷. У період з 15 по 19 липня ЗСУ вже контролювали такі НП — Донецький, Сентянівка, Слов'янськ, Зимогір'я, Родакове. У період з 20 по 28 липня ЗСУ взяли під свій контроль такі НП — Олександрівськ, Біле, Георгіївка, Лутугине, Білоріченський, Челюскінець, Врубівський, частково Кіровськ та Первомайськ.

Околиці Первомайська Луганської області

По всій лінії наступу почалися активні бойові дії, які велися в тому числі в самих НП.

15 липня 2014 р. південна лінія розділу контролю територій проходила через такі НП: від Донецька через Моспине та далі по лінії Іловайськ — Степано-Кринка — Благодатне — Велике Мішково — Мануїлівка — парк «Донецький кряж» — Первомайський — Перемога — Бражине — Гірницьке — Міусинськ — Есаулівка — Ниж-

¹³ <https://ru.tsn.ua/politika/sily-ato-osvobodili-artemovsk-i-druzhkovku-i-podnyali-gosudarstvennye-flagi-ukrainy-375436.html>

¹⁴ https://espreso.tv/news/2014/07/20/ukrayinska_armiya_uviyshla_u_rubizhne_na_luhanschni_na_cherzi_syevyrodoneck

¹⁵ <https://glavred.info/ukraine/517634-my-eto-dzerzhinsk-vzyali-volonter-napomni-o-vazhnoy-pobede-ukrainskogo-oruzhiya-chetyre-goda-nazad.html>

¹⁶ <https://www.depo.ua/rus/war/yak-zvilnyali-syevyrodoneck-i-lisichansk-zvorushlivi-istoriyi-vid-ukrayinskih-biyciv-i-meshkanciv-20170723610467>

¹⁷ <https://www.segodnya.ua/regions/donetsk/sily-ato-osvobodili-debalcevo-540568.html>

ній Нагольчик — Єгорівка — Грибуваха — Нагольно-Тарасівка — Калінінський — Панченкове.

Вся територія, що знаходилась на південь від цієї лінії, перебувала під контролем ЗСУ.

16 липня ЗСУ втратили контроль над селами Маринівка, Успенка, Тарани (лінія поділу проходила через НП Кринички, Семенівське, Григорівка, Новопетрівське, а також від Кожевні вгору по руслу річки Міус до Нижнього Нагольчика), тим самим перерізавши шляхи постачання українських підрозділів в районі Дмитрівка — Дібрівка — Дьяково — Грибуваха — Хмельницький — Панченкове.

На південному кордоні територій, контрольованих НЗФ, утворився довгий та вузький (шириною до 10 км) виступ, контрольований ЗСУ. При цьому ЗСУ опинилися у вкрай не вигідному становищі, оскільки все постачання здійснювалося єдиною прикордонною дорогою. Єдиним придатним місцем для переходу через річку Міус був брід у Кожевні, який піддавався постійним обстрілам, а дороги на Дьякове, Червонопартизанськ та Должанське були заміновані противником. Війська не могли маневрувати та зазнавали постійних обстрілів.

Найбільш вразливими виявилися напрямки Дмитрівка — Кожевні та Степанівка — Маринівка на півдні Донецької області. 15 липня НЗФ була взята під контроль Степанівка, 16 липня — Маринівка, в результаті чого постачання українських військ виявилось повністю паралізованим.

17 липня представники НЗФ заявили про оточення угруповання українських військ. ЗСУ були відрізані від зв'язку, вогневої підтримки, постійно зазнавали артилерійських та мінометних обстрілів, несли величезні втрати¹⁸.

27 липня близько 40 військовослужбовців 51-ї механізованої бригади ЗСУ перейшли кордон з РФ в районі Ізвариного¹⁹. У той же день розпочалася операція з деблокування «Сектора Д», в якому були задіяні підрозділи 30-ї, 51-ї меха-

¹⁸ <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1323599>

¹⁹ https://censor.net.ua/news/296243/voennoslujaschim_51yi_brigady_kotorye_pereshli_na_territoriyu_rf_vydvinuli_podozreniya_im_grozit_do

нізованої, 95-ї та 25-ї аеромобільних бригад²⁰. В ході операції з деблокування підрозділів, які здійснювали захист Луганського аеропорту, ЗСУ взяло під контроль Біле, Лутугине та Георгіївку.

28 липня була взята під контроль ЗСУ Степанівка, були розблоковані в районі кордону підрозділи 72-ї механізованої бригади.

22 липня завдано удар з САУ по ПП Довжанський, з РСЗУ «Град» по Краснопілля. У той же день йшли бої в трикутнику Дмитрівка — Д'якове — Дібрівка, а НЗФ займають позиції по лінії Кожевні — Дмитрівка — Гірницьке.

23 липня тривали бої по лінії Житенко — Олексіївське — Григорівка, в Дмитрівці, в Старобешеве. ЗСУ висунулися на Іловайськ та на Благодатне з боку Кутейниково.

23 липня було завдано удар з САУ по Бондарівському. НЗФ вийшли на державний кордон з РФ та взяли під контроль ПП «Маринівка».

24 липня ЗСУ повернули контроль над Кожевні. Йшли бої в с. Таран, с. Дібрівка та в с. Благодатне.

27 липня з Дебальцеве в Шахтарськ висунулася бронеколонна ЗСУ. В районі Степано-Кринки ЗСУ намагалися прорвати оборону НЗФ. НЗФ завдали удару з установок «Град» по ЗСУ в районі Червонопартизанська.

30 липня ЗСУ атакували Латишево, взятий під контроль ПП Маринівка.²¹

31 липня тривали бої ЗСУ з НЗФ між Шахтарськом та Торезом. ЗСУ відступили з селища Рєбрикове (на північ від Ровеньків).

31 липня НЗФ в околицях Шахтарська обстріляли з «Градів» військовослужбовців 25-ї ОАМБР²².

Території, контрольовані НЗФ в Донецькій області за станом на кінець липня 2014 року — не менше 4,1 тис. км² (з 26,5 тис. км² загальної площі області), з населенням — не менше 2,4 млн. осіб; в Луганській області — не менше 6,1 тис. км² (з 26,7 тис. км² загальної площі області), з населенням не менше 1,2 млн. осіб.

²⁰ https://censor.net.ua/resonance/317876/ofitser_iz_sektora_d_prichina_porajeniya_nashih_voyisk_profneprigodnost_rukovodstva_genshtaba

²¹ <http://publisher.org.ua/marinovka-30-iyulya-2014/>

²² <https://faza.ua/analytics/251087-ad-v-shahterske-tragedija-25-j-brigady>

У зоні ведення бойових дій в липні 2014 року перебували території таких НП: Шахтарськ, Маринівка, Степанівка, Торез, Панченково, Довжанське, Зеленопілля, Сніжне, Слов'янськ, Краматорськ, Бахмут, Попасна, Лисичанськ, Золоте, Первомайськ, Світлодарськ, Дебальцеве, Олександрівськ, Станиця Луганська, Тарани, Саурівка, Мар'ївка, Грибуваха, Д'якове, Дмитрівка, Маринівка, Степанівка, Бірюкове, Кожевня, Савур-висота, Кутейниково, Моспине та деякі інші.

Серпень 2014 року

3 серпня ЗСУ веде бої за висоту Саур-Могила, почалося виведення з оточення підрозділів 24-ї, 51-ї, 72-ї, 79-ї бригад.

4 серпня група з 438 українських силовиків (274 військовослужбовців 72-ї механізованої бригади та 164 прикордонника) без зброї з гуманітарного коридору перейшла на територію РФ. Російські ЗМІ повідомили, що військовослужбовці звернулися до Росії з проханням про надання притулку. Українські ЗМІ вказували, що військовослужбовці були змушені відступити на територію Росії в зв'язку з вичерпанням боєприпасів та неможливістю продовжувати бойові дії, проте вони не зрадили присягу та не просили сховища²³. Частина бійців зі складу 72-ї механізованої бригади вирішила прориватися до основних підрозділів української армії через коридор у Маринівку, за який майже безперервно йшли бої.

5 серпня підрозділи 72-ї бригади приєдналися до підрозділів 79-ї бригади, що дислокуються біля Д'якова (що майже на кордоні Луганської та Донецької областей, в 20 км від Маринівки).

6–7 серпня вихід розблокованих військ був завершений, однак під час прориву під безперервним артилерійським вогнем українські війська зазнали серйозних втрат.

5 серпня українська авіація завдала бомбового удару по позиціях НЗФ під Шахтарськом в с. Сердите. ЗСУ вийшли з м. Шахтарськ та пішли

в Дебальцеве. Тим часом їдуть бої в Кутейниково, Старобешеві, в Орлово-Іванівці та с. Сердите.

Після боїв у Дебальцевому

6 серпня ЗСУ проривалися на Кожевну та Дмитрівку з боку с.Таран. Розвивали наступ далі на північ від Савур-могили на заказник «Урочище Леонтєво-Байрацьке» двома рукавами — через села Саурівка та Степанівка та через Дмитрівку. Було також вжито атаки на Дмитрівку з боку Д'якова з метою з'єднання оточеного там угруповання з основними силами. Частині підрозділів ЗСУ вдалося вийти в район Міусинська, куди так само вийшла ударна бронегрупа ЗСУ з району Степанівки.

Також наступ йшов в напрямку між м. Сніжне та НП Дмитрівка до НП Латишеве та далі на Розсипне.

7 серпня ЗСУ зайняли Міусинськ і перерізали дорогу між Сніжним та Красним Лучом²⁴. НЗФ контролюють кордон від Ізварине до Маринівки. НЗФ наступали на Кутейниково з боку Агрономічного.

9-10 серпня з боку Дебальцевого в сторону Вахрушевого ЗСУ намагалися прокласти прохід в лінії оборони НЗФ до сил, що знаходились у оточенні в районі Красного Луча. З південного боку (від Міусинська) ЗСУ (24 ОМБР) намагалися з'єднатися з дебальцевськими силами. Йшла наступальна операція на Антрацит, Красний Луч, Вахрушеве.

²³ <https://www.unian.net/politics/947460-boets-obyysnil-pochemu-ih-brigada-otstupila-v-rf-nas-ot-strelivali-iz-grada-desyatkami.html>

²⁴ <http://podrobnosti.ua/988131-osvobozhdeny-miusinsk-i-pantelejmonovka-dva-puti-terroristov-pererezany-obnovleno-karta.html>

В цей же день ЗСУ (30 ОМБР, 95 ЗАБ, ТБ Дніпро) вели наступ на Саур-могили. Йшли бої в Олексіївському, Семенівському, Григорівці, у Дібрівці та Степанівці. ЗСУ розвивали наступ з Дебальцевого через Вуглегірськ на Єнакієве.

11 серпня НЗФ взяли під контроль м. Міусинськ, ЗСУ взяли під контроль Пантелеймонівку.

12 серпня — НЗФ вийшли на держкордон в районі Новопетрівське.

З 13 серпня ЗСУ взяли під контроль Новосвітлівку та Хрящувате²⁵.

14 серпня НЗФ з боями взяли під контроль с. Верхня Кринка, ЗСУ наступали на Харцизьк з боку Іловайська, бої біля села Широке. У той же день ЗСУ вийшли з Саурівки в Олексіївське, а також з Широкого на Кутейниково.

16 серпня запеклий бій в районі Нижньої Кринки, НЗФ наступали на позиції ЗФ під селом Успенка (через Тарани від Маринівки). Зіткнення в районі с. Нижній Нагольчик (на південь від Антрацита), бої в районі кургану Савур-Могила, НЗФ вели наступ від Петровського в напрямку Благодатного (із заходу від Савур-могили), бої близько с. Грабське. ЗСУ намагалися наступати на Іловайськ з Кутейникова.

18 серпня йшли бої біля сіл Велике Мішково та Сіятель. ЗСУ вели наступ на Іловайськ, зайняли південну частину міста. Потужний бій у с. Степановка. НЗФ повернули під свій контроль Родакове, Сабівку, Зимогір'я.

20 серпня йшли бої в Амвросіївці та Кутейниково, з південного боку Малоорлівки (Єнакієве). 21 серпня НЗФ взяли під контроль Петрівське та Мануїлівку (Саур-могила), на наступний день — ПП Успенка.

24–25 серпня НЗФ наступали вздовж кордону від Успенки через Петропавловку, Новоіванівку, Ульяновське, Кумачове, друге крило — від Моспине на Новокатеринівку, назустріч першій групі, що наступає вздовж кордону, замикаючи в котел підрозділи ЗСУ в районі Кутейниково-Амвросіївки.

²⁵ https://censor.net.ua/resonance/347619/13_avgusta_2014go_okrujenie_luganska_tragediya_stepanovki_shturm_hryashevotogo_udar_po_chastyam_18oyi

25 серпня НЗФ проривалися крізь останню лінію оборони ЗСУ по лінії Старобешеве-Кумачове та вели наступ від с. Розі Люксембург та Маркино на Новоазовськ та Седово. Бій в Гусельщиківому під Новоазовськом. Другий напрямком наступу НЗФ — від Кузнецово-Михайлівки та Греково-Олександрівки на Тельманове.

23–24 серпня підрозділи ЗСУ намагалися від Кутейникова вийти на Іловайськ та Моспине. У той же день НЗФ вели наступ на Амвросіївку.

25 серпня ЗСУ пробивалися від Пантелеймонівки південніше Єнакієва в Кіровське для деблокування своїх частин в селищі Малоорлівка. Сильний артобстріл Кіровського з гаубиць та мінометів з позицій на північ від села Малоорлівка.

Територія оточення ЗСУ — від Благодатного через заказник Бердянський, до Многопілля, далі через Агрономічне, Володарське, Кутейниково, Войковський, Ольгинське, по трасі вздовж Амвросіївки до Благодатного.

24–25 серпня в Нижній Кринці, під Макіївкою обстріл північних та північно-східних районів, а також сусіднього Харцизька. Є руйнування та вбиті.

26 серпня в Старобешеві йшли сильні бої. Постраждало багато будинків. Зв'язку, світла, газу та води не було²⁶. В районі селища Перемога (під Кумачовим) відбувся бій між підрозділом НГУ та НЗФ. Підрозділи НЗФ підійшли до Гранітного. НЗФ відбили Докучаєвськ та підійшли до Новотроїцька, закривши ЗСУ в Старобешеві.

Після боїв. Гранітне

²⁶ <https://www.segodnya.ua/regions/donetsk/na-donbasse-boeviki-obstrelyali-tri-sela-pogibli-desyatki-lyudey-snbo-547483.html>

27 серпня НЗФ взяли під контроль с. Старогнатівка, Гранітне, Старобешеве.

28 серпня БТО «Вінниця» та «Хортиця» в Новоазовську після обстрілу та понесених втрат відступили в напрямку Маріуполя.

29 серпня підрозділи ЗСУ вирушили з району Іловайська в сторону Комсомольського. Колона рухалася по маршруту Многопілля — Агрономічне — Новодвірське — Михайлівка — Андріївка — Горбатенко — Чумаки — Новокатеринівка. В районі Горбатенка та Новокатеринівки колона ЗСУ була обстріляна НЗФ, а також, за повідомленнями свідків, російськими військовослужбовцями. Загинуло (за даними ГШ ЗСУ) 366 осіб, понад 400 були поранені, більш 300 військових були взяті в полон²⁷.

В кінці серпня — перших числах вересня 2014 року підрозділи ЗСУ отримали наказ командування АТО та ГШ ЗСУ відійти з зайнятих в період липня-серпня плацдармів на позиції, на яких знаходилися до початку наступальної операції.

Території, контрольовані НЗФ в Донецькій області за станом на кінець серпня 2014 року — не менш 7,8 тис. км² (з 26,5 тис. км² загальної площі області), з населенням — не менш 2,5 млн. осіб; в Луганській області — не менш 11,4 тис. км² (з 26,7 тис. км² загальної площі області), з населенням не менш 1,45 млн. осіб.

У зоні ведення бойових дій в серпні 2014 року перебували території таких НП: Старобешеве, Амвросіївка, Нижня Кринка, Кутейникове, Богодатне, Малоорлівка, Пантелеймонівка, Кіровське, Петрівське, Степановка, Родакове, Сабівка, Зимогір'я, Велике Мішково, Сіятель, Іловайськ, Нижній Нагольчик, Грабське, Верхня Кринка, Міусінськ, Вуглегірськ, Дебальцеве, Олексіївське, Семенівське, Григорівка, Дібрівка, Степанівка, Маринівка, Латишеве, Орлово-Іванівка, Сердите, Саурівка, Лутугине, Георгіївка, Новосвітлівка, Хрящувате, Новоганівка, Біле, Ясинувата, Горлівка, Гусельщикове, Многопілля, Агрономічне, Горбатенко, Новокатеринівка, Новоазовськ, Перемога, Дебальцеве, Вуглегірськ, Успенка, Вах-

рушеве, Юнокомунарівськ, Зугрес, Новий Світ, Мар'їнка, Красногорівка, Авдіївка, Зайцеве, Комісарівка, Чернухино, Станиця Луганська та деякі інші.

Вересень 2014 року

На початку вересня підрозділи ЗСУ передислокували з плацдармів під Лутугине, Новосвітлівки, Луганського аеропорту, на позиції на північ від русла річки Сіверський Донець. Окремі підрозділи виходили з оточення в районі Старобешеве, Іловайська і Амвросіївки в район Волновахи.

Почався переговорний процес. І вже 5 вересня 2014 року в Мінську було підписано Мінський протокол, в якому сторони конфлікту на Донбасі вперше закріпили ряд домовленостей в присутності представників ОБСЄ²⁸. Це був важливий крок назустріч першим комунікаціям сторін конфлікту на Донбасі і спробам пошуку компромісу для мирного врегулювання ситуації. На другій зустрічі в Мінську 19 вересня 2014 року учасники програми контактної групи підписали меморандум з метою закріпити домовленості про двостороннє припинення застосування зброї і формуванню зон безпеки²⁹.

Наступальна операція ЗС України (липень-серпень 2014 го) закінчилася — всі підрозділи ЗСУ відвели за умовну лінію зіткнення — від кордону з РФ на стику річок Сіверський Донець та Деркул в Луганській області вгору по руслу річки Сіверський Донець через Станицю Луганську, Щастя, Трьохізбенку, далі від села Соکیلники по суші до траси Р-66 (Лисичанськ-Луганськ), уздовж траси до п. Новотошковское, далі між с. Орехове і п. Голубовський, між п. шахти «Родіна» (Золоте-4) та ж.д. станцією Мар'ївка, між Катеринівкою та Молодіжним, між Новоолександрівкою і Калинове-Борщуватим, між Троїцьким та Калиновим (Дебальцевський плацдарм), між селами Веселогорівка та Ганнівка, Польове та Ломуватка, між Боржиківкою та Комісарівкою, Чорнухіним та Центральним, Міусом та Фащівкою, між Нікішиним та Кумшацьким, між Вільхуваткою та

Малоорлівкою, Булавінським та Юнокомунарівськом, між Вуглегорськом та Єнакієвом, між Молочним та Гурти (Дебальцевський плацдарм), між Новолуганським та Гольмівським, між Бахмуткою та Зайцевом, Майорськом та Микитівкою, між Південним та Горлівкою, між Новгородським та Широкою Балкою, між Верхньоторецьком та Пантелеймонівкою, між Авдіївкою та Ясинуватою, між с. Опитне та с. Спартак, між с. Піски та Куйбишевським районом Донецька, між Красногорівкою та Старомихайлівкою, між Мар'їнкою та Олександрівкою, між с. Тарамчук та Оленівкою, між Новотроїцьким та Докучаєвськом, між Миколаєвкою та Силою, Богданівкою та Петровським, Старогнатівкою та Білою Кам'янкою, виходячи перед с. Гранітне до річки Кальміус і далі по руслу річки на південь повз Гранітного, Чермалика до Павлопольського водосховища, далі по суші між с. Пищевік та Верхнєшироківським, між селами Пікузи та Заїченко, між Водяним та Саханкою, впираючись в берег Азовського моря в с. Широкине.

Жовтень — грудень 2014 року

В період з жовтня по грудень 2014 року географія конфлікту майже не змінювалася. Велися інтенсивні бойові дії по всій лінії зіткнення, на деяких ділянках були локальні тактичні перегрупування. Підрозділи ЗСУ та НЗФ зміцнювали позиції, займали більш вигідне розташування на окремих ділянках лінії протистояння.

Зростала кількість випадків, коли сторони застосовували важке озброєння для обстрілів позицій один одного, в тому числі — обстрілів житлових кварталів НП. Сторони почали реалізацію мінно-загороджувальних дій з метою формування зон безпеки, однак це призвело до зростання жертв серед цивільного населення, які продовжували користуватися місцевими дорогами і стежками для переміщення.

У НП, що опинилися поблизу лінії зіткнення, будь-які об'єкти промислового призначення або об'єкти соціальної інфраструктури, займалися військовими для власних цілей. Тим самим створювалися істотні ризики для цивільних осіб, які

проживають поблизу таких об'єктів, в разі вогневої атаки противника по військових цілях.

Істотно обмежилось переміщення цивільних осіб поблизу лінії протистояння. Фіксувалися випадки псування об'єктів інфраструктури — підірив мостів, шляхопроводів, ліній електропередач, трубопроводів і т. д.

2015 рік

У січні-лютому 2015 року НЗФ почали наступ на Дебальцевському плацдармі³⁰. З західного напрямку з Горлівки через Гурти коридором південніше від Вуглегірського водосховища та північніше від залізничної гілки Дебальцеве-Горлівка, а також одночасно назустріч зі східного напрямку з Брянки через Ломуватку та с. Полевое південніше Миронівського водосховища та північніше від залізничної гілки Дебальцеве-Алчевськ, НЗФ вийшли до села Логвинове на трасі М-03 на ділянці Луганське-Дебальцеве.

Тим самим НЗФ перерізали єдиний транспортний коридор, що зв'язував Дебальцевський плацдарм з тиловим забезпеченням (м. Бахмут). НЗФ повели наступальну операцію від Єнакієва та Горлівки на Вуглегірськ; з боку Зоринська через Комісарівку, з боку Фащівки через Чорнухине — на Дебальцеве³¹.

З березня 2015 року ЛЗ пролягла від кордону з РФ на стику річок Сіверський Донець та Деркул в Луганській області вгору по руслу річки Сіверський Донець та Деркул в Луганській області вгору по руслу річки Сіверський Донець через Станицю Луганську, Щастя, Трьохізбенку, далі від села Соکیلники по суші до траси Р-66 (Лисичанськ-Луганськ), уздовж траси до п. Новотошковське, далі між с. Орехове і п. Голубовський, між п. шахти «Родіна» (Золоте-4) та ж.д. станцією Мар'ївка, між Катеринівкою та Молодіжним, між Новоолександрівкою і Калинове-Борщуватим, між Троїцьким та Калиновим, між Миронівським та Південною Ломуваткою, між селищем

²⁷ <https://gordonua.com/news/war/gpu-pod-ilovayskom-v-avguste-2014-goda-pogibli-366-i-propali-bez-vesti-158-ukrainskih-silovikov-94117.html>

²⁸ <https://www.osce.org/ru/home/123258>

²⁹ <https://www.osce.org/ru/home/123807>

³⁰ https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/02/160205_ru_s_debaltseve_vj_anniversary

³¹ <http://argumentua.com/stati/bitva-za-debaltsevskii-platsdarm>

Луганське та Дебальцеве, між Світлодарськом та Вуглегірськом, між Новолуганським та Гольмівським, між Бахмуткою та Зайцевим, Майорськом та Микитівкою, між Південним та Горлівкою, між Новгородським та Широкою Балкою, між Верхньоторецьком та Пантелеймонівкою, між Авдіївкою та Ясинуватою, між с. Опитне та с. Спартак, між с. Піски та Куйбишевським районом Донецька, між Красногорівкою та Старомихайлівкою, між Мар'їнкою та Олександрівкою, між с. Тарамчук та Оленівкою, між Новотроїцьким та Докучаєвськом, між Николаєвкою та Стилою, Богданівкою та Петровським, Старогнатівкою та Білою Кам'янкою, виходячи перед с. Гранітне до річки Кальміус і далі по руслу річки на південь повз Гранітного, Чермалика до Павлопольського водосховища, далі по суші між с. Пищевік та Верхнєшироківським, між селами Пікузи та Заїченко, між Водяним та Саханкою, впираючись в берег Азовського моря в с. Широкине.

ЗСУ перейшли до формування посиленої лінії оборони вздовж ЛЗ. Ряд НП, прилеглих безпосередньо до ЛЗ, стали передньою лінією оборони.

Військовослужбовці розміщувалися в порожніх житлових будинках, займали промислові об'єкти, будували фортифікаційні споруди часто прямо на території НП. Кілька НП опинилися розділеними ЛЗ — Золоте-4, Верхньоторецьке, Комінтерново (Пікузи), Мар'їнка, Південне і Північне (Торецьк), Зайцеве. У таких НП бойові дії велися безпосередньо в житлових масивах, ставлячи тим самим під загрозу життя і здоров'я місцевих мешканців.

Золоте-4. ВСУ зайняли житловий будинок

Збройний конфлікт перейшов в позиційну, «окопну», стадію. Території, через які пройшла лінія зіткнення, мають високий коефіцієнт міської агломерації, тому НП, що знаходяться в тісній близькості, опинилися по різні боки від ЛЗ.

Наприклад — Новотроїцьке — Докучаєвськ, Мар'їнка — Олександрівка, Красногорівка — Старомихайлівка, Авдіївка — Ясинувата, Верхньоторецьке — Пантелеймонівка, Новгородське — Торецьк — Горлівка, Попасна — Первомайськ, Трьохізбенка — Слов'яносербськ, Лобачеве — Жовте.

Дистанція між укріпленнями сторін конфлікту поблизу ряду НП іноді звужується до кількох сотень метрів. Ведення бойових дій в умовах щільної міської забудови, несе величезні ризики для цивільного населення, що з різних причин не виїхали зі своїх будинків. У такій ситуації велике значення має самодисципліна військовослужбовців і контроль командування над їхніми діями.

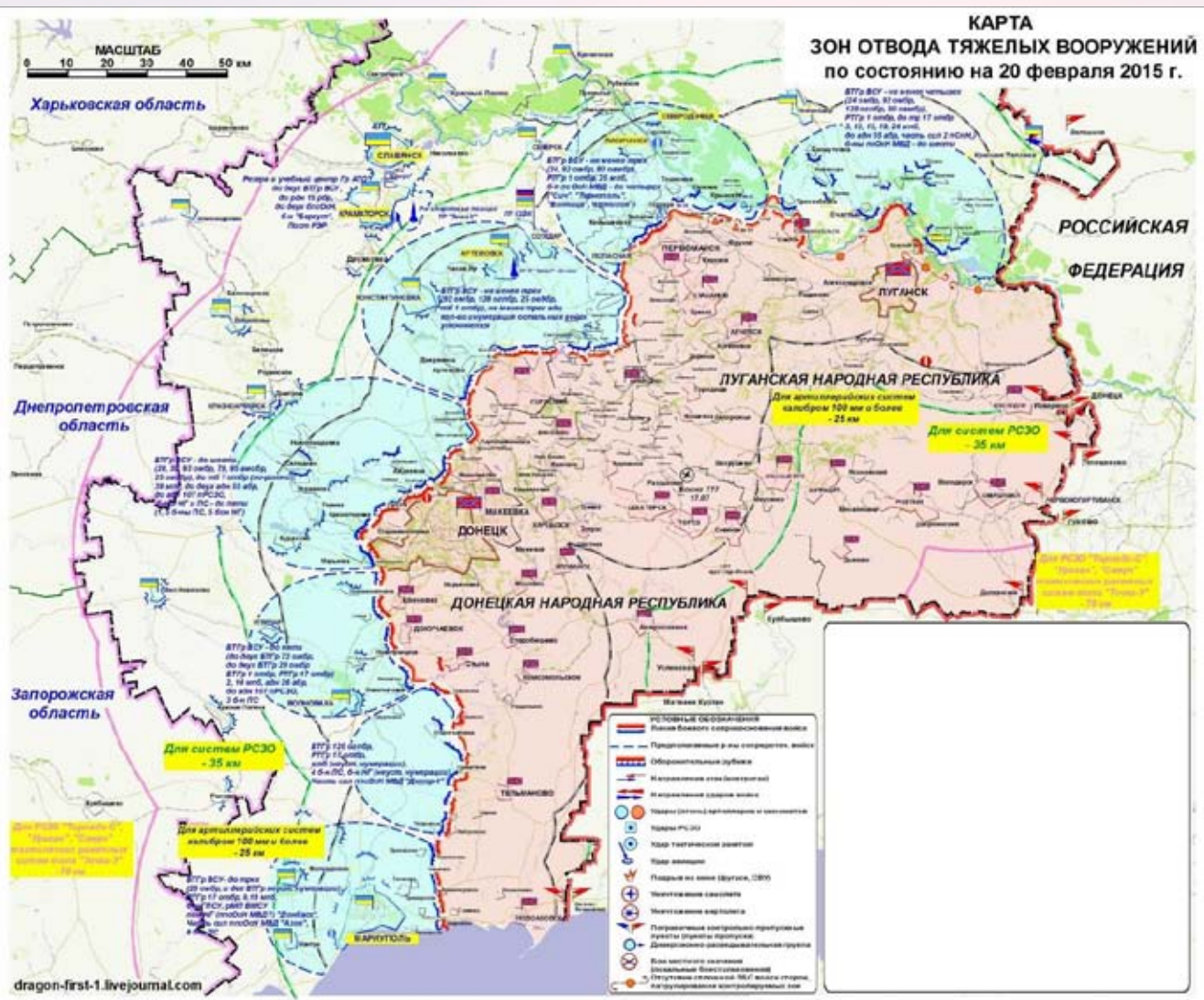
Території, контрольовані НЗФ в Донецькій області за станом на кінець 2015 року — не менше 8,2 тис. км² (з 26,5 тис. км² загальної площі області), з населенням — не менше 2,7 млн. чоловік; у Луганській області — щонайменше 11,6 тис. км² (з 26,7 тис. км² загальної площі області), з населенням не менше 1,4 млн. чоловік.

2016 — 2018 рр.

Географія лінії протистояння не змінювалася. Найбільш інтенсивні обстріли фіксувалися в таких НП: Авдіївка, Мар'їнка, Красногорівка, Комінтернівське, Новотроїцьке, Докучаєвськ, Ясинувата, Донецьк (Петровський, Куйбишевський, Київський райони), Горлівка, Зайцеве, Троїцьке, Первомайськ, Золоте, Кримське, Щастя, Весела Гора, Станиця Луганська.

В наступній таблиці представлені події збройного конфлікту, в яких ЗЗФ зазнали значних втрат. Наведені в таблиці дані задокументовані в БД МБ.

У додатку подається короткий опис перелічених подій окрім загальноновідомих і детально вивчених — Іловайський котел, оборона Луганського аеропорту, оборона Донецького аеропорту, бої за Дебальцеве.

Подія	Період події	Загиблі	Поранені	Затримані	Зниклі	Разом
Бої за Слов'янськ	12.04 — 5.07 2014	40	1	17	—	58
Бої за Краматорськ	12.04 — 5.07 2014	2	—	—	—	2
Розстріл військових під Волновахою	22.05.2014	17	1	—	—	18
Бої за Савур-Могили	05.06 — 29.08 2014	25	12	7	—	44
Бої за контроль державного кордону (с. Маринівка)	5.06 — 14.08 2014	14	1	—	2	17
Бої за контроль державного кордону (Червонопартизанськ)	21.06 — 10.08 2014	9	—	—	—	9
Бої за контроль державного кордону (Ізварине,)	12.06 — 7.08 2014	27	—	—	—	27
Бої за контроль державного кордону (Довжанський)	17.06 — 8.08 2014	27	—	—	1	28
Розстріл в Зеленопіллі	11.07.2014	36	—	—	—	36
Бої за Шахтарськ	30.07 — 5.08 2014	35	—	4	—	39
Бої за Степанівку	15.07 — 14.08 2014	45	—	6	3	54

Подія	Період події	Загиблі	Поранені	Затримані	Зниклі	Разом
Бої за Луганський аеропорт	8.04 — 01.09 2014	93	3	14	—	110
Бої за Донецький аеропорт	26.05.14 — 21.01.15	167	13	36	8	224
Трагедія ІЛ — 74	14.06.2014	51	—	—	—	51
Іловайський котел	24.08 — 31.08 2014	416	63	418	42	839
Марш ганьби	24.08.2014	—	—	36	—	36
Події 3.09.2014	2.09.2014	16	1	—	1	18
Події 5.09.2014	5.09.2014	35	—	6	13	54
Бої за Дебальцеве	24.07.14 — 18.02.15	295	8	42	32	377
Парад полонених кіборгів	21.02.2015	—	—	16	—	16

Необхідно відзначити активну участь РФ в збройному конфлікті, що проявилось в постійних поставках НЗФ зброї, боєприпасів тощо, систематичних обстрілах ЗЗФ в липні-серпні з території РФ, в тому числі з використанням РЗСВ, безпосередній участі воєнних частин РФ в бойових діях, зокрема, в серпні 2014 р. в подіях під Іловайськом та лютому 2015 року в боях за Дебальцеве, керівництві кадровими російськими військовослужбовцями окремих частин НЗФ (Гіркін, Безлер та інші), великій кількості кадрових російських військовослужбовців, які потрапили в полон.

4.2. НАСЛІДКИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за період з 14 квітня 2014 року до 15 травня 2018 року внаслідок воєнного конфлікту на сході України загинуло близько 10 350 та поранено більше 24 900 людей. Зокрема, загинуло щонайменше 2725 цивільних осіб (не враховуючи 298 загиблих внаслідок падіння літака «МН-17» 17 липня 2014 року). Кількість цивільних осіб, які зазнали поранень, оцінюється ММПЛ на рівні 7–9 тисяч осіб³².

Відповідно до результатів моніторингу цього періоду в БД ХПГ зібрано персональні дані 3144 загиблих та 3350 поранених цивільних осіб,

а в БД МБ — про 7972 загиблих та 1572 поранених військовослужбовців, а також 1297 осіб, зниклих безвісти.

За даними НПУ за весь цей період зникло безвісти більше 7400 українців, на кінець 2017 року вважаються зниклими більше 1800 осіб.

Станом на 20 липня 2018 року ГВП встановлено понад 3,5 тисячі осіб, яких НЗФ незаконно утримували в полоні на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей. З них близько 1,7 тисячі — це цивільні особи, решта військовослужбовці, майже всіх незаконно позбавлених волі члени НЗФ катували. Декілька сотень полонених було вбито.

Полонені утримувалися в непридатних для цього приміщеннях, позбавлялися харчування, води, можливості справляти фізіологічні потреби та необхідної медичної допомоги. Умови утримання щонайменше не відповідали мінімальним стандартам, а в більшості випадків були такими, що принижують гідність.

За повідомленням ГВП, упродовж 2014–2018 років НЗФ було створено 120 місць незаконного утримання полонених українських військовослужбовців та цивільних осіб, в тому числі журналістів, волонтерів³³.

В БД МБ задокументовано 204 незаконних місць несвободи, в тому числі 116 в Донецькій області та 88 в Луганській області, в яких утримувалося 3736 в'язнів, в тому числі 2082 цивільних осіб та 1654 військовослужбовців.

Станом на кінець 2017 року внаслідок бойових дій з їх початку у 2014 році було пошкоджено або зруйновано понад 40 тис. житлових будинків³⁴. Ця цифра не включає будинки, залишені ВПО, та будинки, пошкоджені під час їх використання у військових цілях³⁵. Серйозно постраждали також близько 10 тис. об'єктів інфраструктури. Однією з причин загибелі та поранень цивільних осіб та руйнувань є розміщення НЗФ своєї артилерії в житлових кварталах НП, поблизу лікарень, шкіл, дитячих садків тощо і ведення вогню звідти по позиціях ЗЗФ. Деякі ЗЗФ діють симетрично. Присутність воєнних в НП фактично означає використання цивільних осіб як «живого щита».

В БД ХПГ зібрано відомості про більше ніж 20 000 зруйнованих та пошкоджених житлових будинків та більше ніж 2500 об'єктів інфраструктури.

Наведені дані свідчать про велику кількість і територіальну розповсюдженість скоєних злочинів та їх надзвичайно тяжкі наслідки. Місцем скоєння злочинів став великий регіон країни, а його населення в цілому — їх жертвою. Це переконує в широкомасштабності скоєних злочинів.

Захоплення НЗФ будівель органів державної влади та інших державних інституцій, зокрема, правоохоронних органів, воєнних частин, найбільш важливих об'єктів інфраструктури, переросло в захоплення частини населених пунктів Донецької та Луганської областей. 11 травня 2014 року в частині населених пунктів Донецької та Луганської областей НЗФ провели референдуми щодо самостійності відповідно ДНР та ЛНР, які не визнавали законні органи влади України. В ході всіх цих антиконституційних дій НЗФ діяли злагоджено, що свідчить про координацію їхніх дій з єдиного центру управління. Така узгодженість дій у часі, що здійснювались великими групами озброєних людей на території двох областей України, свідчить про їх організований ха-

ракти. При цьому НЗФ застосовували жорстоке насильство, як головний інструмент їхньої політики захоплення влади, з жорстоким покаранням, а у разі навіть мирного спротиву — фізичним знищенням всіх, хто був невдоволений поваленням законної влади.

Керували цими, а в подальшому й воєнними діями, кадрові військові та офіцери спецслужб РФ (Гіркін, Безлер та інші). Масовані артилерійські обстріли українських воєнних підрозділів, в тому числі ракетними системами залпового вогню, з території РФ, участь в бойових діях кадрових воєнних частин РФ з метою зупинити ЗСУ у звільненні непідконтрольних уряду територій свідчать про фактичний контроль РФ над захопленими територіями Донецької та Луганської областей.

Захоплена бойовиками будівля СБУ в Луганську

Організований характер скоєних злочинів, їхня кількість, територіальна розповсюдженість, скоординований характер дій в аспекті вибору об'єктів нападів, керування бойовими діями з єдиного центру управління свідчать про систематичність цих злочинів.

Масштаби злочинних діянь, що були і продовжують вчинятись на сході України, надзвичайно великі.

Поведінка, описана в розділах цієї доповіді, може бути кваліфікована як злочини проти людяності та воєнні злочини, які відповідно до статей 17 (1) (d) та 53 (1) (c) РС є достатньо тяжкими для обґрунтування здійснення Судом своєї юрисдикції та, відповідно, відкриття розслідування Прокурором. Характер і масштаб злочинів, про які

³² https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf, пар. 16.

³³ Щодо пп. 39–41 див. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29378209.html>

³⁴ План гуманітарного реагування на 2018 р., доступний за посиланням: <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/ukraine-2018-humanitarian-response-plan-hrp>

³⁵ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf, пар. 34.

йдеться, така їх тяжкість як у кількісному, так і в якісному вимірах, на нашу думку, заслуговує на реагування з боку Суду.

Офіс Прокурора МКС підбив критерії тяжкості як такі, що «*включають розгляд якісних та кількісних факторів, які стосуються масштабу, характеру, способу вчинення та наслідків злочинів*»³⁶.

Страждання, фізична та психічна шкода та, в деяких випадках, загибель ув'язнених в місцях позбавлення волі також впливають на їхні родини, висвітлюючи масштаби непрямих жертв розглянутих нападів.

³⁶ International Criminal Court Office of the Prosecutor, Policy Paper on Case Selection and Prioritization, параграф 32 (Sept. 15, 2016).

Вплив злочинів, описаних в цій доповіді, є серйозним і поширеним. Практика офісу Прокурора МКС та прецеденти Суду підкреслювали важливість впливу злочинів як на самих жертв, так і на ширше середовище і суспільство. З погляду жертв вплив розуміється як щодо позиції вразливості жертв, так і в плані довгострокових наслідків злочинів.

Дійсно, тривалі ув'язнення у нелюдських умовах, поєднані з жорстокими катуваннями, мають шкідливі наслідки для психічного, а в багатьох випадках і фізичного здоров'я жертв, та, вельми ймовірно, будуть зберігатися тривалий час.

Так само, сім'ї тих, кого було вбито в ході скоєння злочинів, багато років, якщо не завжди, будуть страждати від втрати рідних.

5. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ, ЙМОВІРНО, ВЧИНЕНІ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

5.1. ВБИВСТВА

Деякі загальні відомості

Під час своєї роботи ми задокументували 108 випадків убивств на Сході України, які треба розглядати в контексті п. а) ч. 1 ст. 7 та п. і) п. а) ч. 2 ст. 8 РС, у період з квітня 2014 року по серпень 2018 року. Найбільше випадків було вчинене у 2014 році — 71 випадок, але у наступних роках вчинення таких злочинів продовжувалося (32 випадки у 2015 році, 3 випадки у 2016 році, 1 випадок у 2017 році). З них 17 випадків стосувалися масового вбивства цивільного населення (жертвами під час події стало двоє та більше осіб). Задокументовані вбивства були вчинені на території конфлікту вздовж всієї лінії розмежування. Найбільша кількість була зафіксована у наступних населених пунктах: м. Донецьк, м. Луганськ, м. Вуглегірськ, м. Торецьк, м. Слов'янськ, м. Мар'їнка.

Нами також були задокументовані випадки масового вбивства цивільного населення у м. Горлівка.

Жертвами убивств стали 50 цивільних мешканців та 68 військових. Виконавці злочину вчиняли їх саме у контексті збройного конфлікту на Сході України. Зафіксовані випадки прямо пов'язані із воєнним конфліктом на Сході України.

83% зафіксованих нами вбивств були вчинені на окупованій території, а 17% — на території, підконтрольній Уряду.

Серед убивств виділялися позасудові страти, випадки поодиноких вбивств та катування до смерті.

Позасудові страти

Загальна інформація щодо позасудових страт

Позасудові страти носили масовий характер з квітня 2014 року і до кінця 2015 року на всій території конфлікту. Нами було зафіксовано 78 випадків позасудових страт. З них 61% були вчинені у 2014 році, 35% — у 2015 році, 3% — у 2016 році, 1% — у 2017 році. Таким чином, у 2015 році в порівнянні з 2014 роком кількість позасудових страт зменшилася у 1,8 разів. Однак сама кількість, а також розповсюдженість вздовж всієї лінії розмежування (позасудові страти були вчинені у 57 випадках у районах Донецької та у 21 випадку — районах Луганської області) вказує на широкомасштабність їх вчинення.

Поза судом були страчені цивільні особи (50%) та військові особи (50% від загальної кількості жертв). Під час аналізу характеру позасудових страт ми дійшли висновку, що реальну кількість загиблих встановити наразі важко. Частина території залишається окупованою, що призводить до значного ускладнення доступу до достовірної інформації. Крім того, є високою вірогідність, що давно зниклі особи на таких територіях насправді були страчені або закатовані.

Міжнародні спостерігачі вперше зафіксували випадки позасудових страт 19 квітня 2014 року, коли після насильницького зникнення у м. Торецьк були знайдені два трупи³⁷. На початку конфлікту саме знайдення трупу особи через деякий час було найбільш поширеним свідченням позасудової страти. При цьому частина зниклих без-

³⁷ http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/EUR500422014UKR_FINAL.pdf

вісти була в подальшому виявлена мертвою. Так, у смт. Станиця Луганська (Станично-Луганський район, Луганська область), за час конфлікту знигло 18 осіб. Всі вони в подальшому були знайдені мертвими.

Місце незаконного позбавлення волі у смт. Станиця Луганська

Інформацію про позасудові страти у своїх звітах надавали міжнародні організації, серед яких ММПЛ, AI, HRW. Ними було підготовлено декілька спеціальних доповідей щодо цього питання: «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року»³⁸, «Позасудові страти під час конфлікту на Сході України»³⁹.

Серед незаконно страчених виділялися наступні категорії: інакодумці, які відкрито виражали свою позицію (2 випадки), журналісти та представники ЗМІ (1 випадок), релігійні діячі (4 випадки), підприємці (3 випадки).

59 із зафіксованих випадків страт мали місце на окупованій території, а 19 випадків — на підконтрольній уряду території.

У т.зв ДНР позасудові страти були легалізовані шляхом прийняття так званого «Кримінального кодексу ДНР», який встановлював смертну кару як один із видів покарання. Таке покарання може бути застосовано за 28 різних складів злочинів. Зафіксовано 4 випадки застосування смертної кари до цивільного населення. Судові процеси за обвинуваченням таких осіб вирізнялися низьким

рівнем надання правової допомоги та загальним обвинувальним нахилом процесу, що виключає саму справедливість правосуддя. Тож такі процеси набули характеру розправи.

Такі процеси, а також класичні позасудові страти, здійснювалися щодо військовослужбовців, захоплених у полон, а також співробітників правоохоронних органів та інших державних органів. Відсоток таких страт до загальної кількості зафіксованих складає 53% випадків, що свідчить про значну розповсюдженість таких випадків.

Обставини вчинення окремих злочинів

Подія із зникнення без вісти особи, труп якої з ознаками насильницької смерті був виявлений на території, контрольованій Л/ДНР

10 квітня 2015 р. перебуваючи в м. Луганськ, пан М. на автомобілі марки «Тойота Лендкрузер» близько 7.50 відвіз дитину в школу, після чого планував поїхати у справах і перестав виходити на зв'язок близько 9.00, не відповідав на телефонні дзвінки по мобільному телефону, що було вкрай незвично для нього, так як його професійна діяльність безпосередньо пов'язана з телефонними переговорами.

Вдень, після 13.00, його дочка подзвонила додому і сказала, що батько не приїхав її забирати, що було зовсім незвично, оскільки М. щодня забирав свою дочку на машині зі школи, тому що їй було далеко ходити пішки. Після цього дзвінка стало очевидно, що особа М. був викрадений або затриманий. Викрадення було пов'язано з тим, що особа М. дотримувався проукраїнської позиції, чого не приховував, висловлюючи її як особисто, так і в телефонних розмовах з сім'єю і знайомими. А також займався підприємницькою діяльністю, а на день зникнення мав при собі близько 10 тисяч доларів США.

Після зникнення М. його дружина зверталася в органи внутрішніх справ самопроголошеної ЛНР, їй повідомили в неформальній бесіді про те, що М. живий, проти нього порушено кримінальну справу Міністерством внутрішніх справ ЛНР, він утримується під вартою в будівлі Управління Служби безпеки м. Луганська за адресою: вул. Радянська, д. 79, під чу-

жим прізвищем «Рудников», щоб ускладнити його пошуки.

24 червня 2015 року так звані правоохоронні органи ЛНР викликали дружину та сестру М. для впізнання тіла чоловіка, яке було знайдено в районі очисних споруд торговельного центру «Кристал» у районі вул. 30 років Перемоги у м. Луганськ. Як було встановлено, причиною смерті стали колото-різані рани грудної клітини з проникненням у область лівої легені.

Подія щодо вбивства з корисливих мотивів

09.09.2014 р. пані М. В. з своєю шестирічною донькою Ляною та свекрухою особою Ф. приїхали до с. Щотове (Антрацитівський р-н., Луганська обл.) щоб перевірити своє майно (за деякий час до цього вони виїхали до РФ). Того ж дня шість озброєних козаків (ймовірно, з так званої озброєної групи «Русь») прийшли до їхнього будинку, щоб перевірити місцеві чутки про те, що «ці цигани заховали у своєму саду золото, і саме тому вони періодично повертаються».

Після того, як дорослі жінки почали сперечатися з озброєними козаками, злочинці відвезли їх та дівчинку до міста Антрацита (тоді контролювався козаками) для «допиту». Як повідомляється, командир озброєної групи «Русь» телефоном повідомили про позбавлення волі двох ромських жінок та дівчинки за «непокору владі», він наказав «добре їх налякати та відпустити».

18 вересня 2014 року їхній родич розмістив оголошення у соціальній мережі VKontakte із прохання надати будь-яку інформацію про зниклих.

У листопаді 2014 року тіла двох жінок і дівчинки були знайдені в лісосмузі поблизу села Оріхівка (Лутугинський район Луганської області). ММПЛ отримало результати судово-медичної експертизи, відповідно до яких потерпілі померли 10 вересня 2014 року від вогнепальних поранень в голову.

Подія з розстрілу опозиційного діяча

29 серпня 2014 року 42-річного депутата сільської ради, майора міліції у відставці Х. розстріляли з автомата у дворі власного будинку

за те, що чоловік неодноразово заявляв, що Кримське (Новоайдарський район, Луганська область) залишиться в складі України.

До розстрілу на будинку загиблого постійно майорів український прапор. А так як свою позицію загиблій не приховував від місцевих «ополченців», то декілька разів бойовики, які на той час вільно перебували в населеному пункті, попереджували міліціонера про те, що вб'ють його та сім'ю, якщо він не визнає свою провину та не перейде на сторону бойовиків. Однак постраждалий не сприйняв погрози серйозно та продовжив висловлювати свою проукраїнську позицію.

24 жовтня 2014 року Х. за особисту мужність і героїзм, проявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України нагороджено посмертно орденом «За мужність» III ступеня.

Пані Н. Х., що є дружиною Х., так описала події затримання Х: «Я тільки на роботу пішла і через півгодини прийшли сусіди сказали, що треба додому йти терміново... Сусіди нічого не бачили... Тільки чули постріли... Я прийшла, а Х. вбитий лежить. Ми навіть боялися шукати, хто це зробив, тому що через місяць після загибелі чоловіка, вони знову прийшли, коли мене вдома не було. Погрожували моїй мамі автоматом... Говорили, що два рази повторювати не будуть і зажадали, щоб вона віддала ключі від автівки та гаража. А потім забрали машину з гаража і пішли. Але наші мужики з села говорили, що це були місцеві, які були радикально проросійськими. Я поїхала з села і не хочу там більше бути ніколи...».

Загиблі цивільні внаслідок поодиноких нападів (стрілецька зброя, блок-пости тощо)

Загальна інформація щодо загибелі цивільних внаслідок поодиноких випадків

З початку конфлікту на Сході України ми зафіксували 6 випадків умисних вбивств цивільного населення.

³⁸ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ONCHRTematicReportUkraineJan2014-May2016_UA.pdf

³⁹ http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/EUR500422014UKR_FINAL.pdf

Такі дії вчинялися різними способами, найбільш розповсюдженими випадками були вбивства снайперами, вбивства під час озброєних нападів, раптові вбивства озброєними військовими.

Велика група злочинів вчинялася під час перетину цивільними особами блокпостів. Такі діяння були розповсюджені по всій території конфлікту, але найбільше з них було вчинено у Донецькій області.

Такі злочини вчинялися у рамках конфлікту з основним мотивом — реалізація політики його учасників.

Найбільше із згаданих випадків мали місце у 2014 році — 4 випадки. Надалі кількість умисних вбивств поступово зменшувалася: у 2015 році та 2016 році — по 1 випадку, у 2017 та 2018 році — випадків зафіксовано не було.

Кількість та територіальна поширеність злочинів вказує на їх широкомасштабність та систематичність.

Декілька типових випадків умисних вбивств, які мали місце, наведені нижче.

Обставини вчинення окремих злочинів

Подія щодо вбивства із вогнепальної зброї представниками Л/ДНР

22 серпня 2016 року близько 22:00 години, коли мати вже пішла спати, пан С. почув дзвін та голосний хлопок. Він зайшов до неї до кімнати аби подивитися, що сталося. Вікно, під яким стояло ліжко його матері, було розбите. У неї самої була прострілена рука та текла кров. Він швидко наклав на рани джгути. Лише після цього С. побачив, що куля пройшла крізь руку та грудну клітину. Через декілька хвилин мати померла.

Коли зранку приїхала експертна група та машина «швидкої допомоги», то співробітники міліції забрали тіло матері до Луганського обласного бюро судово-медичних експертиз, де поставили діагноз «масивна зовнішня та внутрішня крововтрата, вогнепальне кульове сліпе поранення, проникаюче поранення грудної клітини».

Закатовані до смерті

Загальна інформація щодо катування до смерті

У наступних розділах ми докладно описали місце катування, кількість зафіксованих випадків, способи та окремі найбільш типові їх випадки. Виконавці злочину у цьому випадку мали прямий умисел до діяння — застосування фізичного насильства до жертв та непрямий умисел до наслідків — вони не бажали настання смерті жертв, але свідомо допускали її настання. Більша частина закатованих були військовими — 13 випадків, менша була цивільними — 11 випадків.

На непідконтрольній уряду території було зафіксовано 19 випадків, на підконтрольній — 5 випадків.

Декілька типових випадків катування до смерті, які мали місце з боку сторін конфлікту, наведені нижче.

Обставини вчинення окремих злочинів

Подія з катування військових до смерті представниками т. зв. Л/ДНР

5 вересня 2014 року, близько 14.00, на трасі Щастя — Металіст в районі с. Цвітні Піски Слов'янсько-сербського району Луганської області, поблизу автобусної зупинки «Привітне» Сл., здійснюючи перевезення особового складу зведеного підрозділу 24 БТрО «Айдар», потрапив у засідку, яку влаштували бойовики диверсійно-штурмової розвідгрупи «Русіч» під командуванням російського найманця Мільчакова Олексія Юрійовича (S5153), позивний «Серб». Сл. був захоплений в полон неушкодженим, без жодних поранень, живим та здоровим. Цей факт зафіксовано на відео.

Як стало відомо, утримували Сл. в так званій військовій комендатурі в приміщенні обласного військового комісаріату м. Луганська, за адресою вул. Красnodонська, 6. Допити проводили у кімнаті зі спортивним оснащенням («качалці») та через те, що Сл. був айдарівцем, його піддали катуванням. 7 вересня 2014 року, між 09.00 та 11.00 годинами, під час допиту, не витримавши тортур, він помер. Зі слів свідка,

одночасно декілька представників НЗФ «Русіч» жорстоко били Сл. руками та ногами, внаслідок чого настала його смерть. За півгодини тіло закатованого винесли в невідомому напрямку.

Будівля Луганського військкомату

Подія щодо катування до смерті працівника міліції

14 липня 2014 року, близько 12.00, в районі м. Горлівка Донецької області, невідомі озброєні люди, що називали себе армією «ДНР», зупинили рейсовий автобус, у якому перебував К., що прямував до м. Артемівськ, де проходив службу у батальйоні патрульної служби міліції особливого призначення «Артемівськ». Згідно з поясненнями водія автобуса, під час перевірки документів та обшуку речей пасажирів, бойовики знайшли у К. міліцейську форму та посвідчення співробітника батальйону міліції, після чого його примусово затримали. Є дані, що К. було доставлено до будівлі управління боротьби з організованою злочинністю м. Горлівка.

Загалом про перебування в полоні К. відомо не багато, так як 14 липня 2014 року, у день затримання, після допиту та тортур його вбили. Допит проводився в кімнаті так званого «НКВС» (Народного Комісаріату Внутрішніх Справ). Підтвердженням цьому є відео під назвою: «Полонений батальйона «Артемівськ» — свідчення «Бєсу», яке виклали в інтернеті ввечері того ж дня. З відео зрозуміло, що допит особи К. проводять підлеглі Безлера, під тиском яких він вимушено дає свідчення проти себе. Батько хлопця, К2, стверджує, що К. перебував під дією

психотропних речовин, про що може свідчити відсутність дефекту мови, який зазвичай була у його сина, та очевидний неадекватний психічний стан. Наприкінці відео Безлер І. М. анонсує, що знищить того, хто робив та розповідав про всі нелюдські вчинки.

Згідно з показами інших полонених, Безлер І. М. демонстрував їм відео з допитом особи К., а один із бойовиків, позивний «Якут», того ж дня повідомив, що особу К. було страчено. Очевидці бачили, як з так званої «кімнати НКВС» було винесено чорний мішок з трупом, та припускають, що це було тіло К. Також, зі слів свідків, перед вірогідним розстрілом К. катували, йому зняли скальп та просвердлили ноги. Відомості щодо подальшої долі особи К. залишаються невідомими та його місце знаходження не встановлено по сьогодні.

Пошуком потерпілого займалися фактично лише його рідні. Батько подав заяви про зникнення свого сина до усіх уповноважених правоохоронних органів (СБУ, ГПУ, МВС). За фактом викрадення людини було відкрите кримінальне провадження, яке 06.11.2014 закрили через те, що інформація не знайшла підтвердження. Оскільки про К. майже 5 місяців була відсутня інформація, його батько 09.12.2014 вкотре подав заяви про вчинення злочину та після необґрунтованої тяганини з боку правоохоронної системи, було внесено відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР та розпочато розслідування, а саме: 13.08.2014 за ст. 146 КК (незаконне позбавлення волі або викрадення людини); 24.05.2016 за ст. 115 (умисне вбивство) та за ст. 146 КК; 25.05.2016 за ст. 115 КК.

Подія щодо катування до смерті релігійних діячів

У червні 2014 року після Богослужіння в честь свята Трійці проросійські сепаратисти в Слов'янську викрали 4-х протестантів. Причиною для викрадення стало те, що хтось повідомив терористам, що служителі Церкви Преображення Господнього допомагають і годують солдатів української армії і Нацгвардії, стоять

на блокпостах навколо Слов'янська і, можливо, повідомляють інформацію про дії терористів.

За словами очевидців, що вижили, після викрадення бранців катували з метою дізнатися, яку-небудь інформацію про українську армію, після чого на наступний же день, 9 червня, розстріляли. «Тіла загиблих були поховані терористами в братській могилі на території дитячої лікарні Слов'янська разом з двома десятками трупів терористів», — повідомив Антон Герасценко, тодішній радник глави МВС України.

Місце масового поховання цивільних, яких було знищено бойовиками «ДНР» у Слов'янську

Подія щодо смерті людини в МГБ ДНР

На початку квітня 2015 року особа О. виїшов з дому та пішов до місця своєї роботи, а саме до родовища руди в м. Докучаєвськ Донецької області. На той час м. Докучаєвськ перебував під контролем НЗФ «ДНР». Свій мобільний телефон О. залишив за місцем свого проживання і дружина не мала з ним зв'язку. Через кілька днів на мобільний телефон О. подзвонив невідомий з позивним «Кот» і сказав, що О. у «них» і «вони» можуть його розстріляти.

Дружина О. на той час не зрозуміла, що сталося і взагалі не зрозуміла, де знаходиться її чоловік. Ще через кілька днів дружині О. знову подзвонили і сказали, що її чоловік знаходиться в м. Донецьку, і вона зможе його забрати.

12.04.2015 року дружина О. приїхала до окупованого Донецька, але свого чоловіка не знайшла. 15.04.2015 дружина О. знову поїхала до

Донецька, після чого «слідчий МГБ ДНР» запросив її до моргу для впізнання. О. був вбитий 12.04.2015, його труп був знайдений у сміттєвому баку. Труп чоловіка був одягнений у чисту військову форму ЗСУ та білу футболку. На трупі О. були численні сліди від катувань, а також він втратив ваги тіла більше 40 кг. Труп О. дружина забрала 18.04.2015 та поховала в сел. Новотроїцьке.

З огляду на широкомасштабність та систематичність вчинення вбивств, на Сході України, ймовірно, мали місце злочини, передбачені п. а) ч. 1 ст. 7, п.п. і) п. а) ч. 2 ст. 8 Римського Статуту.

5.2. АТАКИ НА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ТА ЦИВІЛЬНІ ОБ'ЄКТИ

За даними ММПЛ, за весь період конфлікту, з 14 квітня 2014 року до 15 травня 2018 року, загинуло щонайменше 2725 цивільних осіб: 1568 чоловіків, 961 жінка, 93 хлопчики, 47 дівчат і 56 дорослих невідомої статі. За оцінками ММПЛ, загальна кількість цивільних осіб, які зазнали поранень у зв'язку зі збройним конфліктом, становить від 7 до 9 тисяч.⁴⁰

Крім того, в ММПЛ наголосили, що продовження застосування сторонами конфлікту зброї не точної та/або вибухової дії залишалося головною проблемою, яка викликає занепокоєння, у сфері захисту цивільних осіб.⁴¹ ММПЛ наголошує, що значна кількість цивільних осіб продовжує жити у селах і містах поблизу лінії зіткнення. Хоча більшість жертв серед цивільного населення, спричинених обстрілами і перестрілками, як повідомлялося, була побічним результатом інцидентів, де цивільні особи не були безпосередньою мішенню; цивільні втрати, пов'язані з конфліктом, залишаються серйозною проблемою, що викликає занепокоєння.⁴²

⁴⁰ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf п. 16.

⁴¹ Там само, п. 19

⁴² Там само, п. 21.

В період з квітня 2014 року по червень 2018 року нами зафіксовано та задокументовано безліч фактів масивних невибіркових обстрілів. За наслідками таких обстрілів авторами задокументовано і внесено до БД ХПГ 2189 фактів смертей в Донецькій області та 955 фактів смертей в Луганській області, 2935 фактів поранення цивільного населення в Донецькій області, та 415 поранених в Луганській, 22 503 фактів нанесення шкоди житловим будинкам та об'єктам інфраструктури в НП як на підконтрольній уряду території, так і на території, підконтрольній т. зв. Л/ДНР.

За даними з Луганської обласної адміністрації, загалом в Луганській області зруйновано близько 9 000 об'єктів, в тому числі: 7000 житлових будинків, 32 мости, 94 медичних установи, 113 навчальних закладів, 14 промислових об'єктів, 79 закладів культури і спорту.

За даними з Донецької обласної військово-цивільної адміністрації, в Донецькій області зруйновано більше 7000 житлових будинків, 21 медичний заклад, 27 загальноосвітніх шкіл, 13 дошкільних закладів, 7 професійно-технічних училищ, 14 закладів культури та 19 промислових об'єктів.⁴³

Переважає більшість військових дій та атак на цивільних осіб мала місце в населених пунктах, розташованих безпосередньо на ЛЗ або у безпосередній близькості до неї.

Ми впевнені, що існують суттєві підстави вважати, що напади на цивільне населення відповідають критерію широкомасштабності: напади були масовими, характеризувалися високою частотою, були здійснені колективно за значним ступенем серйозності, а також були спрямовані на значну кількість потерпілих серед цивільного населення. Про критерій «широкомасштабності» свідчать географічні межі нападів, які охоплюють близько 25 км вздовж більш ніж 400-кілометрової лінії розмежування. У зазначених нижче місцевостях показник масштабності згарищ та зруйнованої власності, тілесних ушкоджень і вбивств

⁴³ Доповідь про втрати цивільного населення, руйнування житла та інфраструктури внаслідок війни на сході в Україні, с. 31.

був одним із найвищих по всій території України. Як наслідок, у районах Мар'їнки, Авдіївки, Ясинуватої, Іловайська, Макіївки, Дебальцевої, Горлівки, Донецька, Попасної, Первомайська, Станиці Луганської та Луганська було зареєстровано кількість потерпілих, що була однією з найбільших серед показників рівня насильства в НП вздовж ЛЗ.

Невибіркові обстріли в районі Краматорська призвели до смерті понад 40 осіб, заподіяння тілесних ушкоджень 140 особам⁴⁴. У районі Авдіївки щонайменше 97 осіб було вбито, 509 поранено й більше 1000 житлових будинків та об'єктів цивільної інфраструктури було зруйновано. В районі Мар'їнки нами зафіксовано 59 загиблих та 117 поранених серед цивільного населення, близько 2200 житлових об'єктів та об'єктів цивільної інфраструктури зазнали пошкоджень⁴⁵. Тому автори вважають, що напади відповідали критеріям тесту на «широкомасштабність».

Авдіївка

⁴⁴ Там само, с. 25.

⁴⁵ Там само, с. 25, 34.

Крім того, автори вважають, що існують суттєві підстави вважати, що напади були «систематичними». Напад є систематичним, коли він передбачає «організований характер актів насильства і неможливість їх випадкового виникнення». Необхідно зазначити, що напади на цивільне населення були організованими, а не виникали спонтанно. На організованість нападів вказує їх поширеність та різноманітна територіальна спрямованість.

Тільки на підконтрольній території Донецької області, станом на кінець лютого 2018 року, було повністю зруйновано або частково пошкоджено понад 10 тисяч об'єктів, а саме: близько 7500 будинків приватної та комунальної власності, 70 закладів охорони здоров'я, 176 загальноосвітніх шкіл, 86 дошкільних установ, 28 професійно-технічних та 19 вищих навчальних закладів, 26 об'єктів фізичної культури і спорту, тощо⁴⁶.

Станом на 20 січня 2018 року внаслідок ведення військових дій на непідконтрольних Україні територіях Донецької області було частково пошкоджено або зруйновано більше 26 тисяч житлових будинків, зокрема: більше 6800 у Донецьку, більше 260 у Дебальцево, більше 500 в Горлівці, більше 300 у Єнакієво, більше 1000 в Макіївці, 750 у Харцизьку, 580 в Ясинуватій⁴⁷.

Обставини вчинення окремих злочинів

Надалі ми вважаємо за необхідне висвітлити, на нашу думку, одні з найбільш кричущих випадків невибіркових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти. До таких випадків ми віднесли авіаобстріл вулиці Островського у смт. Станиця Луганська Станично-Луганського району Луганської області, який мав місце 2 липня 2014 року, події 13 серпня 2014 року — масовий обстріл касетними бомбами дитячого пляжу, міського стадіону, школи № 10 та ГРЕС у м. Зугрес Донецької області та події 14 жовтня 2014 року, коли з боку НЗФ була обстріляна похоронна процесія в сел. Сартана.

⁴⁶ Доповідь про втрати цивільного населення, руйнування житла та інфраструктури внаслідок війни на сході в Україні, с. 34.

⁴⁷ Там само.

Події, що трапилися 2 липня 2014 року у смт. Станиця Луганська

2 липня 2014 року (коли селище перебувало під контролем НЗФ), близько 10 години авіакасети було скинуті з українського літака на будівлю міліції що розташовувалася по вулиці Москва-Донбас, разом з будівлею міліції було пошкоджено будівлю місцевого суду. Близько 11 години (за показами свідків, авіаобстріл почався о 10:45) було здійснено ще один авіаналіт, тепер об'єктом бомбардування стала вул. Островського, що розташована біля залізничної станції «Стара Кондрашівка» в смт. Станиця Луганська. Під час другого авіанальоту від отриманих внаслідок розірвання снарядів травм загинуло 9 осіб, 11 осіб отримали поранення, та було пошкоджено 7 будинків.

Пан В-01. так описує події того трагічного дня: «На момент авіаудару, який стався 2 липня 2014 року в 10.40 ранку, я знаходився у дворі свого будинку, моя дружина пішла до сусідів по воду через двір.

Перед вибухом ми чули звук літака, що летить, з боку локомотивного депо, потім був сильний свист. Я присів під стіну свого будинку, потім був сильний вибух, на голову посипалися осколки зруйнованих будинків. Коли я відкрив очі, то було темно як уночі від пилу і гару. Коли пил трохи осів, я вибіг на вулицю і спробував знайти дружину. По дорозі я бачив розірвані тіла моїх сусідів: без рук, без ніг, кого взагалі на шматки розірвало... Навіть на деревах висіли останки.

Через 10 метрів я побачив свою дружину. Вона лежала обличчям вниз близько колонки в якій набирала воду. Біля неї лежали дві чийось відірваних стопи ніг. Дружина була з голови до ніг усипана осколками і без свідомості. Її і сусідського п'ятирічного хлопчика відвезли до лікарні. Там вони обидва померли відразу ж.

Наш будинок розірвало вибуховою хвилею. А то, що не розірвало, все одно згоріло в пожежі, який зайнявся від вибуху. В результаті події я залишився без дружини, будинку...».

Інший очевидець події, пані В-03., яка вижила під час авіаобстрілу тільки завдяки щасливому випадку, однак будинок якої було сильно по-

шкоджено, так згадує події 2 липня 2014 року. «2 липня 2014 року під час масивного обстрілу та авіаудару у мій будинок потрапив снаряд. Я перебувала вдома і лише завдяки щасливій випадковості залишилася жива. Коли почула гул, сховалася у погребі, що в будинку. Там перечекала обстріл. Коли нарешті змогла вибратися побачила що будинок мій майже повністю зруйновано. Прямим потраплянням снаряду до будинку вибито всі вікна, зруйновано дах, дві стіни. У будинку виникла пожежа, під час якої вогонь знищив всю побутову техніку та меблі. Коли вийшла на вулицю, просто втратила змогу говорити: будинки палали, все було в кіптяві та гарі, кишки висіли на деревах, як гірлянди. Ідеш по вулиці, і бачиш тіла, або їх частини: нога, рука чиясь лежить відірвана...».

Пан В-02., безпосередній очевидець подій, так згадує той роковий день: «2 липня 2014 року близько 11 години ранку я з дружиною знаходився вдома, коли почули звуки літака, на вулиці Островського почали приземлятися та вибухати снаряди, і один з них влучив у мій будинок. Від вибуху зайнявся пожежа, уламками снаряду мене поранило. Уламки снаряду влучили мені в обидві ноги.

В той час моя дружина вибігла з будинку, бо намагалася сховатися у літньому душі, і її вбило надворі осколками. Ми з сином витягли дружину з-під уламків, але допомогти їй нічим не змогли, вона померла. Будинок з усіма меблями та документами, що залишилися у ньому, згорів щент».

В-01, В-02 та В-03 звернулися до правоохоронних органів як України, так і Російської Федерації. На жаль, і досі винних у смерті його дружини осіб не встановлено та не притягнуто до відповідальності, а розслідування здійснюється формально.

Пані В-04 що сама проживала по вул. Островського 8/2 та постраждала від авіаобстрілу, описує події наступним чином: «Десь вранці, годині о 10 з літака розбомбили міліцію, а о 10:45 вулицю Островського. Я в той момент була на веранді, готувала обід... Чула гул літака, люди вийшли на вулицю подивитися куди він полетить, двері веранди були відкриті і в мить

стало темно, шум, тріск, газ затухнув, все руйнується, мене оглушило, не чула ні вибухів, нічого, прийшла до тями під завалами, вся мокра (від крові), коліна розбиті, руки, обличчя все понівечене склом. Господи, що то було: стіни розбиті, ні вікон ні дверей, меблі розбиті...

На вулиці все горить, навпроти дома О. Є. тримає свого сина В., 1 липня 5 років йому виповнилося. Ще живий на руках помер. Помер Є. В, батько В. К. Л. йшла за водою, вбита. К. М., І. С., Ш. Д. сиділи у дворі, всіх розкидало. КМ закинуло на абрикос, І. С. та Ш. Д. в сусідній двір. У Ш. Д. нема пів голови, у І. С. ні голови, ні рук, ні ніг. Між домом і сараєм вбита В. М. За сараєм в огороді знайшли А. П., ще живий, помер в лікарні, його син Я. залишився живим, контужений. Г. Т. та Р. А. померли в лікарні, їх будинок згорів...».

Інший очевидець події, В-05, так згадує той день: «В день авіанальоту, я десь о 10-10:30 почула гул літака та вибухи. Спитала у сусіда К. де це вибухи, а він говорить: «літаки скинули бомби на міліцію, йому дзвонила знайома, вона там працює...» Я пішла в дім, лягла в спальні і прийшла до тями, коли на мене посипалося скло, штукатурка, рами, двері. Я ледве вилізла з дому. Все повилітало, двері, вікна...

На вулиці все горить, крики з усіх сторін, сусід М. кричить «Валя... Валя...», це його дружина, а вона все мертва.

Будинок сусідній горить, сарай горить. У сусіда спитала, де його дружина, а він відповідає: «убита»...».

Вулиця Островського після авіаудару

Події 13 серпня 2014 року у м. Зугрес (Донецька область), що контролюється НЗФ

Ми вважаємо за необхідне повідомити про події 13 серпня 2014 року, а саме про обстріл касетними бомбами дитячого пляжу, міського стадіону, школи № 10 та ГРЕС у м. Зугрес, внаслідок якого загинуло 15 осіб, та ще 19 осіб зазнали поранень різного ступеня тяжкості. Ми не маємо точної інформації з приводу кількості зруйнованого під час цього обстрілу майна, однак один із свідків повідомила, що частково було зруйновано будівлю ГРЕС, у будинках в районі обстрілу повилітало скло, деякі з них посічені уламками.

На території десятої школи постраждало двоє дітей, які грали в теніс у шкільному дворі. Один з хлопців (16 років) загинув на місці від того, що уламками снаряду йому розворошило пах, другий хлопець отримав поранення. Пані В-06 так згадує описане: «я поверталася від родичів додому, мій будинок розташований як раз напроти десятої школи. Дивлюся, стоять люди, я спитала що там... а мене обігнала ритуальна машина, сусідка відповідає, там дитину Д. Г. розірвало... Я бачу, дід з бабою, обняв її, в мама цього Д., вагітна на 7–8 місяці, за паркан схопилася і кричить... а допомогти вже нічим не можна... там два хлопці були, одному нібито відірвало п'ятку, його відвезли (в лікарню), а Д. вже лежав, тому що всі основні артерії перебило, він, мабуть, і не зрозумів, що сталося...».

Найбільша кількість жертв серед цивільного населення була сконцентрована саме на дитячому пляжі, від вибуху одразу загинуло 14 осіб, в тому числі діти, ще одна особа загинула по дорозі до лікарні. Ще 19 осіб зазнали поранень різного ступеня тяжкості.

Пані В-07, яка отримала тяжкі поранення, так описує пережиті події: «Близько 18 години 13 серпня 2014 року я разом зі своїм сином (2010 року народження), а також сусідською дівчиною, яка має синдром Дауна, проїжджали повз дитячий пляж... Ми зупинилися на пляжі... На пляжі було багато людей, я почула гудучий звук, з неба посипалися касетні бомби... Літака я не бачила. Перший снаряд потрапив у воду, наступний впав прямо на пляж. Я схопила дітей

та сховалася за бетонні блоки... Я накрила дітей своїм тілом, останнє, що я побачила, — це ручка мого сина...

До тями я прийшла в морзі, мене спочатку привезли туди, коли я подала ознаки життя — перевели до лікарні. Мені поставили діагноз: черепно-мозкова травма, забій головного мозку середньої тяжкості з контузією чоло-скроневих часток; множинні уламкові переломи основи черепа та лицьового скелету: венцевого відростку нижньої щелепи зліва, альвеолярного відростку верхньої щелепи справа, великого крила клиноподібної кістки орбіт, верхньощелепних пазух, дуг скулових кісток, лобної кістки справа, субарахноїдальний крововилив, травматичне пошкодження правого очного яблука, проникаюче поранення черевної порожнини з наявністю сторонніх тіл в зоні проекції шлунку і дванадцятипалої кишки; гепатогемалія, переломи двох ребер.

Синочок мій теж постраждав, у ручку, що з під-мене випала, влучили уламки, і досі їх не витягли. Він довго мене не впізнавав. Казав, що мама померла на пляжі. Да і як він міг мене впізнати (показує фото), сама себе не впізнавала...».

Інший очевидець подій, пані В-06, яка в момент обстрілу знаходилася в будинку та бачила полум'я, стверджує наступне: «Я сиділа напроти вікна, а вікно було закрите металевим листом. Було настільки не очікувано і гучно, що ми одразу ж присіли... глянула у вікно, а там «струя» полум'я зі сторони Харцизька (окупована територія)... а потім всі говорять «Був літак, з літака бомбили», а у мене лише ця картина перед очима (полум'я), я не чула гула, характерного для літака. Обстрілювали з Града, я уламки бачила, але снаряд «касетний», такі металеві уламки як олівці, у пластик запаяні...

Я впевнена, що то не літак був, Літаки над нами взагалі не літали, стріляли з кладовища, що біля Харцизьку, і стріляли «Градом»... Вже вночі, годині о 12 ночі, під вікнами ходили невідомі у формі, збирали уламки, я ще подумала, навіщо така срочність. Потім бачила, що стояли вони (особи в формі), дивилися на воронку, та калюжу крові, потім показували в сторону Харцизька і сміялися...

А наступного дня я йшла на роботу, а по місту їздила машина з представниками НЗФ та всім говорили, що вчора бомбили з українського літака...».

Пам'ятник загиблим в результаті авіаудару по дитячому пляжу у Зугресі

Події 14 жовтня 2014 у сел. Сартана (Донецька область)

14 жовтня 2014 артилерійському обстрілу піддалася мирна похоронна процесія. Близько ста жителів сел. Сартана поверталися з кладовища, де ховали їхню односельчанку. Близько 14 години почався обстріл. Кілька снарядів влучили безпосередньо у натовп людей, в результаті чого 7 людей загинули на місці, а 17 отримали осколкові поранення різного ступеня тяжкості. Свідки стверджують, що обстріл вівся з боку позицій, які контролювали на той момент часу бойовики т. зв. ДНР.

Обстріл почався не очікувано, всього на селище було скинуто 18 снарядів, ймовірно, 4 з них влучили безпосередньо в похоронну процесію. Два уламки снарядів були знайдені на місці вчинення злочину.

За показами свідків, трупи та поранені особи після обстрілу були розкидані на ділянці десь 50 на 30 метрів недалеко від перехрестя вулиці Крайня та вулиці Генерала Курічі у сел. Сартана.

Пан В-08 так описує вищевказані події: «На початок проведення антитерористичної операції на сході України я постійно мешкав із синами, Віталієм, Данилом, Максимом, матір'ю Галиною Володимирівною, у сел. Сартана.

14 жовтня 2014 року, близько 100 жителів селища Сартана брали участь у похоронній процесії, проводжаючи в останню путь померлу

місцеву жительку, Папуш Марію, серед них була і моя мати.

Близько 16:00, повертаючись з кладовища, траурна процесія була піддана обстрілу імовірно артилерійському з боку так званої «ДНР». Моя мати лежала розірвана на шматки снарядом, посічена осколками, в калюжі крові на перехресті двох вулиць. І це все бачив мій син, Максим, який отримав психологічну травму, він перестав спати ночами, став кричати і плакати...».

Безпосередня потерпіла, особа В-09, яка сама отримала поранення, а її тітка загинула 14 жовтня 2014 року, так описує події: «В той день ховали Марію, ми вже поверталися із кладовища, йшли вулицею на поминки, як раптом почули вибухи, а потім яскравий сполох, — і я вже нічого не пам'ятаю. Прийшла до тями в лікарні, у мене відкрита проникаюча черепно-мозкова травма, переламана тім'яна кістка, все обличчя посічене, руки та пальці в глибоких ранах...

Потім я дізналася, що тітка моя не вижила, загинула на місці, прямо там стекла кров'ю...

І досі вину відчуваю, чого я вижила, а вона загинула, чого ще шестеро загинули? За що?...».

Отже, описані вище атаки виходять за межі простої невибірковості. Широке розповсюдження задокументованих нападів на перераховані населені пункти свідчить про явне нехтування атакувальниками життям мирного населення та працездатністю цивільної інфраструктури. Намір скерувати ці атаки на цивільних осіб може бути виведено з причини нездатності винуватців нападів вирізняти цивільні цілі від військових або ж повної відсутності пропорційності у застосуванні зброї при виборі цілей.

Сартана після обстрілу

5.3. ВИКОРИСТАННЯ ПРИСУТНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ АБО ІНШИХ ОХОРОНЮВАНИХ ОСІБ ЯК «ЖИВИХ ЩИТІВ»

За час збройного конфлікту на сході України, починаючи з березня 2014 року по теперішній час, нами задокументовано та зібрано інформацію про ймовірні вчинені воєнні злочини. Саме ця зібрана інформація надає підстави вважати, що на території збройного конфлікту, яка перебуває під контролем Уряду України, т. зв. «ДНР» та т. зв. «ЛНР» у НП, які розташовані поблизу ЛЗ, сторони збройного конфлікту розміщували свої бойові позиції, опорні пункти та вогняні точки в охоронюваних об'єктах та/або у житлових масивах НП. Саме з цих позицій сторони збройного конфлікту ведуть між собою обстріли, використовуючи охоронюваний об'єкт та/або особу для приховання воєнних діянь. Також, Прокурор МКС у своєму звіті окреслив вчинені, ймовірно, воєнні злочини, а саме: *«в ході конфлікту сотні цивільних об'єктів, включаючи житлові будинки, школи та дитячі садки нібито були знищені або пошкоджені, переважно шляхом обстрілу, як на територіях, контрольованих державою Україна, так і на територіях, контрольованих НЗФ. У деяких випадках передбачається, що обстріл таких об'єктів був навмисним, або невибірковим, або що цивільні будівлі, включаючи школи, були використані неналежним чином для військових цілей»*⁴⁸. Більш того, СММ ОБСЄ у своєму тематичному звіті наголошувала на тому, *«що НЗФ продовжили розміщувати озброєння й військову техніку в населених районах. ЗСУ також діяли аналогічним чином»*⁴⁹. У цьому підрозділі ми наводимо відомості та надаємо інформацію про ймовірні вчинені воєнні злочини з боку сторін, що беруть участь у збройному конфлікті, а саме використання охоронюваних осіб та об'єктів, що були неналежно застосовані у вій-

⁴⁸ Пункт 106 Звіту прокурора за 2017 рік.

⁴⁹ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(ii) ст. 5.

ськових цілях/діях та/або у прихованні військових цілей/дій, як «живі щити».

Міжнародний трибунал по колишній Югославії у справі *Блашкіча (Blaškić)* дійшов висновку, що *«розміщення бойової позиції, опорного пункту, штабу у НП де мешкає місцеве населення, яке не приймає участі у бойових діях, служить як використання «живого щита»*⁵⁰. У міжнародному гуманітарному праві термін «живі щити» стосується *«цивільних осіб або інших охоронюваних осіб, чия присутність або рух спрямована або використовується для забезпечення/щоб забезпечити воєнної цілі чи захисту від воєнних операцій»*. Використання людських щитів, як у міжнародних збройних конфліктах та і в неміжнародних збройних конфліктах вважається порушенням звичаю міжнародного права⁵¹. Договірне законодавство прямо забороняє таку практику в міжнародних збройних конфліктах та опосередковано в неміжнародних збройних конфліктах.

Розміщення бойових позицій, опорних пунктів чи штабів у безпосередній близькості або у середині житлових масивів чи охоронюваних об'єктів у НП, які розташовані на ЛЗ, а також на території, що контролюється НЗФ, спостерігається у НП Луганськ, Горлівка, Єнакієве, Донецьк, Пікузи, Самійлове та на території, що контролює Уряд України: Станиці Луганська, Авдіївка, Хлібодарівка, Луганське, Світлодарськ, Райгородці.

Станиця Луганська

⁵⁰ Blaškić, TC, para. 716.

⁵¹ https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule97

Обставини вчинення окремих злочинів

Луганськ, Луганська область

3 квітня 2014 року місто де-факто контролюється т. зв. «ЛНР» та розглядається нею як її столиця. Луганськ включений ВРУ до переліку міст з тимчасово окупованою територією⁵². У червні-липні 2014 року на захід від центру Луганська між сторонами збройного конфлікту точилися бої. НЗФ т. зв. «ЛНР» у міському парку імені Горького⁵³, біля якого на відстані 200 метрів розташована лікарня⁵⁴, встановили блокпост та опорний пункт, з якого вели вогонь⁵⁵. Також НЗФ т. зв. «ЛНР» розмістили вогняну позицію біля Східноукраїнського університету⁵⁶, який розташований в густо населеному районі Луганська, та вели обстріли, прикриваючись цивільним населенням⁵⁷. Окрім того, НЗФ т. зв. «ЛНР» використовували дах навчального закладу для ведення стрільби⁵⁸. Із-за розміщення бойових позицій в безпосередній близькості до охоронюваних об'єктів та осіб, НЗФ т. зв. «ЛНР» піддавали мирне цивільне населення, що не бере участі у збройному конфлікті, до атак з боку противника, що тягнуло за собою обстріли та численні жертви серед цивільного населення.

Донецьк, Донецька область

Детальніше про загиблих, поранених та зруйноване майно у Донецьку за час збройного конфлікту див. у Додатку 10. 3 квітня 2014 року

⁵² <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>

⁵³ <https://www.google.com.ua/maps/place/Парк+Горького/@48.576762,39.2644655,1833m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x411fdb2981e927ed:0x4e261680740714f8!8m2!3d48.576797!4d39.2688704>

⁵⁴ <https://www.google.com.ua/maps/place/Залізнична+Відділкова+лікарня+станції+Луганськ/@48.576762,39.2644655,1833m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x411fdad82efc57f3:0x98b3683ded8b287d!8m2!3d48.5705643!4d39.2686558>

⁵⁵ <http://video.bigmir.net/show/460070/>

⁵⁶ <https://www.google.com.ua/maps/place/ВосточноУкраинский+Институт+Далыя/@48.5656945,39.3756503,1147m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0xb690bf73b3a9bce4!8m2!3d48.565354!4d39.3771176>

⁵⁷ <https://www.obozrevatel.com/crime/76580-silyi-atonastupayut-na-lugansk-terroristy-begut.htm>

⁵⁸ <https://112.ua/obshchestvo/iz-kryshi-obschchitiya-universiteta-im-dalya-vedetsya-strelba-iz-pzrk-ocheyidcy-83650.html>

Донецьк де-факто контролюється т. зв. «ДНР» та включений ВРУ до переліку міст з тимчасово окупованою територією⁵⁹. ЛР між сторонами збройного конфлікту проходить прямо по околицях Донецька⁶⁰, а подекуди й по його вулицях, тому біля Донецька є два КПВВ⁶¹. НЗФ т. зв. «ДНР» із-за близькості ЛР розташовують бойові позиції та блокпости посеред житлових кварталів. Наприклад, у густонаселеному житловому кварталі «Широкий»⁶² на околиці Донецька розташована бойова позиція НЗФ т. зв. «ДНР». У безпосередній близькості до бойової позиції, із якої здійснюється вогонь^{63 64 65}, розміщена школа № 69⁶⁶. Нездорого мирні місцеві жителі, що не беруть участь в збройному конфлікті, підтверджували, що НЗФ т. зв. «ДНР» спеціально розміщують бойові позиції, опорні пункти та блокпости у густонаселених житлових кварталах, для використання мешканців як прикриття та приховування воєнних дій⁶⁷. Відомо, що НЗФ т. зв. «ДНР» також розміщували свої бойові позиції (додаток № 28, с. 62) у безпосередній близькості до густонаселеного житлового району Донецька по вулиці Бірюзова⁶⁸. У цьому житловому кварталі компактно розташовані багатопверхові будинки, дві шко-

⁵⁹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>

⁶⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-p>

⁶¹ <https://ssu.gov.ua/ua/pages/32>

⁶² <https://www.google.com.ua/maps/place/Широкий,+Донецьк,+Донецька+область,+83000/@47.941733,37.764178,1472m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x40e096c10cb02a7d:0x738c3910970b1064!8m2!3d47.942477!4d37.7698347>

⁶³ <https://www.youtube.com/watch?v=N1zbZZi5rs>

⁶⁴ https://www.youtube.com/watch?time_continue=75&v=-Jfog5e5WM4

⁶⁵ <http://ukraineatwar.blogspot.com/2014/12/russians-firing-again-from-same.html>

⁶⁶ <https://www.google.com.ua/maps/place/Школа+№69/@47.9415905,37.7667528,381m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40e096c1708517b9:0x3c3dfdbdbdeb29f79!8m2!3d47.9421942!4d37.7681298>

⁶⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=1y8s0MJInNA>

⁶⁸ <https://www.google.com.ua/maps/place/вулиця+Бірюзова,+Донецьк,+Донецька+область,+83000/@47.9814188,37.6443352,735m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x40e099a335213bb1:0x44e6c7615d0cd084!8m2!3d47.9814152!4d37.6465292?hl=uk>

ли № 91⁶⁹ та № 98⁷⁰, дитячий садок «Ладушки»⁷¹ та міська лікарня № 25⁷². На відстані у 500 метрів на північ від цього житлового кварталу розташована Донецька виправна колонія № 124⁷³, що через аналогічні дії з боку НЗФ т. зв. «ДНР» часто використовувалася, як «живий щит» для приховання воєнних дій у випадку ведення вогню у бік противника, про що повідомила особа С-02 (додаток 22). Також через близьке розташування НП Авдіївка до Донецька, із житлових кварталів, що розташовані впритул НЗФ т. зв. «ДНР» ведуть вогонь⁷⁴, прикриваючи свої воєнні дії.

Блокпост у межі міста Донецьк

⁶⁹ <https://www.google.com.ua/maps/place/НБК+з+ног+либленим+вивченням+іноземних+мов+№91/@47.9832613,37.6454734,382m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0x130cbffa4bdef1ad!8m2!3d47.983603!4d37.6468849?hl=uk>

⁷⁰ <https://www.google.com.ua/maps/place/№98/@47.9827869,37.6574172,456m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40e0999675a8465b:0x3d339ce976d48244!8m2!3d47.982511!4d37.6587296?hl=uk>

⁷¹ <https://www.google.com.ua/maps/place/Ладушки/@47.9825478,37.6464313,390m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0x53b6156ec3d0381e!8m2!3d47.9834019!4d37.6467991?hl=uk>

⁷² <https://www.google.com.ua/maps/place/городской+больницы+№25/@47.9827115,37.6462379,390m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40e0999803e867ef:0x6d9f1682744b118!8m2!3d47.9827744!4d37.6480081?hl=uk>

⁷³ <https://www.google.com.ua/maps/place/ДП+ПІДПР+ІЕМСТВО+ДОНЕЦЬКОЇ+ВИПРАВНОЇ+КОЛОНИЇ+УПР+АВЛІННЯ+ДЕРЖАВНОЇ+ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ+СЛУЖБИ+УКРАЇНИ+В+ДОНЕЦЬКІЙ+ОБЛАСТІ/@47.9881299,37.6638878,736m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0x2904442d7ca85ab9!8m2!3d47.9889029!4d37.6671799?hl=uk>

⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=KSHehsFHKpg>

Горлівка, Донецька область

Відомо, що НЗФ т. зв. «ДНР» розміщували у безпосередній близькості вогняні позиції, із яких вели вогонь у сторону противника, біля Мічурінської виправної колонії №57⁷⁵, що розташована на північно-західній околиці НП Горлівка впритул до ЛЗ. Особа С-06 повідомила, що «*під колонію приїжджала військова техніка, з неї здійснювався обстріл у бік Торецька. Такі дії з боку НЗФ т. зв. «ДНР» здійснювалися часто, а також були обстріли у відповідь*». Крім того, особа С-05 підтвердила, що «*дуже часто біля стін колонії під'їжджали танки, чи якась інша артилерійська установка з важким озброєнням й тривалий час стріляли у бік противника. Тим часом, особи, що відбували покарання, змушені були ховатися в підвалах із-за можливості обстрілів у відповідь*». Також у Микитівській виправній колонії № 87⁷⁶, що розташована у НП Горлівка, як стверджує особа С-04, «*представники НЗФ т. зв. «ДНР» встановлювали САУ та гаубиці на території колонії в промзоні*». Інша особа, С-03, яка відбувала покарання у Калінінській виправній колонії №27 повідомляє, що «*біля колонії представники НЗФ т. зв. «ДНР» розміщували вогняну точку та вели вогонь у бік противника продовж року, прикриваючись засудженими, як живим щитом*».

Також наводимо наявні деякі відомості про розміщення блокпостів, опорних пунктів та бойових позицій у безпосередній близькості до цивільного населення, тим самим прикриваючись для уникнення атак з боку противника. НЗФ т. зв. «ДНР» розміщували «Гради» та танки біля стін Донецького слідчого ізолятора, що розташований в центральній частині міста Донецьку⁷⁷, та вели

⁷⁵ <https://www.google.com.ua/maps/place/МІЧУРІНСЬКА+ВИПРАВНА+КОЛОНИЯ/@48.3751656,37.9693264,14z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0xaf8a35d156eaecc8!8m2!3d48.3740834!4d37.9768503?hl=uk>

⁷⁶ <https://www.google.com.ua/maps/place/Горлівка,+Донецька+область,+84600/@48.3571304,38.0127347,1031m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40e077bc9e45bb6d:0xabc0a3f8a8969f640!8m2!3d48.3569934!4d38.0176089?hl=uk>

⁷⁷ <https://www.google.com.ua/maps/place/Червоно+армійська+вулиця,+4,+Донецьк,+Донецька+область,+83000/@47.9863443,37.7994802,441m/data>

вогонь у бік противника прикриваючись цим закладом, — повідомляла особа С-01. Спостерігачі СММ ОБСЄ зафіксували розміщене в населених районах озброєння і ведення вогню з житлових районів підконтрольної «ДНР» Горлівки. Більш того, члени НЗФ т. зв. «ДНР» і т. зв. «ЛНР» звертались з проханням до місцевих жителів використати дахи їх будинків для розміщення вогневих позицій. Так, 4 липня 2016 року СММ ОБСЄ зафіксувала два вибухи, оцінені як постріли з міномета з житлового району в підконтрольній «ДНР» Горлівці⁷⁸. 30 серпня 2016 року в підконтрольних «ДНР» Пікузах (колишнє Комінтернове) Донецької області СММ зафіксувала протитанкову керовану ракету, що застрягла в даху будинку. На даху також були виявлені використані гільзи від автоматичного гранатомета, що підтверджує факт розташування вогневої позиції на даху⁷⁹. У підконтрольному «ДНР» в НП Самійловому члени патруля СММ бачили, що два підрозділи були розміщені поряд зі школою, яка на той час не працювала. У шкільній будівлі був розташований штаб⁸⁰.

Станиця Луганська, Луганська область

Після того, як НП Станиця Луганська перейшла під контроль Уряду України, ЗСУ розмістилися, а згодом почали постійно базуватися в будівлі селищної ради, заблокувавши роботу ОМС. У цій будівлі військові облаштували опорний пункт, склад боєприпасів (воєнної техніки) та вогняні позиції. Вулиці, які прилягають до опорного пункту, військові ЗСУ перекрили для проїзду (додаток 28, ст. 31). Будівля селищної ради, у якій розміщені військові ЗСУ розташована в центральній частині

<https://www.google.com.ua/maps/place/Станиця+Луганська/@48.6416677,39.4958154,373m/data=!3m1!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc865102e744f:0x6cd136f252c1ce1e!8m2!3d48.6416677!4d39.4958154>

⁷⁸ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(i) ст. 5.

⁷⁹ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(i) ст. 5.

⁸⁰ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(i) ст. 7.

НП⁸¹. У безпосередній близькості до будівлі селищної ради розташовані музична школа⁸², дитячий садок № 1⁸³, районний Центр зайнятості⁸⁴, Центр соціальних служб⁸⁵, місцевий осередок Товариства Червоного Хреста України⁸⁶. Також в радіусі 200–250 метрів від будівлі селищної ради (муніципалітету), у якій розмістилися військові ЗСУ, розташовані: Головне відділення «Укрпошти»⁸⁷, Управління Пенсійного фонду України в Станично-Луганському районі Луганської області⁸⁸, відділ Державної реєстрації актів цивільного стану Станично-Луганського району⁸⁹ та відділення Ощад-

⁸¹ <https://www.google.com.ua/maps/@48.6439873,39.4940016,373m/data=!3m1!1e3>

⁸² <https://www.google.com.ua/maps/place/Музична+школа/@48.6439838,39.4939827,382m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc7e00a8872a3:0x41094609bc6a284!8m2!3d48.643982!4d39.4951079>

⁸³ <https://www.google.com.ua/maps/place/Дитячий+садок+№+1+»Теремок/@48.6436726,39.4953474,382m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc87aa3babd3:0x2f1dac801ded646d!8m2!3d48.6436708!4d39.496472>

⁸⁴ <https://www.google.com.ua/maps/place/Центр+зайнятості,+Районний/@48.6446891,39.494391,382m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc7e00a8872a3:0xe27837e05210b3b9!8m2!3d48.6446873!4d39.4955156>

⁸⁵ <https://www.google.com.ua/maps/place/Центр+зайнятості,+Районний/@48.6446891,39.494391,382m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc7e00a8872a3:0xe27837e05210b3b9!8m2!3d48.6446873!4d39.4955156>

⁸⁶ <https://www.google.com.ua/maps/place/Товариство+Червоного+Хреста+України/@48.6447184,39.4943093,382m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc7e00a8872a3:0x7f88391592ce2cdd!8m2!3d48.6447165!4d39.4954608>

⁸⁷ <https://www.google.com.ua/maps/place/ЦЕНТР+ПОЧТОВОЙ+СВЯЗИ/@48.6430759,39.4913082,726m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc87ad255555:0x8d919fea3286a17!8m2!3d48.6430724!4d39.4934969>

⁸⁸ <https://www.google.com.ua/maps/place/Управління+Пенсійного+фонду+України+в+Станично-Луганському+районі+Луганської+області/@48.6416677,39.4958154,373m/data=!3m1!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc865102e744f:0x6cd136f252c1ce1e!8m2!3d48.6416677!4d39.4958154>

⁸⁹ <https://www.google.com.ua/maps/place/відділ+державної+реєстрації+актів+цивільного+стану+станично-луганського+районного+управління+юстиції/@48.6422795,39.4964605,1547m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x411fc8656aa44a09:0xb9d46f7a0718f51!8m2!3d48.6422776!4d39.4976119>

ного банку України⁹⁰. Також у «Доповіді про порушення прав людини в зоні воєнного конфлікту в Луганській області — Станично-Луганський сектор» зазначається, що через близьке розміщення артилерійської позиції ЗСУ в результаті обстрілу у відповідь була зруйнована будівля школи (Додаток 28, с. 29).

Одне з місць розташування військових в смт. Станиця Луганська

Авдіївка, Донецька область

Через своє географічне розташування Авдіївка є стратегічно важливою позицією, у результаті чого бої на околицях НП тривають. Починаючи із 21 липня 2014 року місто перебуває під контролем уряду України, в ньому розташувалися позиції ЗСУ. Відомо, що військові ЗСУ розмістили свої позиції у туберкульозному диспансері міста Авдіївка⁹¹. Медичний заклад розташований у приватному секторі старої частини НП, а також у безпосередній близькості до ЛЗ⁹². Також на відстані 250 метрів розташована школа №4⁹³ та відділ по-

штового зв'язку «Укрпошта»⁹⁴. Розумно вважати, що із-за розміщення військових ЗСУ у приміщенні туберкульозного диспансеру, цей медичний заклад, як охоронний об'єкт постійно піддається обстрілам зі сторони противника⁹⁵. Також, за даними ЗМІ, починаючи з липня 2015 року, ЗСУ розмістили вогняну позицію та блокпост для ведення артилерійського обстрілу в бік противника у безпосередній близькості густонаселеного мікрорайону^{96 97}. Будинки, що прилягають до вогневих позицій ЗСУ, дуже пошкоджені у зв'язку з постійними обстрілами⁹⁸, внаслідок чого мирне населення, що не приймає участі у збройному конфлікті, постійно опиняються в центрі бойових дій між сторонами збройного конфлікту^{99 100}.

Авдіївка

БЛАСТИ/@48.1288098,37.760616,733m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x40e083f478296453:0xf2fc866c9d8336dc!8m2!3d48.1288062!4d37.7628093

⁹⁴ <https://www.google.com.ua/maps/place/Укрпошта/@48.1278837,37.7558524,377m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40e083f4bb31dbc9:0x27769f1e64c71b30!8m2!3d48.1274928!4d37.7565148>

⁹⁵ <https://112.ua/ato/v-avdeevke-iz-za-obstrelov-unichtozhen-gazoraspredelitelnyy-punkt-i-povrezhdeny-lep-sckk-251661.html>

⁹⁶ <https://www.google.com.ua/maps/place/вулиця+Воробйова,+15,+Авдіївка,+Донецька+область,+86060/@48.1271672,37.7484436,379m/data=!3m2!1e3!4b1!4m5!3m4!1s0x40e0838daf9c0a3b:0x737918c3ba7ae1a7!8m2!3d48.1271654!4d37.7495769>

⁹⁷ http://timer-odessa.net/news/jiteli_avdeevki_protestuyut_protiv_razmescheniya_tehniki_vsu_v_jiliih_kvartalah_885.html

⁹⁸ <https://jerry24-it.livejournal.com/1041380.html>

⁹⁹ <https://paincliff.livejournal.com/353771.html>

¹⁰⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ZzkUbE5vSTI>

Також наявні відомості про розміщення блокпостів, опорних пунктів та бойових позицій у безпосередній близькості до цивільного населення, тим самим прикриваючись для уникнення атак з боку противника. «У підконтрольній уряду Хлібодарівці Донецької області спостерігачі СММ ОБСЄ стали свідками розміщення вогневих позицій в населених районах, жителі висловили своє занепокоєння, пов'язане з озброєнням, яке зберігається в будинках місцевого населення, і що воно може стати причиною обстрілів у відповідь, від яких вони будуть вимушені рятуватись втечею»¹⁰¹. «З кінця червня 2016 року в підконтрольних Уряду України Луганському і Світлодарську Донецької області жителі повідомляли СММ ОБСЄ, що військовослужбовці ЗСУ щоночі підвозять важку артилерію і розміщують свої вогневі позиції у житлових районах»¹⁰². «У підконтрольній уряду України Райгородці Луганської області в будівлі поряд з дитячим садком, на відстані 15 м від школи, спостерігачі СММ ОБСЄ зафіксували наявність споруди військового призначення. Співробітники школи повідомили спостерігачам СММ ОБСЄ, що вони не мають доступу до підвального, а також додаткового складського приміщень, оскільки вони були зайняті військовослужбовцями, які використовують їх у своїх потребах»¹⁰³.

У діях НЗФ та ЗЗФ на сході України вбачаються ймовірні вчинені воєнні злочини та грубі порушення звичаїв ведення війни. Присутність мирного населення, що не бере участі у збройному конфлікті, а також використання інших охоронюваних об'єктів які перебувають під охороною Женевських конвенцій (IV) 12 серпня 1949 року¹⁰⁴, для прикриття своїх воєнних дій, може підпадати під юрисдикцію РС та тягне за собою відповідальність¹⁰⁵.

¹⁰¹ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(i) ст. 5.

¹⁰² Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(i) ст. 5.

¹⁰³ Тематичний звіт Складне становище цивільного населення, яке постраждало від конфлікту на сході України, ОБСЄ, лютий 2017 рік, С(1)(ii) ст. 7.

¹⁰⁴ Женевська конвенція (IV) від 12 серпня 1949 року, ст. 28, 49.

¹⁰⁵ Римський статут, ст. 8 (2)(b)(xxiii).

5.4. УВ'ЯЗНЕННЯ ТА ІНШЕ ЖОРСТОКЕ АБО НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ СВОБОДИ

У звіті Офісу Прокурора за 2017 рік зазначено, що «припускається, що в контексті конфлікту на сході України всі сторони заарештовували і утримували під вартою як цивільних осіб, так і бійців протилежної сторони. За наявними заявами, українські служби безпеки утримували під вартою без дотримання належної правової процедури як цивільних осіб, так і стверджувальних членів збройних угруповань, а сили ДНР і ЛНР довільно утримували під вартою і в багатьох випадках піддавали жорсткому поводженню цивільних осіб, підозрюваних в підтримці України, а також військовослужбовців ЗСУ. За наявними повідомленнями, як проукраїнські сили, так і антиурядові озброєні групи використовували неофіційні місця утримання під вартою. Під час конфлікту мали місце сотні випадків тримання під вартою. У багатьох випадках позбавлені волі особи були передані іншій стороні в рамках взаємного обміну полоненими, часто після тривалих періодів утримання під вартою»¹⁰⁶.

В процесі діяльності, спрямованої на збирання інформації про порушення прав людини в ході збройного конфлікту ХПГ разом з партнерами зібрала велику кількість інформації про те, що в ході збройного конфлікту на Сході України мали місце численні випадки ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи, яке застосовувалось обома сторонами конфлікту по відношенню як до цивільних осіб, так і осіб, які брали участь у збройному конфлікті.

Склади злочинів, пов'язані з неправомірним позбавленням фізичної свободи, передбачені як статтею 7 РС (злочини проти людяності) — по відношенню до цивільних осіб, так і статтею 8 РС (воєнні злочини) — по відношенню до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях.

¹⁰⁶ Report on Preliminary Examination Activities 2017. 4 грудня 2017 року,

https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE_ENG.pdf, пар. 107, переклад з англ.

Оскільки, на думку Прокурора, збройний конфлікт на сході України містить в собі ознаки як міжнародного, так і міжнародного характеру, є розумні підстави вважати, що під час збройного конфлікту на Сході України були вчинені діяння, передбачені відповідними параграфами статей 7 та 8 РС.

Загальна інформація про незаконне та свавільне позбавлення людей свободи під час збройного конфлікту на сході України

Місця незаконного тримання під вартою

За інформацією, отриманою ХПГ в ході моніторингових візитів, станом на серпень 2016 року стало відомо про 246 особистих історій людей, які перебували у полоні, та про 146 незаконних місць несвободи, з них 79 місць утримання в Донецькій області, 62 — у Луганській області, 2 місця у Харківській області та 1 місце у Дніпрі. 139 місць несвободи створені НЗФ, що діють на окупованій частині Донбасу за підтримки РФ.¹⁰⁷ В результаті моніторингу в Донецькій області визначено місця несвободи у 23 населених пунктах: Донецьк, Горлівка, Торецьк, Докучаєвськ, Дебальцеве, Дружківка, Костянтинівка, Краматорськ, Іловайськ, Макіївка, Слов'янськ, Сніжне, Старобешеве, Чистякове (Торез), Харцизьк, Шахтарськ, Ясинувата, Оленівка (Волноваський район), с. Новокатеринівка (Старобешівський район), село Кодема (Бахмутський район), село Зайцеве (Бахмутський район), селище Червоносільське (Амвросіївський район), Дзеркальне володіння (Амвросіївський район). Дебальцеве, Харцизьк, село Кодема (Бахмутський район), село Зайцеве (Бахмутський район), село Червоносільське (Амвросіївський район) — нові місця в порівнянні з попереднім дослідженням Коаліції¹⁰⁸. За даними

¹⁰⁷ <http://khpg.org/index.php?id=1481630335>. Підвали Донбасу. Жорстока правда про полон. Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі 2016.

¹⁰⁸ https://jfp.org.ua/system/reports/files/82/uk/Justice_for_peace_in_Donbas_EUCCI_Illegal_detention.pdf.

БД МБ, у Луганській області було виявлено місця несвободи в 17 НП, зокрема: Луганськ, Алчевськ, Антрацит, Хрустальний (Красний Луч), Сорокине (Краснодон), Лисичанськ, Перевальськ, Первомайськ, Ровеньки, Свердловськ, Сєвєродонецьк, Кадіївка (Стаханов), Михайлівка.¹⁰⁹

Згідно з інформацією, яка вміщена в БД МБ, задокументовано 204 незаконних місця утримання під вартою, в тому числі 116 в Донецькій області та 88 в Луганській області.

Порушення з боку НЗФ (на непідконтрольній Україні території)

У переважній кількості випадків ув'язнення та інше жорстоке або незаконне позбавлення фізичної свободи, незалежно від конкретної форми таких дій у будь-яких формах (викрадення, в тому числі з метою викупу, незаконне затримання та тримання без законних підстав у незаконних місцях, захоплення заручників) в переважній більшості випадків не було самоціллю, а поєднувалось з катуванням та іншими формами жорстокого поводження.¹¹⁰ а у ряді випадків, і з убивством особи (мордуванням до смерті), про що зазначено у підрозділах «5.4 Катування та нелюдське поводження» та «5.1 Убивства», відповідно».

За інформацією, що міститься у періодичних звітах ММПЛ¹¹¹, починаючи з 15 травня 2014 року, НЗФ все частіше здійснювали порушення прав людини, включаючи викрадення, катування та жорстоке поводження, незаконне затримання та вбивства.¹¹²

26 травня 2014 СММ ОБСЄ втратила зв'язок в місті Антрацит з однією з донецьких команд, що

Places of Illegal Detention in Eastern Ukraine During the Military Conflict, HDIM Warsaw 2016, с. 4, переклад з англійської

¹⁰⁹ Там само, с. 4.

¹¹⁰ <http://khpg.org/index.php?id=1481630335>. Підвали Донбасу. Жорстока правда про полон. Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі 2016.

¹¹¹ <https://www.ohchr.org/en/countries/enacaregion/pages/uareports.aspx>

¹¹² <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15May2014.pdf>, пар. 58; https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_Report_15July2014.pdf, пар. 26.

складається з чотирьох осіб. 29 травня контакти були загублені ще однією командою з чотирьох в Луганській області. За станом на 7 червня вісім членів СММ залишилися затриманими та їх місцезнаходження було невідомим.¹¹³

Хоча більшість затриманих осіб є активістами, журналістами та місцевими депутатами, громадські організації в Донецьку висвітлювали ММПЛ це явище як зростаючу структуру систематичного переслідування громадянського суспільства.

За їхніми словами, поширюється побоювання у Донецькій і Луганській областях з наростаючим числом актів залякування та насильства з боку збройних груп, орієнтованих на «звичайних» людей, які підтримують єдність України або відкрито виступають проти будь-якої з двох «народних республік».¹¹⁴

3 листопада глава Луганської обласної адміністрації повідомив про звільнення 26 осіб, які були піддані насильницькому зникненню або свавільному затриманню на території, контрольованій урядом України. 17 листопада 7 осіб, свавільно затриманих 10-15 листопада батальйоном «Айдар», були звільнені після втручання Луганської ОДА.¹¹⁵

19 листопада 2014 року СБУ повідомила, що з 2027 чоловік з оновленим списком зниклих без вісті, близько 1000 було «виявлено та звільнено», в той час як 378 українських військовослужбовців, два журналісти та невідома кількість цивільних осіб, як вважають, залишилися в розпорядженні НЗФ. 20 листопада громадський центр звільнення полонених оцінив, що кількість людей, утримуваних НЗФ, перевищила 650. За інформацією СБУ, до 19 листопада українські правоохоронні органи випустили 200 «бійців, підозрюваних у тероризмі або пов'язаних злочинів» у межах обмінів, передбачених Мінським протоколом.¹¹⁶

Переслідування та залякування людей, які підозрюються у підтримці українських сил або просто

¹¹³ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15June2014.pdf>, пар. 201.

¹¹⁴ Там само, пар. 207.

¹¹⁵ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHR_eighth_report_on_Ukraine.pdf, пар. 44.

¹¹⁶ Там само, пар. 40.

мають проукраїнські симпатії (або сприймаються як такі), залишаються поширеними та включають позбавлення свободи та власності, приниження в громадських місцях та імітацію страти.¹¹⁷

9 грудня начальник Головного слідчого управління СБУ заявив, що НЗФ утримують 684 особи. Станом на 4 лютого 2015 року кількість цивільних осіб, утримуваних збройними групами, оцінюється урядом України понад 400.¹¹⁸

Тривалість періоду для затриманих значно відрізняється — деякі проводяться на кілька годин, інші — на кілька місяців. У більшості випадків звільнення залежить від таких факторів, як наявність чогось для обміну, наприклад, коштів.¹¹⁹

Мотивацією для викрадення та затримання збройними групами є:

- а) обмін з ув'язненими, утримуваними урядом;
  - б) отримати певний вплив на ситуацію;
  - в) вимагання майна чи грошей;
  - г) джерело праці для копання окопів та підготовки військових барикад;
  - е) опортуністичні «арешти» людей; і
  - ф) «внутрішня дисципліна» самих збройних груп.
- З цими діями збройні угруповання продовжували здійснювати свою владу над населенням грубими та жорстокими способами.¹²⁰

На підставі зібраних даних можна умовно класифікувати місця несвободи, які використовувалися незаконними збройними формуваннями для тримання затриманих осіб, за наступними категоріями:

- приміщення правоохоронних органів (Служба безпеки України — СБУ, Міністерство внутрішніх справ — МВС, прокуратура);
- адміністративні будівлі органів місцевої влади (обласні, міські та районні ради, державні адміністрації);
- військкомати та військові частини;
- офісні приміщення;
- приватні будинки;

¹¹⁷ Там само, пар. 41.

¹¹⁸ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/9thOHCHRReportUkraine.pdf>, пар. 33, 34.

¹¹⁹ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_Report_15July2014.pdf, para. 42.

¹²⁰ Там само, пар. 40.

- готелі, гуртожитки;
- заклади харчування (кафе, ресторани);
- підприємства (заводи, фабрики);
- допоміжні будівлі (ангари, автомобільні бокси тощо);
- інші (наприклад, каналізаційні колодці, клітки).

Найчастіше затримані особи утримуються у будівлях правоохоронних органів, адміністративних будівлях органів місцевого самоврядування, приміщеннях підприємств та закладів харчування. З урахуванням статусу цих «республік», усі місця тримання затриманих осіб на їх території можна розглядати в якості неофіційних, навіть ті з них, які є спеціально облаштованими для виконання цих функцій (наприклад, ІТТ органів внутрішніх справ, СІЗО).¹²¹

Були задокументовані такі місця тримання людей НЗФ з найбільшою кількістю полонених:

- будівля Управління СБУ (місто Донецьк, вулиця Щорса, 62) — понад 225 осіб;
- колишня військова частина № 3037 (місто Донецьк, вулиця Купріна, 1) — понад 190 осіб;
- завод «Ізоляція» (місто Донецьк, вулиця Світлого шляху, 3) — понад 190 осіб;
- ІТТ поряд з Південною автобусною станцією (місто Донецьк) — понад 400 осіб;
- ІТТ Сніжнянського МРВ ГУМВС України в Донецькій обл. — понад 190 осіб;
- будівля Управління СБУ (місто Луганськ, вулиця Радянська, 79) — понад 200 осіб.

Відповідно до свідчень очевидців, ті, хто потрапляв у полон, перебували в умовах, не пристосованих для тривалого перебування людей. Полонених утримували у затхлих приміщеннях, куди не мало доступу денне освітлення та свіже повітря. Найчастіше затримані опинялися «на підвалі», де спали на дерев'яних дошках, піддонах, ганчір'ї. Воду для пиття, як правило, приносили у пластикових пляшках з туалету. Ці ж ємності здебільшого слугували і для випорожнення, адже з камери в туалет випускали не тоді, коли

¹²¹ file:///C:/Users/Admo2/Downloads/ti-scho-perzhili-peklo.pdf.
Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі. Київ. 2015.

просили, а за строгим графіком.¹²² Серед причин затримання були такі: порушення комендантської години, підозра у вживанні алкоголю або наркотиків; політичні погляди та підозра у підтримці ЗСУ або добровольчих батальйонів; викрадення з метою отримання викупу; належність до ЗСУ або добровольчих батальйонів.¹²³

З 5 червня 2014 року з'явилися випадки, коли споживачі наркотиків (навіть ті, хто є у стадії ремісії) та люди, які живуть з ВІЛ/СНІД, через свій статус були затримані збройними групами. Як повідомляється, деяких з них піддають катуванням і тримають у підвалах. Сім'ям затриманих часто доводиться платити викуп у розмірі від 200 до 1000 доларів США.¹²⁴

«Міністерство державної безпеки (МДБ)» т. зв. ДНР визнало, що у 2017 році воно затримало 246 осіб за «підозрою у шпигунстві та державній зраді», 148 з яких мешкали та працювали на території, яка контролюється озброєними групами. Особи, затримані «МДБ» т. зв. ДНР та т. зв. ЛНР спочатку трималися під вартою (до 30 діб) без зв'язку із зовнішнім світом.¹²⁵

Відповідно до інформації, отриманої Коаліцією організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі», серед осіб, незаконно позбавлених свободи бойовиками НЗФ, 47.3% були цивільними, а військовослужбовцями ЗСУ та бійців добровольчих батальйонів — 52.7%.¹²⁶ Серед таких цивільних осіб 79.3% були мешканці територій, підконтрольних т. зв. ДНР та ЛНР, а 20.7% — таких, що тимчасово перебували в зоні збройного конфлікту.¹²⁷

¹²² Там само.

¹²³ <http://khp.org/index.php?id=1481630335>.
Підвали Донбасу. Жорстока правда про полон. Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі 2016.

¹²⁴ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_Report_15July2014.pdf, пар. 45.

¹²⁵ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineNov2017-Feb2018_UKR.pdf, пар. 2–34.

¹²⁶ file:///C:/Users/Admo2/Downloads/ti-scho-perzhili-peklo.pdf.
Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі. Київ. 2015, с. 28.

¹²⁷ Там само, с. 29.

Незаконне позбавлення свободи з боку ЗЗФ (на підконтрольній території)

З-поміж задокументованих випадків незаконного затримання вісім сталося на території, підконтрольній українському уряду, з легкої руки представників добровольчих батальйонів та Національної гвардії України. За свідченнями очевидців, йдеться про близько 40 затриманих осіб. Серед причин затримання були такі: підозра в симпатії до російсько-сепаратистських сил; журналісти та волонтери, підозрювані у шпигунстві; викрадення з метою отримання викупу. Окрім цього, моніторам відомо про інші категорії постраждалих осіб, які, однак, відмовилися свідчити через страх відплати.¹²⁸

Крім того, деякі активісти затримуються українськими правоохоронними та добровільними батальйонами, які, як стверджують, вчинили злочини за статтею 258 (тероризм) КК. ММПЛ не було надано жодних пояснень щодо точного місцезнаходження тих затриманих. Також повідомлялося, що Правий сектор в координації з українськими військовими 25 червня затримав лідера одного з збройних угруповань у Донецькій області.¹²⁹

Багато інформації про порушення прав людини надходило щодо бійців добровольчих батальйонів. За результатами моніторингових візитів в Станицю Луганську ХПГ отримала інформацію про декілька місць, де незаконно утримували місцевих жителів представники добровольчих батальйонів «Чернігів» та «Торнадо». Серед таких: залізнична лікарня в Новій Кондрашівці, магазин «Мотобонд», станція технічного обслуговування на в'їзді в селище, складські приміщення в центрі селища, складські приміщення магазину «Ксенія».¹³⁰

¹²⁸ <http://khp.org/index.php?id=1481630335>
Підвали Донбасу. Жорстока правда про полон. Ті, що пережили пекло: Свідчення жертв ув'язнень на Донбасі 2016.

¹²⁹ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_Report_15July2014.pdf, пар. 44.

¹³⁰ <http://khp.org/files/docs/1530865045.pdf>
Доповідь про порушення прав людини у зоні збройного конфлікту в Луганській області. Станічно-Луганський сектор, Харків, 2016, с. 21, переклад з російської.

Одне з приміщень в Станиці Луганській, де тримали полонених

Загалом в правоохоронні органи про злочини бійців батальйону «Торнадо» подано кілька десятків заяв. Приблизно стільки ж — проти бійців «Чернігова». Більшість громадян, які зазнали на собі так звану «зачистку», описувати свої історії письмово відмовилися, побоюючись за свою безпеку.¹³¹

В ході боротьби з «сепаратистами» майже кожен мешканець селища пройшов через незаконні місця позбавлення волі, організовані торнадівцями.¹³²

Частину осіб ЗЗФ утримували під вартою до 14 днів, під час чого вони піддавалися жорсткому поводженню та звільнювались з обов'язковим підписанням документу, що вони не мають жодних претензій щодо тих, хто їх затримав. Відповідно до українських ГО, багато таких випадків були пов'язані з батальйоном «Айдар».¹³³

УГСПЛ, ГО «Truth Hounds» та ХПГ задокументували випадки затримання 23 осіб. Ця інформація, отримана із різних джерел, дозволяє зробити висновок про поширену в 2014 та 2015 роках практику затримань місцевого населення Донецької та Луганської областей за підозрою у «сепаратизмі».¹³⁴

¹³¹ Там само, с. 22, переклад з російської.

¹³² <http://khp.org/index.php?id=1480948008>
По місцях «бойової слави» батальйону «Торнадо». Фоторепортаж.

¹³³ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UkraineReport28August2014.pdf>, para. 46.

¹³⁴ <http://khp.org/index.php?id=1496406846>
Незаконні затримання та катування, здійснені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України в 2017.

Після повернення частини населених пунктів Донецької та Луганської областей, які раніше були захоплені збройними групами, з середини квітня по 16 серпня 2014 року, більше 1000 осіб, підозрюваних у співпраці з збройними групами або їх належності до них, затримали СБУ, територіальні батальйони при МО або спеціальні батальйони при МВС.¹³⁵

ММПЛ, як і раніше, дуже занепокоєне систематичними повідомленнями про людей, що утримуються СБУ в неофіційних місцях тримання під вартою, які недоступні для Національного превентивного механізму та міжнародних організацій. Достовірні повідомлення, що надходять від жертв та їх родичів, свідчать про поширену модель поведінки в декількох підрозділах СБУ. З самого початку збройного конфлікту з великої кількості достовірних розповідей постраждалих та їхніх родичів стало відомо про мережу неофіційних місць утримання під вартою, часто розташованих в підвалах будівель обласних управлінь СБУ.¹³⁶

За інформацією ММПЛ, станом на лютий 2016 р. у будівлі Харківського обласного управління СБУ незаконно перебувало під вартою без зв'язку із зовнішнім світом від 20 до 30 осіб. У відповідь на запитання про їхню долю та місцезнаходження, працівники СБУ систематично заперечували будь-яку причетність до цього. Згідно з інформацією, зібраною ММПЛ, переважна більшість осіб, утримуваних у Харківському управлінні СБУ, не була заарештована у законному порядку й досі не отримала звинувачень, попри те, що їх тримають нібито за зв'язки з НЗФ. Ці затримані перебувають у таких умовах доти, доки їх не буде видано НЗФ у рамках одночасного звільнення затриманих.¹³⁷

ММПЛ задокументувала низку випадків, коли працівники СБУ затримували і імовірно застосовували катування до жінок — родичів чоловіків, підозрюваних у приналежності до озброєних груп

¹³⁵ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UkraineReport28August2014.pdf>, пар. 40.

¹³⁶ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016_Ukrainian.pdf, пар. 48.

¹³⁷ Там само, пар. 49.

або в зв'язках з ними. Ці випадки є не тільки порушенням заборон катувань, а й викликають занепокоєння щодо свавільного позбавлення волі та насильства за ознакою статі. 8 грудня 2015 р. у с. Щуреві Донецької області співробітники СБУ заарештували вдома 74-річну жінку, шукаючи її сина. Її утримували в будівлі СБУ в Маріуполі, обвинувативши в «тероризмі», та били. Представники ММПЛ відвідали її у Маріупольському СІЗО. ММПЛ також задокументувала випадок з трьома жінками, яких було затримано в травні 2015 р. в місті, підконтрольному уряду, в Донецькій області. Серед постраждалих були дружина командира НЗФ та її дочка. Дочку, за повідомленнями, сильно катували, і обом їм загрожували сексуальним насильством.¹³⁸

Тоді як винуватцями більшості випадків 2014 року та початку 2015 року були добровольчі батальйони (часто у співпраці з СБУ), то випадки кінця 2015 року та початку 2016 року переважно пов'язані з СБУ. Більшість таких випадків стосується тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом у неофіційних місцях затримання, де постійно практикують катування та жорстоке поводження як методи отримання зізнань, інформації, залякування чи навіть покарання жертв. СБУ продовжує заперечувати практику тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом і навіть сам факт існування неофіційних місць затримання. Так само СБУ не надає жодної інформації про місцезнаходження та долю окремих зниклих осіб. Офіційні посадовці СБУ продовжують вважати задокументовані ММПЛ факти «безпідставними інсинуаціями».¹³⁹

Випадки справ ММПЛ свідчать про порушення кримінально-процесуального права під час деяких із цих арештів, зокрема щодо взяття під варту волонтерами-батальйонами. Люди затримуються без будь-яких пояснень, зокрема, поки вони залишаються у зоні конфлікту та операцій

¹³⁸ Там само, пар. 50.

¹³⁹ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf, пар. 31.

з безпеки, їх допитують, не доставляючи до правоохоронних органів.¹⁴⁰

У зв'язку із обміном сторонами конфлікту затриманими особами («полоненими»), було поширеним свавільне позбавлення свободи осіб, не пов'язаних із збройним конфліктом, які затримувались і незаконно тримались в місцях несвободи виключно з метою обміну.¹⁴¹

5 травня 2015 року глава Об'єднаного центру звільнення полонених при МО повідомив, що звільнено 2667 осіб. ММПЛ виявила невідповідність офіційних даних або непрозорий характер «одночасних звільнень».¹⁴²

Близько 70 відсотків осіб, запропонованих Урядом України для обміну, були «цивільними», тоді як лише 30 відсотків — «військові» або «політичні активісти». Співрозмовники стверджували, що уряд України продовжує затримувати, а потім звільняти випадкових цивільних осіб, щоб збільшити кількість звільнених.¹⁴³

На думку ММПЛ, значна кількість людей затримуються СБУ свавільно і часто в таємниці, як засвідчують колишні затримані до обміну («одночасного звільнення») з НЗФ.¹⁴⁴

Ще у двох випадках члени радикальних правих груп («С14» і «Національного корпусу»), взявши на себе роль правоохоронних органів, затримали без юридичних підстав двох осіб, імовірно, колишніх членів озброєних груп, і передали їх СБУ.¹⁴⁵

За інформацією з БД МБ, тривалість незаконного (свавільного) позбавлення свободи в різних випадках — від 1–2 діб до трьох і більше років. Так, 16.02.2015 року під час військової операції під Дебальцево НЗФ був затриманий п. К., який спочатку утримувався в підвалі управління СБУ в м. Донецьк, а зараз утримується в колонії № 97 в м. Макіївка. Також дотепер утримується під

¹⁴⁰ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UkraineReport28August2014.pdf>, пар. 41.

¹⁴¹ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/9thOHCHRreportUkraine.pdf>, пар. 41.

¹⁴² www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/10thOHCHRreportUkraine.pdf, пар. 52.

¹⁴³ Там само, пар. 53.

¹⁴⁴ Там само, пар. 41.

¹⁴⁵ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRANIAN.pdf.

вартою п. Г. (3-й полк спецназу), який у середині квітня особисто телефонував своїм рідним та повідомляв, що він перебуває у полоні.

Статистичні дані щодо ув'язнення або іншого жорстокого або незаконного позбавлення фізичної свободи

За інформацією, яка міститься у БД МБ, станом на 15.08.2018 року всього було зафіксовано 1286 випадків незаконних затримань (зникнень) людей, викрадено 1024 особи, затримані/зниклі під час бойових дій 541 військовий, зникли на блок-постах 76 осіб, зникло в полоні 18 осіб, без вісті відсутні 2584 особи. За періодами збройного конфлікту на сході України було незаконно затримані/зникли у 2014 році 1663 особи (1085 цивільних та 578 військових), у 2015 році 873 (656 цивільних та 217 військових), у 2016 році 948 (825 військових та 123 цивільних), у 2017 році 250 (216 цивільних та 34 військових), у 2018 році — 2 цивільних особи.

Виходячи з таких статистичних даних та інформації, наведеної вище у цьому підрозділі, є розумні підстави стверджувати, що незаконні та свавільні затримання та подальше тримання під вартою, які вчинялись як з боку НЗФ, так і з боку ЗСФ, мали широкомасштабний та систематичний характер.

Обставини вчинення окремих злочинів

Тривале тримання під вартою в неналежних умовах військових ЗСУ

Громадяни України Ус., Ол., Ш., Ст., пан Ск., Юр., Віл., Сах., Тоб., Хр., Баб., Стас., Ман., Пок., Лун., Дей., Тк., Гор., Мар., Кай., Кух., Дж., Лаз., Ках., Тин., Гун., Куш., Лун., Стар., Фом., Шл., Кн., Пв., Гов., Наз., Р. брали участь в АТО у складі ЗСУ. 29-30 серпня 2014 року в ході військової операції під м. Іловайськ в Донецькій області, за різних обставин були захоплені в полон озброєними невідомими особами, одягнутими у російську військову форму без розпізнавальних позначок та військову зброю російського зразка, керували та вели вогонь за допомогою військової техніки моделей, які стоять на озброєнні ЗС РФ, які

за своєю мовою, акцентом та зовнішніми рисами мали ознаки росіян.

Вони були доставлені військовослужбовцями невідомого підрозділу до осіб, які називають себе членами т. зв. ДНР та утримувалися там з кінця серпня 2014 року по 26 грудня 2014 року (пан Пв. був звільнений 31 січня 2015 року та пан Кн. був звільнений 22 лютого 2015 року).

Через деякий час затримані були перевезені до різних місць тримання під вартою: панове Баб., Стас., Ман., Пок., Лун., Дей., Тк., Гор., Мар., Кай., Кух., Дж., Лаз., Ках., Тин., Гун., Куш., Лун., Стар., Фом., Шл., Кн., Пв. були доставлені до приміщення управління СБУ в м. Донецьк. Пан Ус., Ол., Ш., Ст., пан Ск. були доставлені до м. Антрацит Луганської області. Панове Юр., Віл., Сах., Тоб. були доставлені до м. Сніжне Донецької області, а пан Хр. був доставлений до м. Іловайськ Донецької області.

Всіх затриманих обшукали, при цьому їх били та знущалися над ними. Після цього їх було допитано під погрозами вбивства за проукраїнську позицію. Російські журналісти брали участь у допиті, задаючи питання явно глумливого характеру та записуючи допит на камеру, на кшталт: «Чому ви не відмовились стріляти по мирним людям?», ображали їх і т. д.

Під час перебування під вартою затримані зазнали жорстокого поводження. Інколи їх жорстоко били або погрожували вбити (стратити) без жодних причин. Також їх фізично примушували виконувати шкідливу для здоров'я, тяжку роботу — чистити туалети в будинках, зруйнованих боями, обшук, ексгумація та перепоховання тіл на останніх стадіях їх розкладання. Полоненим не давали ані захисні, ані санітарно-гігієнічні засоби для їх роботи.

16 жовтня 2014 року затриманих було розділено: частина їх лишилась у підвалі будівлі СБУ м. Донецьк, а частина була направлена до установ тимчасового утримання в м. Іловайськ.

Затримані утримувались у непридатних для життя умовах: переповнені кімнати малої площі без опалення, не захищені від погодних умов, без ліжок та місць для сну. Ув'язнені перебували у стані перманентної депресії через те, що особи, які їх пильнували, поводитись з ними жорстоко:

використовували методи розумового та фізичного тиску. Упродовж чотирьох місяців ув'язнені мали надзвичайно погане харчування низької якості, доступу до питної води вони не мали, через що вимушені були пити технічну воду. Декілька разів впродовж періоду тримання під вартою затриманих допитували у той же жорстокий спосіб, як під час перших допитів.

26 грудня 2014 року усіх ув'язнених обміняли на обвинувачених у злочинах, підслідних СБУ.

З приводу агресивної війни РФ проти України Головною військовою прокуратурою України здійснюється кримінальне провадження № 42014000000000457.

Затримання та жорстоке тримання під вартою цивільних — українських волонтерів

20.06.2014 року на 17-му блокпосту біля м. Ровеньки Луганської області та території, яка перебувала під контролем НЗФ, так звані «козаки» затримали чотирьох українських волонтера, чоловіків Мет, Кал. та Міс., та жінку Б. — керівника їх групи, які доставляли гуманітарну допомогу 25-й аеромобільній бригаді ЗСУ. Затриманих обшукали, відібрали речі, в т. ч. телефони, привезли до приміщення комбикормового заводу у м. Ровеньки і стали проводити допит із застосуванням жорстокого побиття, імітацією розстрілу і т. ін.

Через добу їх перевезли до комендатури (колишній штаб партії регіонів) у м. Антрацит, де знов допитували і по-звірячому катували, чим керував чоловік на ім'я Олександр Чорний. 22.06.2014 року під конвоєм російських військових (це було відомо як з огляду на їхню форму одягу, так і з розмов конвоїрів) затриманих, прикутих до кузову автомобіля, перевезли до м. Горлівка. При вивантаженні з автомобіля затриманих знов сильно побили «ополченці» т. зв. ДНР, після чого кинули до підвалу райвідділу міліції, в якому було два чоловіка і три трупи закатованих чоловіків. З цього підвалу затриманих водили на допили, де знову жорстоко били. Згодом затриману жінку разом із одним із чоловіків перевезли до прокуратури м. Горлівка, і там помістили до гаражів, де жінку знов по-звірячому кату-

вали, із застосуванням слюсарних інструментів. Наступного ранку їй багаторазово імітували розстріл («російська рулетка»).

В гаражі спочатку пані Б. тримали одну, поступово його заповнили іншими затриманими, яких кожного дня по черзі катували, деяких з них до смерті, серед них пана Міс., затриманого разом з пані Б. її колегу-волонтера. Її примусили прибрати його труп з кімнати в прокуратурі, який тоді був кабінетом відомого лідера бойовиків Безлера. Їжу давали в дуже малій кількості від одного разу на день до одного разу на 5 і навіть 10 днів, пиття також давали мінімально.

Так продовжувалось півтора місяці, а на початку вересня її перевели до іншого гаражу. Там було 15 осіб, з них пані Б. та ще дві жінки. Одного разу в пані Б. стався серцевий напад, і їй дали таблетки. На прогулянку її не випускали ніколи. Через деякий час всіх з гаражу перевели до сараю, де було більше місця, але було дуже волого. 28 вересня 2014 року їй дали можливість поспілкуватись по телефону з дочкою. Наступного дня її звільнили, загалом пані Б. пробула в полоні 103 дні.

За фактом викрадення та жорстокого поводження з пані Б. та іншими особами було відкрито кримінальне провадження № 12014170040001457 від 22.06.2014 року.

Більш детально про фізичне та психологічне насильство до пані Б. викладено у підрозділі «Катування та нелюдське поводження».

Затримання та тримання під вартою журналіста

Журналіст телеканалу «Еспресо-ТВ» Воробйов Єгор Олексійович 30.08.2014 року разом із іншими членами його знімальної групи та приблизно 70 військовослужбовцями ЗСУ був захоплений військовослужбовцями ЗС РФ, а саме Псковської десантної дивізії, Кандемірівської танкової дивізії, в районі с. Многопілля Старобішевського району Донецької області. Після захоплення членів знімальної групи допитали про те, яким чином вони тут опинилися, які репортажі вони знімали та з якою метою, після чого відвезли на вантажівці в невідомому напрямку. На одній із зупинок журналіста вивантажили із вантажівки, а інших

членів знімальної групи відвезли для передачі представникам Міжнародної місії Червоного Хреста. Журналіста Воробйова декілька днів після цього утримувався із зав'язаними очима в невідомому місці в оточенні російських військових.

02.09.2014 його передали озброєним бойовикам т. зв. ДНР, які привезли його на автобазу «Комуншляхавто» в м. Макіївка донецької області — військову базу бойовиків. Там бойовики т. зв. ДНР проводили його допити, під час яких журналісту зламали дві руки, завдали ушкоджень обличчя, ноги та розбили голову, після чого посадили в окрему камеру — сарай для зберігання балонів для зварювання площею 17.5 м², без електрики, води, туалету (в якості останнього використовувалась капронова діжка). Їжу давали раз або два рази на день, за бажанням бойовиків, на прогулянки його не виводили, через два тижні дали брудні речі, щоб він не помер від холоду, і в таких умовах журналіст перебував 23 дня без контактів із зовнішнім світом.

Приблизно 29.09.2014 року нове керівництво військової бази бойовиків дізналось про перебування у полоні журналіста., після чого його декілька разів допитували, в тому числі прес-секретар бойовиків громадянин РФ Тигран Парсеган. З того часу Воробйов ще протягом місяця утримувався в тому самому підвалі.

06.11.2014 року його перевезли до м. Донецьк, а звідти — в один із готелів у м. Горлівка, по вул. Гагаріна, 17, а 07.11.2014 року бойовики здійснили його обмін.

Інформація про цей випадок міститься в матеріалах кримінального провадження № 22014000000000475.

Незаконне затримання та тримання під вартою цивільної особи, підозрюваної у пособництві тероризму

23.01.2015 року до будинку мешканця Волноваського району Донецької області пана Г. в смт. Новотроїцьке на чорному автомобілі — позашляховику марки «Форд» темного кольору без реєстраційних номерів — приїхали шестеро невідомих, як пізніше з'ясувалося, це були працівники Управління СБУ в Донецькій області. Вони,

погрожуючи зброєю, побили його на місці затримання на очах у його доньки, забрали з дома гроші і цінні речі, зв'язали руки пана Г. та доставили його до відділу поліції в м. Волноваха, де помістили до підвального приміщення. Ці ж особи тримали чоловіка під вартою протягом десяти днів (до 2 лютого 2015 року) без процесуального оформлення його затримання, при цьому застосовували до нього жорстоке фізичне насильство: двічі на день його били, в тому числі особи в масках, катували електричним струмом, позбавляли можливості дихати за допомогою занурення його обличчя в воду, а 31.01.2015 року вивозили з будівлі та проводили імітацію розстрілу. Під впливом катувань пан Г. дав свідчення у посібництві терористичній діяльності, чого він в дійсності не скоював, які згодом лягли в основу його звинувачення за ст. 258-3 КК України. Лише 02.02.2015 року його доставили до Управління СБУ в Донецькій області в м. Маріуполь, де був складений протокол його затримання за підозрою у вчиненні злочину. Після допиту його відвезли до хірургічного відділення міської лікарні.

Пізніше пан Г. подав заяву на незаконні дії з боку співробітників СБУ, за якою прокуратура Донецької області відкрила кримінальне провадження № 42017050000000627, в якому йому було надано статус потерпілого. Численні тілесні ушкодження, завдані пану Г. під час його незаконного ув'язнення, в тому числі, перелом ребра, підтверджується актом судово-медичної експертизи, проведеної в рамках кримінального провадження.

В ході судового розгляду його справи пан Г. заперечував свою причетність до інкримінованого йому злочину, поскаржився на незаконні дії співробітників СБУ, і 25.10.2017 року Орджонікідзевський районний суд м. Маріуполя визнав пана Г. невинуватим у скоєнні злочин, і він був звільнений з-під варти в залі суду.

27.10.2017 року сусіди по дому повідомили пана Г. про те, що до його дому знову приїхав автомобіль, схожий на той, на якому раніше приїжджали співробітники УСБУ під час його затримання. Побойуючись помсти з боку співробітників СБУ, він змушений був покинути місце свого проживання і виїхати на непідконтрольну орга-

нам влади України територію. Його повернення до місця проживання, становить реальну загрозу його життю та здоров'ю.

Затримання та тримання в непередбачених для цього місцях під час кримінального переслідування цивільної особи

10 лютого 2015 року, пенсіонера М., який мешкав за території, підконтрольній т. зв. ЛНР, на блок-посту в селищі Станиці Луганській Луганської області, затримали бійці з Львівського батальйону «Торнадо» та батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Чернігів» під керівництвом співробітників СБУ. Одразу після затримання чоловіка роздягли до спідньої білизни, обшукали, і не знайшовши нічого, декілька разів вдарили, відібрали особисті речі (ювелірні вироби, телефон), після чого наділи кайданки, відібрали всі речі, насильно посадили в джип, наділи шапку на очі, щоб він не міг бачити, і повезли, як згодом з'ясувалось, в район «маслобійні» в Станиці Луганській. Будь-які процесуальні документи про його затримання або вилучення в нього речей або документів не складалось.

Літнього чоловіка помістили до підвального приміщення, де крім нього знаходилось ще вісім осіб. Через деякий час його вивели з підвалу («ями») і в положенні сидючи били залізною трубою по ногах і спині невідомі йому особи. Від нього вимагали зізнатись у вчиненні вибуху на військовому блокпосту, але він не зробив цього. Після побиття чоловіка відтягнули до «ям», він декілька разів втрачав свідомість. Після жорстокого побиття він перебував в хворобливому стані і не міг орієнтуватись у часі, тому він не може чітко пригадати послідовність подій, крім того, в підвалі він перебував у темряві і не міг спостерігати зміну дня і ночі. До того ж, під час перебування під вартою в нього виникли хвороби нервової системи, а також психіатричні захворювання. Очевидцем тримання старого в підвальному приміщенні була керуючий справами Станично-Луганського селищної ради п. Х., яку декілька годин утримували в тому ж самому приміщенні разом із затриманим і випадково стала свідком жорстокого поводження з ним. Вночі

того ж дня чоловіка перевезли до селища міського типу Петрівка в тому ж Станично-Луганському районі, де тимчасово розташувався районний відділ внутрішніх справ.

Увечері 11.02.2015 року склали офіційний протокол затримання пана М. за підозрою у вчиненні вибуху на військовому блокпосту 16.01.2015 року, ніч старий провів у будівлі райвідділу міліції. 12.02.2015 року слідчий вручив йому письмове повідомлення про підозру у скоєнні терористичного акту, що призвів до загибелі людини. В той же день слідчий суддя Новопсковського районного суду Луганської області застосував до нього запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, з утриманням його у Старобільському СІЗО. Незважаючи на це, за усним розпорядженням співробітників СБУ конвой відвіз його до Сєверодонецького ІТТ, який містився на цокольному поверсі будівлі Сєверодонецького міського відділу ГУМВС України в Луганській області, щоб співробітники Управління СБУ в Луганській області, яке також розташоване у м. Сєверодонецьку, могли мати безперешкодний доступ до нього і чинити на нього тиск, що було б набагато складніше при його триманні в СІЗО. При поміщенні до ІТТ у пана М. були виявлені тілесні ушкодження.

В подальшому працівники СБУ шляхом обману (шляхом обіцянки здійснити його обмін на бійців ЗСУ, які перебувають в полоні НЗФ), змусили пана М. дати показання про його причетність до терористичної діяльності. Лише 20 лютого 2015 року затриманого перевели до визначеного в ухвалі слідчого судді законного місця його тримання під вартою — Старобільського СІЗО, де при його прийманні в нього були виявлені тілесні ушкодження, завдані йому в день його затримання, 10.02.2015 року, і сліди від яких збереглися через 10 діб після його затримання.

22 квітня 2015 року виконуючий обов'язки голови ММПЛ М. Божанік повідомив органи влади України про можливі порушення співробітниками правоохоронних прав осіб, які переслідуються в кримінальному порядку, серед них і пана М. Напевно, його відвідував в СІЗО хтось із представників моніторингової місії, але він не може точно пригадати цієї події.

8 травня 2015 року представник Уповноваженого ВРУ з прав людини в Луганській області п. В. Архіпов поспілкувався із паном М. в СІЗО, в ході якого останній докладно розповів про обставини його побиття після його затримання. Про результати спілкування із паном М. п. Архіпов надав інформацію до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини.

17 травня 2015 року другим слідчим відділом прокуратури Луганської області за повідомленням М. Божаніка було розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні № 42015130000000107 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 65 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, що супроводжувались насильством).

30 листопада 2015 року кримінальне провадження № 42015130000000107 було закрито в зв'язку з відсутністю в діях працівників складу кримінального правопорушення.

Висновки

Як було зазначено вище в цьому підрозділі, представники НЗФ з різних причин (за підтримку українських силовиків або проукраїнські політичні погляди, з метою викупу або інших форм незаконного збагачення тощо) вчинили численні свавільні затримання цивільних осіб з наступним триманням їх під вартою.

Члени ЗЗФ, зокрема, бійці добровольчих батальйонів, вчинили численні захоплення бойовиків НЗФ, а також цивільних осіб з наступним незаконним триманням їх в непередбачених для цього місцях. Підрозділи СБУ тримали людей в зоні, прилеглої до району бойових дій в таємних місцях (зазвичай, у підвальних приміщеннях, напівзруйнованих будівлях тощо), а тих, що незаконно тримали під вартою з метою обміну — у відповідних приміщеннях в будівлях територіальних підрозділів СБУ, також incomunicado та з приховуванням таких фактів.

Всі затримання цивільного населення, що були здійснені бойовиками НЗФ, були незаконними, оскільки лише уповноважені на то законом службові особи правоохоронних органів

мають право на затримання. Наступні тримання осіб під вартою відбувались з порушенням фундаментальних прав затриманих осіб. За таких обставин є підстави казати про порушення статей 9 та 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Виконавці цих злочинів з боку НЗФ діяли свідомо, відтак, скоювали ці злочини умисно. Всі ці діяння були скоєні в рамках збройного конфлікту, політика т. зв. «ДНР» і т. зв. «ЛНР» була направлена на силове захоплення та утримання влади на Сході України, всі дії з систематичного нападу на цивільне населення, яке не підтримувало ідеї сепаратизму, а особливо тих, хто безпосередньо приймав участь у збройному конфлікті на боці української влади або допомагав їм, спрямовувались і керувались керівництвом т. зв. «ДНР» та т. зв. «ЛНР».

Виконавці цих злочинів з боку ЗЗФ також діяли свідомо, адже правоохоронні органи в процедурах затримання і тримання осіб під вартою, в тому числі підозрюваних у причетності до терористичної діяльності або злочинів проти основ національної безпеки, мали дотримуватись чітких процедур, передбачених законом, та дотримуватись фундаментальних процесуальних гарантій, в т. ч. права затриманих повідомити про факт і місце затримання та права на правову допомогу, чого не було дотримано. Затримання та подальше ув'язнення осіб з метою наступного обміну на полонених українських військових, були не просто незаконними, а більш того, свавільними, оскільки відбувались, здебільшого, за відсутності передбачених законом підстав для цього.

Лева частка злочинів у вигляді незаконного позбавлення свободи, передбачених статтею 8(2)(а)(vii) РС, припадає на бойовиків НЗФ разом із військовослужбовцями РФ, які захоплювали в полон та ув'язнили сотні українських військових, зокрема, під час бойових дій під Іловайськом у серпні 2014 року (за інформацією БД МБ було взято в полон 418 українських військових) та під Дебальцеве у січні-лютому 2015 року (за інформацією БД МБ було затримано 42 українських військових).

Усі ці злочини вчинялись за наказами керівництва т. зв. ДНР та т. зв. ЛНР. Більше того, зазначені

військові операції, які були найбільшими за час збройного конфлікту на сході України проводились за участю військових та військової техніки РФ, а отже, напевно і планувались і керувались військовим керівництвом РФ. Допити українських полонених військових проводились за участю військових РФ і оперативно висвітлювались в російських ЗМІ. Всі злочини такого роду вчинялись свідомо, отже, мали умисний характер.

Як було зазначено вище в цьому та у інших відповідних підрозділах цієї доповіді, під час позбавлення фізичної свободи, в більшості випадків як військових, так і цивільних осіб піддавали катуванням, жорстокому та нелюдському поводженню, навмисному завданню сильних страждань або серйозних ушкоджень, каліцтву чи іншій шкоди здоров'ю, посягання на людську гідність, зокрема, образливому та принижуючому поводженню, а в ряді випадків умисному убивству. Практично в усіх випадках умови тримання таких осіб в ув'язненні були неналежними, без дотримання елементарних санітарних умов, нормального харчування та медичної допомоги, в багатьох випадках вони були просто нестерпними. Виконавці цих злочинів явно усвідомлювали, що таке поводження з полоненими грубо порушує міжнародне гуманітарне право.

5.5. КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДЯНЕ ПОВОДЖЕННЯ

У звіті Офісу Прокурора за 2017 рік зазначено, що катування та жорстоке поводження здійснювались обома сторонами конфлікту, і це стосувалося кількох сотень жертв ймовірно вчинених злочинів. Побиття, ураження електричним струмом та інші форми фізичного насильства, а також імітація страти та інші погрози, що спричинили серйозну психологічну травму застосовувались до цивільних осіб, у тому числі до таких, що підозрювались у підтримці протилежної сторони конфлікту, а також членів як ЗЗФ, так і НЗФ. У більшості ймовірно вчинених злочинів мали місце катування або інші види жорстокого поводження у процесі затримання, часто в «не-

регулярних» місцях ув'язнення та часто — під час допиту Як повідомляється, катування та жорстоке поводження застосовувались для примусу затриманих осіб до дачі самовикривальних показів або для того, щоб змусити їх співпрацювати¹⁴⁶.

Відповідно до попередніх висновків у справах, що розглядалися МКС, тортури є однією з найбільш серйозних форм впливу на психічну чи фізичну недоторканність особи. Катування як кримінальне правопорушення не є актом насильства без певної мети; воно намагається досягти певного результату або мети через нанесення важкого психічного або фізичного болю.

Немає вичерпного переліку всіх дій чи бездіяльності, які можуть являти собою катування. Ствердження про застосування тортур слід розглядати в кожному окремому випадку, з тим щоб визначити, чи було спричинено тяжкий фізичний або психічний біль чи страждання внаслідок вчинених дій та контекст вчинення¹⁴⁷. Дії, що заподіюють фізичний біль, можуть розцінюватися як тортури навіть у тому випадку, коли вони не викликають біль такого типу, який супроводжує серйозну травму, коли виникає сильний біль або страждання¹⁴⁸.

Правопорушник повинен навмисне діяти у такий спосіб, який, за звичайного ходу подій, призведе до сильного болю чи страждання потерпілого (потерпілих), фізичного або психічного, щоб досягти одну з цілей¹⁴⁹. Не існує спеціальної вимоги щодо того, щоб правопорушник діяв офіційно як державний службовець чи інша особа, яка належить до влади¹⁵⁰.

Заборона катувань та жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, є абсолютною та стосується обох сто-

рін конфлікту, а відступ від неї не допускається навіть під час надзвичайних ситуацій, таких як міжнародний чи не міжнародний збройний конфлікт. РС кваліфікує катування та жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність поводження як військовий злочин, а також як дії, які можуть прирівнюватися до злочинів проти людяності.

РФ офіційно заявляє про відсутність її озброєних представників на території конфлікту. 17 грудня 2015 року Президент РФ Володимир Путін заявив, що *«ми ніколи не говорили, що там немає людей, які займаються там вирішенням певних питань, в тому числі і в воєнній сфері, але це не означає присутності регулярних російських військ»*¹⁵¹.

НЗФ не є суб'єктами міжнародного права, які мають повну правосуб'єктність, однак заборона катувань носить абсолютний характер, і відсутність визнання НЗФ повноцінними суб'єктами міжнародного права не позбавляє їх від відповідальності за катування, вчинені ними під час збройного конфлікту на сході України.

Україна підписала та ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, а тому взяла на себе всі зобов'язання по дотриманню даних міжнародних договорів.

20 жовтня 2015 року Уряд України надіслав офіційне повідомлення Генеральному секретареві ООН про те, що застосування та виконання Україною своїх зобов'язань за шістнадцятьма договорами, включаючи Конвенцію проти катувань, «є обмеженим та не гарантується» на територіях, які вважаються окупованими та неконтрольованими, і що ця ситуація продовжуватиме діяти до повного відновлення суверенітету України над її територією¹⁵². Однак це протирічить абсолютному характеру заборони застосування катувань, передбаченому міжнародним публічним

¹⁵¹ <https://www.youtube.com/watch?v=H-TR85FMiBM>

¹⁵² Звіт ММПЛ «Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року», пар. 47. — https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk_UA.pdf

правом, і тому дане повідомлення не може бути прийнято до уваги та слугувати виправданням можливому порушенню норм РС, Конвенції проти катувань або інших міжнародних документів, що прямо забороняють застосування катувань всім сторонам конфлікту.

Загальна інформація про зібрані дані

З початку конфлікту (офіційна дата — 14 квітня 2014 року) та до кінця 2015 року катування у Луганській та Донецькій областях носили масовий характер. Це було пов'язано з гострою фазою конфлікту та нестабільністю контролю над територіями. Після ухвалення Мінських домовленостей у лютому 2015 року та зменшення інтенсивності конфлікту, кількість катувань затриманих осіб зменшилася та не носить настільки масового характеру.

На масовий характер катувань, що застосовувались з обох сторін конфлікту, вказували у своїх доповідях ММПЛ, AI, HRW та інші міжнародні організації.

Катування з боку НЗФ

Стосовно кількості осіб, що зазнали катування, як з боку НЗФ, так і з боку ЗЗФ (представників добровольчих батальйонів і СБУ), дані різняться. За офіційними даними української влади, з полону НЗФ було звільнено 3224 особи¹⁵³, за даними Ірини Геращенко (представника української сторони у переговорному процесу у Мінську) — кожен з полонених піддавався катуванню з боку НЗФ¹⁵⁴. Ці дані корелюються з даними незалежних спостерігачів, зокрема, ММПЛ вказує наступні цифри: «тисячі осіб пройшли через ці місця позбавлення волі, зазнаючи утримання у нелюдських умовах... з катуваннями та жорстоким поводженням»¹⁵⁵.

¹⁵³ <https://trueua.info/news/sbu-povidomila-kilkist-zvilnenih-ukrainskih-zaruchnikiv>

¹⁵⁴ <https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20180723-katuvaly-ta-gvaltuvaly-gerashhenko-rozkryla-diagnozy-eks-polonenyh-na-donbasi/>

¹⁵⁵ Звіт ММПЛ «Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого — 15 травня 2016 року», п. 12 — http://www.un.org.ua/images/UA_14th_OHCHR_report_on_the_human_rights_situation_in_Ukraine.pdf

Протягом моніторингових поїздок до лінії зіткнення (як представниками МБ, ХПГ, так і у співпраці з УГСПЛ та «Truth Hounds»), а також роботи юристів з колишніми полоненими, до бази даних були внесені відомості про більше ніж 3000 випадків катувань полонених (військовослужбовців та цивільних осіб), які були здійснені НЗФ¹⁵⁶. Взагалі через місця несвободи у НЗФ пройшли близько 6 тисяч осіб (дані про яких містяться у БД МБ), умови утримання яких можна прирівняти до катування та жорстокого поводження.

Внаслідок обробленої інформації можна виокремити місця найбільш масових порушень прав людини, зокрема, катувань, які існують на тимчасово непідконтрольній території:

- Будівля СБУ (місто Донецьк, вулиця Щорса, 62);
- Колишня військова частина № 3037 (місто Донецьк, вулиця Купріна, 1);
- Завод «Ізоляція» (місто Донецьк, вулиця Світлого шляху, 3);
- Ізолятор тимчасового тримання поряд із Південною автобусною станцією (місто Донецьк);
- Будівля СБУ (місто Луганськ, вулиця Радянська, 79);
- Колишня будівля міліції у м. Сніжне.

Масовий характер носило утримання військовополонених після взяття їх у полон під Іловайськом наприкінці серпня 2014 року. За даними ГПУ, під час подій під Іловайськом було захоплено близько 300 українських добровольців та військовослужбовців. Деякі з них були захоплені до 28 серпня 2014 року, але більшість — 29 і 30 серпня, під час відступу від Іловайська; також до 10 осіб було затримано на початку вересня, коли місцеві жителі знаходили їх у полях неподалік.

Цих військовослужбовців та добровольців, зрештою, перевозили до чотирьох основних місць, контрольованих різними озброєними групами: захопленої будівлі міліції у м. Сніжне; бу-

¹⁵⁶ Незаконні затримання та катування, здійснені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України: Інформаційний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини, Харківської правозахисної групи та неурядової організації «Truth Hounds» — Київ, 2017. — 28 с.

дівлі, ймовірно розташованої на вул. Борців Революції; захопленої будівлі Академії внутрішніх справ; захопленої будівлі обласного управління СБУ у м. Донецьк. У жовтні 2014 року деяких затриманих перевезли назад до Іловайська, де їх змусили працювати над відбудовою міста¹⁵⁷. Утримання даних військовополонених відбувалося у нелюдських умовах (більш детально про це — у підрозділі 5.7.).

Суб'єктний склад вчинених злочинів вказує на приналежність виконавців та організаторів до НЗФ. Часто вони самі підтверджували участь у вчиненні таких злочинів, хизуючись ними у соціальних мережах та розміщуючи відеоматеріали у мережі YouTube (побиття бойовиком «Гіві» полонених, катування бойовиком «Моторолою» полонених військових та розстріл Ігоря Брановицького).

У свідченнях військових як кати фігурують і представники т. зв. ДНР та ЛНР, і російські громадяни, які зазвичай виконували функції керівників.

Основні види катувань, які застосовувалися до військовополонених з боку НЗФ

Фізичний вплив — катування:

Побиття (основні ділянки тіла — голова, ребра, тулуб).

Навмисні удари по відкритих ранах, отриманих у попередньому бою.

Погрози катуваннями, розстрілом або прострілювання певних частин тіла.

Катування електричним струмом (електрошокер, польовий телефон, акумулятор живлення.)

Пропускання через живий коридор бойовиків, які наносили полоненому удари.

Підпал шкіри запальничкою, також тушення недопалків цигарок об частини тіла полонених.

Вирізання шматків шкіри з татуваннями проукраїнської тематики або відрубання руки з таким татуванням, вирізання ножом свастики на спині.

¹⁵⁷ Звіт ММПЛ «Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року», п. 94 — <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk-UA.pdf>

Виривання ніздрів та мочок вух плоскогубцями. Відрізання вуха ножом.

Підвішування до стелі за шию.

Катування включеною праскою.

Штучне задушення дротами або за допомогою протигазу.

Занурення голови заручників у відро з водою.

Підвішення до труби за кайданки.

Вирізання ока або видавлювання його ложкою або іншими підручними предметами.

Обливання окропом геніталій.

Стрільба з автоматичної зброї по кінцівках.

Застосування будівельних інструментів для катування (свердлили дрилем ноги, плоскогубцями витягували нігті та пальці на ногах, зуби обточували напилком).

Прив'язування до дерев'яного хреста й кидання в озеро, потім полоненого витягували подихати повітрям і знову топили.

Вибивання зубів.

Підвішування на турнік та побиття по всьому тілу.

Нелюдське поводження:

Примушення до виконання великої кількості фізичних вправ — відтискання від полу, присідання, внаслідок чого багато заручників непритомніли.

Роздягнення та залишення голим або у спідній білизні на вулиці взимку.

Примушення їсти військові шеврони українських збройних сил.

Прив'язування до дерева та залишення під відкритим небом на ніч.

Ненадання медичної допомоги пораненим, що призводило до смерті.

Розмінування замінованих територій за допомогою полонених.

Облиття холодною водою.

Психічний вплив та приниження:

Примушення діставати з-під завалів в Донецькому аеропорті трупи бойовиків НЗФ та тіла загинувших українських вояків.

Погрози ввести в організм невідому рідину.

Психологічний тиск на членів родини.

Примушення розстріляти свого товариша (Особу Е-03 примушували застрелити іншого військовополоненого¹⁵⁸).

¹⁵⁸ Архів МБ.

Цькування службовими собаками.
Примусження копати могилу для самих себе.
Імітація розстрілу або іншого виду страти.
Залюкування полонених за допомогою кидання в них гранат без запалів.
Примусження до поїдання землі.

Умови утримання всіх полонених не відповідали мінімальним стандартам. Відповідно до свідчень очевидців, ті, хто потрапляв у полон, перебували в умовах, не пристосованих для тривалого перебування людей. Полонених утримували у затхлих приміщеннях, куди не було доступу денного освітлення та свіжого повітря. Найчастіше затримані опинялися «на підвалі», де спали на дерев'яних дошках, піддонах, ганчір'ї. Воду для пиття, як правило, приносили у пластикових пляшках з туалету. Ці ж ємності здебільшого слугували і для випорожнення, адже з камери в туалет випускали не тоді, коли просили, а за строгим графіком.

Окремими прикладами умов, не пристосованих для утримання людей, можуть слугувати приміщення архіву у Донецькому СБУ, клітка для собак, яма у дворі адміністративної будівлі, гараж у м. Сніжне тощо. Більш детально — у підрозділі 5.7.

Обставини вчинення окремих злочинів Події щодо військових

Подія щодо катування Е-01

9 лютого 2015 року Е-01, військовий ЗСУ, потрапив в полон до представників т. зв. ДНР. Батальйон «Кривбас», серед інших військових формувань ЗСУ, відтіснили зі своїх позицій під м. Дебальцеве, дороги були заміновані бойовиками ДНР, частина складу батальйону була поранена, частина — взята в полон. Е-01 був поранений у руку.

Пан Е-01 з бойовими побратимами їхав по трасі Дебальцеве — Артемівськ і потрапив в засідку до так званих «донських козаків». Серед них були як громадяни України, так і громадяни РФ, яких було легко відрізнити за нашивками та військовою формою.

Бойовики привезли в м. Донецьк Е-01 і всіх полонених, помістили в колишній будинок «Нової пошти», де почали застосовувати катування та інші види жорстокого поводження — побиття,

заходи психологічного тиску, погрожували вбивством, били по пораненій руці. Все це знімалося на професійну відеокамеру. Особі Е-01 пригрозили, що якщо він не дасть зізнавальні свідчення, то його будуть жорстоко катувати, а потім вб'ють. В даному приміщенні він пробув близько трьох місяців. Кожен день він піддавався катуванню, приниженням і загрозам. Вони з побратимами утримувалися в підвалі, який не пристосований для життя, їх не виводили в туалет і душ, для справляння природних потреб вони використовували підручні предмети. Під час так званих допитів бойовики використовували наручники, шкіряні батоги, пістолети.

Періодично озброєні бойовики заходили в підвал до Е-01 і змушували писати від руки або говорити на відеокамеру послання на тему: «Чому я повинен жити». Для того, щоб зломити дух заявника, його змушували перевдягатися в жіночий одяг і знімали це на фото і відео, погрожуючи поширенням в мережі Інтернет. З тими ж цілями під час допитів бойовики гасили палаючі сигарети об вухо, а також заганяли в ногу його побратима ніж, спостерігаючи за фізичними стражданнями.

Після закінчення трьох місяців Е-01 і його побратимів перевели в будівлю колишнього СБУ м. Донецька (вул. Щорса, 62), де утримували в архівних приміщеннях, не пристосованих для життя. Там його і побратимів також постійно били, принижували, виводили на примусові роботи важкого характеру.

22 червня 2016 року Е-01 і його побратимів перевели в Західну виправну колонію № 97 в м. Єнакієве.

27 грудня 2017 року Е-01 був вивезений на територію, підконтрольну Україні, і був обміняний.

Подія щодо взяття у полон та подальшого катування Е-02

15 жовтня 2014 року Е-02 разом з побратимами, вирушив на виконання бойового завдання на 32-й блокпост «Бахмутка», між с. Сміле та смт. Фрунзе Слов'янсько-сербського району Луганської області. Під час постановки бойового завдання військовослужбовцям повідомили, що їх відправляють на підтримку бійців 32-го блокпосту. На шляху пересування вони потрапили у засідку, в органі-

зації якої, окрім сепаратистів, зі слів свідків, взяв участь командир ЗСУ. В ході цих подій відбувся бій, в результаті якого були вбиті та поранені з обох боків. Таким чином шість військових ЗСУ були затримані представниками 3-го мотострілкового батальйону «Хуліган», 2-ої бригади «Народної міліції» так званої «ЛНР» і на місці передані бойовикам групи швидкого реагування «Бетмен» (за деякими даними — за грошову винагороду). Безпосередньо на очах Е-02 було вбито командира «Золотої роти» 24 БТРО «Айдар» — пана П., позивний «Італ'янець». Один із представників НЗФ наніс йому близько п'яти ударів по голові рукояткою пістолета, що призвело до смерті.

Після цього бойовик групи швидкого реагування «Бетмен» приставив ніж в ділянку серця Е-02, та був зупинений кимось із «старших». Перед Е-02 постав вибір, озвучений в грубій формі бойовиками — відрізати йому половий орган, вухо, або вирізати серце. Е-02 був змушений обирати, — йому відрізали вухо. За час перебування у полоні він ще не раз його бачив, бо, з його слів, вухо п'ять разів приносили в пакетику з-під супу швидкого приготування «Мівіна», демонструючи його. Загалом Е-02 був у полоні близько місяця, перебуваючи в обласній клінічній лікарні м. Луганськ. Він переніс численні психологічні знущання. Йому погрожували вбивством, виставляли напоказ перед іншими сепаратистами, в його палату заходили дітей, які в ході бойових дій зазнали поранень чи втратили батьків, представляючи Е-02 як ворога та вбивцю.

11 листопада 2014 року представники НЗФ т. зв. «ЛНР» звільнили Е-02 «на знак доброї волі»¹⁵⁹.

Подія щодо взяття у полон під час оборони Донецького аеропорту та подальшого катування Е-03

Е-03, який виконував бойове завдання з охорони та оборони Донецького аеропорту у складі 80 ОАМБр, був взятий в полон 21.01.2015 року бойовиками окремого розвідувального батальйону «Спарта», що входить до складу збройних сил т. зв. «ДНР». Цьому передувало другий надпо-

¹⁵⁹ БД МБ.

тужний вибух, що стався 20 січня у новому терміналі, який майже вщент його зруйнував. Частина захисників летовища вимушені були прийняти рішення про відхід та здійснили його вночі. Е-03 та його побратими, що згодом потрапили до полону, про це не знали. Вранці 21 січня, коли надворі розвиднилось, Е-03 побачив білий прапор, піднятий кимось із військовослужбовців ЗСУ. Е-03 разом із своїми бойовими товаришами, щоб не бути безглуздо знищеними, з-за відсутності засобів для продовження оборони, був вимушений здатися в полон, де його утримували рівно один місяць. За цей час військовослужбовцю довелося пережити численні тортури, знущання та приниження. З перших хвилин затримання полоненим погрожували: «Крок вліво, крок вправо — розстріл!», та регулярно били при конвоюванні та під час утримання. Зі слів Е-03 це виглядало так: «Там відразу ж нас усіх почали бити. Відразу ж. Спочатку ногами та кулаками, потім палками, і, коли палки від ударів по наших тілах зламались, я чув одну фразу: «Чим ти їх лупцюєш? Вони ж — кіборги!», — і подав металеву квадратну трубу». Полонених ставили на коліна, забороняли їм розмовляти українською, примушували стрибати, розвантажувати труни з тілами українських військовослужбовців, їм погрожували розправою над близькими. Крім того, особі Е-03 довелося стати свідком жорстокого вбивства Ігоря Брановицького, якого бойовики т. зв. «ДНР» закатували: «Вони його забили до смерті. Він був весь у крові, виснажений і весь, як я зрозумів, в переломах, нічого живого на ньому не було. У нього вже кров з рота і з носа текла... Вони відтягнули мене в сторону і сказали: «Дивись, це наслідки того, що він не виконує наші вимоги!». Далі Е-03 змусили стати учасником імітованого розстрілу, погрожуючи вбити його товариша у разі відмови. Ось як він сам розповідає про це: «Він взяв мене за волосся та шию, повернув обличчям до Ігоря і сказав: «Бачиш? — а в цей час били Славка. — Твій друг зараз ляже так само, якщо ми не знімемо потрібний нам матеріал!» — і змусив. Він дав мені заряджений пістолет і наказав: «Стріляй ось у цього, — а в цей час всі наші стояли колом на колінах, — якщо ти зараз не натиснеш курок, то ми застрелимо Славка!». Славка в цей час б'ють,

я чую як це все відбувається, чую Славка самого. І в цьому випадку... я знав, що пістолет розряджений, я натиснув на курок. Тут вони посміялись, підбігли та ще кілька разів вдарили. А я в цей час втрачав свідомість, мене постійно рвало».

Е-03 був звільнений з полону в результаті обміну 21.02.2015 року¹⁶⁰.

Подія щодо взяття у полон та подальшого катування Е-04

29 серпня 2014 року Е-04, в складі колони батальйону «Донбас» прориваючись з міста Іловайськ Донецької області, оточеного військовими формуваннями Російської Федерації, в районі 10-00 потрапив під артилерійський обстріл і оточення поблизу села Червоносільське Амвросіївського району Донецької області. Їх обманним шляхом взяли у полон представники регулярних військ РФ. У полі полонених тримали майже добу, а після чого відвезли до м. Донецьк, у двір будівлі СБУ Донецької області.

У дворі СБУ полонених по три людини обшукували. Під час обшуку ополченці били заявника руками в груди, ногами по ногах, руками по печінці. Змушували Е-04 топтати ногами український прапор, витирати об нього ноги, що принижувало його гідність. Особа Е-04 відмовився витирати ноги об прапор, за це його почали бити прикладами зброї по спині, ногами по тулубу і руками куди потраплять.

Після обшуку полонених вишикували, і бойовики «ДНР» дали можливість російським журналістам знімати полонених і Е-04 на камеру, при цьому журналісти ставили питання, які принижували людську гідність, а саме: «Навіщо ви стріляєте в мирних мешканців?».

Коли журналісти закінчили знімати полонених на камеру і ставити питання, Е-04 помістили в підвал СБУ. Кімната, в яку помістили Е-04, була з залізними стелажми, в якій колись було бомбосховище. Кімната була розміром приблизно 2 на 3 метри, в якій разом з особою Е-04 знаходилося близько 10-ти осіб. Кімната не була обладнана для утримання людей, в кімнаті не було ліжок,

полонені спали на залізних стелажах, а кому не вистачало місця — на бетонній підлозі. Е-04 спав на маленькому столику, матраців та інших спальних предметів полоненим не давали.

У кімнаті, де знаходився Е-04, не було туалету, єдиний туалет був в коридорі, до того ж, від час того користування він забився. В туалет полонених виводили ополченці раз на добу, по 10 осіб, якщо комусь дуже захотілося в туалет, ополченці на це не звертали уваги, полонені ходили у туалет в каналізаційну систему, з якої потім відрами виливали фекалії в дальню кімнату.

Після того, як полонених розмістили в підвалі, їх два дні не годували, на третій день дали якийсь суп і спеціально додали в нього солонки, щоб його неможливо було їсти. Надалі Е-04 та інших полонених годували двічі на день, в основному сухою перловою кашею, в яку додавали дрібні камені або пісок, очевидно для того, щоб полонені не могли її вживати в їжу, іноді давали суп. Воду пили з умивальника, який знаходився в коридорі.

У підвалі будівлі СБУ полонених охороняли озброєні бойовики самопроголошеної «ДНР», які заявника і всіх інших постійно били, могли вивести будь-якого з камери і бити, або бити прямо в камеру, при цьому вигукували: «Твій час настав, молись, зараз підеш до праотців».

Е-04 багато разів били прикладами зброї по спині, при цьому говорили, що виведуть на подвір'я будівлі СБУ і розстріляють.

Бойовики заради розваги змушували Е-04 відтискатися від підлоги і присідати до знемоги, коли сили закінчувалися, Е-04 починали бити по ногах гумовим міліцейським кийком.

26 грудня 2014 року Е-04 було звільнено з полону.

Події щодо цивільних осіб

Подія щодо затримання та подальшого тримання, що призвело до інфікування вірусним гепатитом С

12 червня 2015 року Е-05 було затримано у м. Стаханові (непідконтрольній українському уряду території). Очевидно, що викрадення Е-05

відбулося у зв'язку з тим, що він висловлював проукраїнську позицію.

23 червня 2015 року сайт Vesti.ru опублікував відео, де було зазначено, що Е-05 був затриманий ополченцями ЛНР в якості агента СБУ і зізнався, що він регулярно виїжджав на українську сторону і передавав дані про терористів.

На заявника органами самопроголошеної ЛНР було заведено кримінальну справу за звинуваченням у скоєнні злочину — державна зрада проти ЛНР. Протягом семи з половиною місяців він незаконно утримувався під вартою під контролем ЛНР, його періодично виводили на допити, в процесі яких чинили психологічний тиск і шантаж. Через стінку з ним утримувалися декілька осіб, яких також було звинувачено у шпигунстві, зокрема, українська журналістка Е-06.

Умови в місці тримання під вартою були не сумісними з мінімальними умовами утримання, зокрема, Е-05 утримувався з іншим арештантом, який був хворий на гепатит С і мав ВІЛ-позитивний статус. В результаті відбулося інфікування Е-05 кров'ю співкамерника, що призвело до інфікування Е-05 вірусним гепатитом С.

26 лютого 2016 року Е-05 був звільнений з полону в результаті операції з обміну полоненими між самопроголошеною ЛНР і Україною.

Подія щодо затримання та подальшого катування Е-07

Е-07 є громадянином України, що проживає у м. Костянтинівка Донецької області.

З 23 червня по 3 серпня 2014 року він утримувався у полоні у так званій «ДНР», де піддавався катуванням та жорсткому поводженню.

Зокрема, під час «допитів» Е-07 били ногами, руками, прикладом зброї, кийками. Його нога була прострелена, йому не надавалося належної медичної допомоги, що доставляло йому сильний біль і фізичні страждання. Крім того, бойовики били його палицями по рані.

Е-07 насильно годували перцем, не давали води. Могли згодувати стакан перцю.

Так само, Е-07 та його «співкамерників» ставили лицем до стіни і стріляли з пневматичної

зброї по ногах. Крім того, погрожували, що розпиляють його бензопилою.

Перший час полоненим не давали ані воду, ані їжу. Дня через три після захоплення у полон бранцям періодично раз в два або три дні давали кашу і воду. Медичної допомоги полоненим не надавали, тільки один раз принесли зеленку.

Через тиждень після викрадення Е-07 перестали катувати.

За дверима постійно перебували озброєні люди, періодично вони заходили в камеру, перевіряли, чи всі на місці. У камері могли одночасно бути як живі люди, так і тіла вбитих людей. Вночі тіла вивозили. Перебуваючи у своїй камері, Е-07 чув, що в сусідній камері розстріляли трьох людей.

Іноді в камеру потрапляли люди, чиє тіло було розрізано в різних місцях, як вони стверджували, такі травми їм були нанесені внаслідок катувань.

Е-07 весь час питав про свою подальшу долю, але один з командирів т. зв. ополчення говорив, що йому сидіти ще дуже довго. Всього він провів в полоні 41 день.

03.08.2014 року Е-07 вивели з підвалу, одягли пакет на голову, посадили в якийсь автомобіль, вивезли на трасу, де й залишили¹⁶¹.

Подія щодо затримання та подальшого катування волонтера

Пані Б. була взята в заручники представниками козачого полку т. зв. «ЛНР» 20.06.2014 під час перетину блок-посту власним автомобілем, поблизу м. Ровеньки Луганської області. (детальніше про обставини затримання — у розділі 5.4. вище).

Загалом, Пані Б. незаконно утримували 103 дні. За цей час вона пережила численні катування, що призвели до каліцтва: 19 ударів гумовим міліцейським кийком по голові, перебите вухо, три зламаних ребра, компресійні переломи хребта у двох місцях, відрізана фаланга мізинця лівої руки. Їй виймали обидва ока з очного яблука чайною ложечкою, свердлили тіло шурупомвертом більше 10 разів, трошили плоскогобцями пальці лівої ноги, били молотком колінні чашечки.

¹⁶⁰ БД МБ.

¹⁶¹ Архіви МБ та ХПГ.

Окрім фізичного каліцтва їй було нанесено психологічну травму. Вона пережила неодноразові імітації розстрілів, гру в «російську рулетку», збирала рештки свого побратима у поліетиленові мішки та стала свідком катувань та вбивств багатьох людей.

Сама особа так розповідає про катування: «Притягли мене в кабінет до прокурора. Там пиячили близько десяти осіб. Мене били по колінах молотком, доки він не зламався. Побігли та знайшли ще один молоток. Били допоки не зламався і другий молоток. Тоді принесли шуруповерт і свердлили ним моє тіло. Більше 10 разів, двічі в груди, стопу... Є звіти судово-медичної експертизи і фото. Потім забіг чеченець й інші російські військові, в них був чіткий російський акцент. Російський військовий з позивним «Соловей» відрізав мені палець, а чеченець почав вставляти чайну ложку в ліве око. А потім почав витягати праве око. Тут я вже дуже кричала. Коли потекло дуже багато сльози, він вирішив, що око він вже витяг. Коли моє обличчя підняли і побачили, що око ще на місці, він зробив ще одну спробу вставити ложку мені в око. Але хтось з його команди сказав: «Не чіпай те око, воно зможе нам ще знадобитися. Ми закинемо її куди-небудь подалі, змусимо працювати на нас. Вона може нам ще послужити». Звільнили її 30 вересня 2014 року.

Подія щодо затримання та подальшого катування Е-08

21 червня 2014 року Е-08 їхав на роботу власним авто Макіївською об'їзною дорогою та був зупинений озброєними людьми в камуфляжній формі. Погрожуючи розправою, бойовики силою заволоділи автомобілем, аргументуючи свої дії словами: «для потреб ДНР». Особа Е-08 пішки повернувся додому. За роковим збігом обставин, в авто знаходився партійний квиток пана Е-08, що засвідчував його приналежність до однієї з проукраїнських політичних сил. Даний факт став причиною арешту й подальших страшних поневірянь його власника. Того ж дня, перебуваючи у себе вдома в шоківому стані від ранкових подій, Е-08 був затриманий представниками незаконного збройного формування Харківської організації

«Оплот». Одного із бойовиків потерпілий впізнав та в подальшому ідентифікував через відкриту сторінку у соціальній мережі. Це був один із тих, хто його пограбував вранці. Після затримання він був доправлений в будівлю колишнього УБОЗ на власному автомобілі, який вже використовувався злочинцями для «потреб». Вирішальним аргументом щодо поневолення Е-08 стало відео, датоване березнем 2014 року, де він знаходиться на площі Леніна м. Харків на мітингу в оточенні керівного складу місцевих партійних організацій «Батьківщина» та «Свобода».

Перебуваючи у заручниках майже 4 місяці, особі Е-08 довелося перебувати у різних місцях: офісна кімната, яма, гараж, підвал. За цей час йому довелося побачити та пережити безліч страшних подій. Це і наскрізне вогнепальне поранення у стегно, і знущання та жорстокі побої по різних частинам тіла, катування та порізи ножем. Його заковували в наручники та підвішували на них, супроводжуючи це побиттям; натягали на голову протигаз, перекриваючи доступ кисню; били струмом; одного разу насильно засипали до рота склянку суміші з червоного і чорного перцю й тривалий час не давали води; постійно чинили моральний та психологічний тиск, принижували. При цьому жодної медичної допомоги Е-08 не отримував, в результаті чого прострелена нога почала загнивати, а рани ніяк не загоювались.

Окрім отриманого фізичного каліцтва, Е-08 зазнавав незворотних душевних страждань. Представники НЗФ змушували його, разом з іншими заручниками, брати участь у прибиранні трупів та ампутованих частин тіл, число котрих зростало кожного дня. Це були тіла людей, яких було закатовано та свавільно вбито у різний спосіб, або щодо яких вчинено розправу після так званих «судилищ».

9 жахаючих днів особі Е-08 довелося провести у полоні найманців чеченської національності, де, зі слів Е-08: «Все, що я переніс до цього, було квіточками». Він пережив гру «рахівничка», яку влаштовували бойовики. Зміст «гри» полягав у тому, що кожного дня кадирівці ставили в ряд заручників та змушували розрахуватись по порядку, кожного четвертого чи то п'ятого вбивали пострілом у голову. За вечір, орієнтовно, страчу-

вали від 9 до 15 чоловік. Тих, хто залишився живими, змушували розчленовувати та пакувати тіла.

Про ще один спосіб вбивств та катувань кадирівськими бойовиками Е-08 засвідчив: «Деяких полонених підвішували вверх ногами і здирали шкіру. Всі інші зобов'язані були дивитись на цей процес і не відводити очей, якщо відведеш — ти на його місці. Людина кричала, просила та зрештою втрачала свідомість. Вони зупинялись, приводили до тями, а потім продовжували. Згодом те, що залишилось, доводилось розпилювати.» Проте на цьому не закінчується весь арсенал збоченої фантазії кадирівських катів-живодерів, який, вочевидь, сформувався за дві російсько-чеченські військові кампанії. Заручників використовували для розмінування місцевості. Ось як про це згадує Е-08: «Нас вивезли за 5–7 км по бездоріжжю. Ми думали, що на розстріл, але нам наказали повернутись і йти. Ми йшли. Спочатку не зрозуміли для чого, поки перші 3–4 людини не підірвались на мінах... Стояти було заборонено, всіх, хто стояв — розстрілювали. З того поля в перший день вийшло близько 20 чоловік із більш, ніж 100».

Пошуком та звільненням Е-08 займалися батьки, які власними зусиллями восени 2014 року купили свого сина¹⁶².

Зібрана інформація дає підстави вважати, що зазначені діяння з боку НЗФ мали широкомасштабний і систематичний характер.

Це ймовірно становить порушення РС та Женевських конвенцій та складає склад злочину «катування» як злочину проти людяності та/або воєнного злочину.

Катування з боку законних збройних формувань (ЗЗФ)

Про катування, скоєні ЗЗФ, відомо набагато менше у зв'язку з меншою кількістю та високим рівнем латентності, оскільки майже завжди такі катування починались з незаконного затримання у місці проживання осіб на ЛЗ, та жертви, побоюючись за безпеку своєї родини, не зголошуються свідчити про обставини такого затримання та подальшого жорстокого поводження.

¹⁶² Архів ХПГ.

У ЗМІ періодично з'являлася інформація про катування, вчинені українською стороною, зокрема, російські військові, які були затримані у зоні конфлікту, на прес-конференції з приводу їх затримання були доставлені з явними ознаками побиття (синці на обличчі та видимих частинах тіла)¹⁶³.

ММПЛ задокументувало повідомлення, про те, що в Іловайську та навколишніх селах українські сили застосовували катування та жорстоке поводження стосовно чоловіків віком від 30 до 66 років. Жертв підозрювали у тому, що вони були членами НЗФ або були пов'язані з ними іншим чином. В Іловайську, в період з 18 по 28 серпня 2014 року, більшість жертв утримувалася у школі № 14 М. добровольчим батальйоном «Донбас», що воював у складі українських сил. Умови, в яких утримувалися чоловіки, можуть прирівнюватися до жорстокого поводження. Жертви зазнавали побоїв. На сьогоднішній день ММПЛ у доповіді «Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року» задокументовано випадки тринадцяти осіб з Іловайська та навколишніх сіл, які піддавалися катуванню або жорстокому поводженню¹⁶⁴.

УГСПЛ, неурядова організація «Truth Hounds» та ХПГ задокументували випадки затримання українськими силовиками 23 осіб на основі даних з 20 інтерв'ю, проведених із жертвами та свідками подій, а також переданих ними фотографій та документів.

Усього з 23 затриманих осіб 19 зазнали катування та жорстокого поводження. Серед задокументованих арештів лише у трьох випадках арештовані брали участь у насильницьких діях, спрямованих на повалення української влади. У решті випадків заарештовані були колишніми учасниками ненасильницьких мітингів або ци-

¹⁶³ <https://www.golos-ameriki.ru/a/cartive-russian-paratroopers-say-that-did-not-realize/2429952.html>

¹⁶⁴ Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року// Доповідь ММПЛ 2018 р. — п. 9: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk_UA.pdf

вільними, що не мали жодного стосунку до політичних подій.

Причини затримання наступні:

- підозра в симпатії до російських або сепаратистських сил;
- журналісти та волонтери, підозрювані у шпигунстві;
- викрадення з метою отримання викупу або залякування.

Окрім цього, мониторам відомо про інші категорії постраждалих осіб, які, однак, відмовилися свідчити через страх відплати.

Про наявність незареєстрованих місць тримання на контрольованій Україною територіях вказують і ММПЛ, АІ й інші з посиланням на свідчення осіб, які побували у таких місцях та піддалися катуванням та жорстокому поводженню.

У 2014 році нерідкими були випадки катування та побиття осіб представниками добровольчих батальйонів «Азов», «Айдар», «Шахтарськ» («Торнадо»), «Днепр-1».

Говорячи про тенденції, потрібно відмітити, що у 2014 — першій половині 2015 року подібні затримання та подальші катування вчиняли представники добровольчих батальйонів іноді з залученням представників СБУ, а починаючи з другої половини 2015 року основними виконавцями стали самі представники СБУ. Це пов'язане з процесом легалізації добровольчих батальйонів та переведення їх під командування ЗСУ, що спричинило «чистку» рядів.

СБУ відмітає всі звинувачення у скоєнні катувань та жорстокому поводженні, використовуючи риторику: «злочинці заявляють про катування, щоб не нести відповідальності за скоєні ними злочини».

Проте міжнародні організації багаторазово повідомляли про отримання відомостей про катування, вчинені працівниками СБУ. Так, Підкомітет з недопущення катувань (ПНК) Комітету ООН проти катувань та жорстокого поводження у своїй доповіді про візит в Україну в 2016 році висловився так: «ПНК отримав численні і серйозні повідомлення про дії, які, якщо будуть доведені, можуть бути класифіковані як катування і жорстоке поводження. Особи, з якими розмовляли представники Підкомітету в різних частинах країни, розповідали про побиття, удари

електричним струмом, інсценування страти, удушення, залякування і погрози сексуального насильства по відношенню до осіб і членів їх сімей. Зважаючи на проведену роботу і досвід, набутий під час візиту, Підкомітет робить висновок, що такі заяви можуть бути правдою. У багатьох випадках ці дії, за ствердженням заявників, застосовувалися в той час, як особи перебували під контролем СБУ або під час неофіційних затримань. Затримані, яких обвинувачували у злочинах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України («затримані, пов'язані з конфліктом»), а саме, злочини відповідно до статей 109–115, 258, 260–261 і 437–438 Кримінального кодексу, заявляли про те, що їх піддавали тортурам з метою отримання інформації про їхню участь або участь їхніх колег у «сепаратистській» діяльності або для визначення військових позицій збройних груп. Підкомітет також розуміє, що в деяких випадках дії вчинялися приватними особами або добровільними батальйонами, але з відома або за мовчазною згодою державних посадових осіб.»

Постійно сповіщає про катування затриманих в своїх періодичних доповідях ММПЛ. Наводимо відповідні приклади.

«44. ...14 листопада житель м. Донецьк помер на території Ізюмського районного відділу міліції (Харківська область) незабаром після того, як був звільнений, а потім знову затриманий людьми у масках та співробітником СБУ, якого вдалося ідентифікувати. Судово-медична експертиза виявила на його тілі декілька великих гематом, а також закриту тупу травму грудей. 10 листопада ММПЛ провела інтерв'ю з людиною, яка була довільно затримана СБУ та два місяці утримувалась ізольовано в будівлі СБУ в Харкові.

...
69. В цілому, занепокоєність у зв'язку зі здійсненням правосуддя стосується порушення норм справедливого судового розгляду. ММПЛ має докази жорстокого поводження та отри- мувала заяви з приводу застосування тортур

до людей, затриманих СБУ та МВС України, з метою домогтися зізнань під примусом»¹⁶⁵.

«38. В грудні 2014 р. ММПЛ провела бесіду з чоловіком, який незаконно утримувався не- встановленими українськими військовослужбовцями, і, за його свідченнями, протягом декількох днів був жорстоко побитий. Інший затриманий стверджував, що був побитий офіцерами СБУ та утримувався в ізоляції, де познайомився із ув'язненими, які були побиті та піддавались імітації страти. Один позаштатний журналіст стверджував, що під час його утримання під вартою та допитів, які проводили співробітники СБУ, люди в масках насильно піднімали за спиною його руки в наручниках та підвішували у такому положенні, закликаючи його зізнатись у роботі на російській спецслужбі. Кілька інших затриманих, опитаних ММПЛ, свідчили про утримання в ізоляції та жорстоке поводження, рівнозначне тортурам»¹⁶⁶.

«46. 9 квітня представники ММПЛ поспілкувалися із жителем міста Донецької області, що знаходиться під контролем уряду. Він стверджував, що у жовтні 2014 р. його викрав чоловік у цивільному одязі, який надягнув пакет на його голову, наручники на руки та помістив його у транспортний засіб. Потім його тримали в ув'язненні у підвалі. За свідченнями чоловіка, три дні нападники у масках били його та застосовували електрошок. Під час катувань його змусили підписати зізнання про те, що він «передавав розвідувальну інформацію» «Донецькій народній республіці». Потім чоловіка перевели в інший підвал, який, як він з'ясував пізніше, знаходився у Полтаві. Там слідчий СБУ у присутності свідків склав протокол про його затримання, «як особи, що була спіймана у момент скоєння злочину». Два дні потому Полтавський

¹⁶⁵ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 15 грудня 2014 р., [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/8th_OHCHR_Report_on_Ukraine_Ukr.pdf

¹⁶⁶ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 грудня 2014 р. — 15 лютого 2015 р., [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/9th_OHCHR_report_Ukr.pdf

суд вирішив помістити чоловіка під домашній арешт. У лютому слідчий спробував змусити чоловіка визнати вину, що він відмовився зробити. На початку квітня під час зустрічі зі слідчим чоловікові дали мобільний телефон, через який він упізнав голос одного з тих, хто катував його у жовтні. Чоловік сказав, що якщо він не підпише зізнання, вони зустрінуться знову. Пізніше співбесідник повідомив ММПЛ про те, що він підписав визнання вини».¹⁶⁷

«49. ММПЛ продовжує спостерігати постійну картину довільних та позбавлених зв'язку із зовнішнім світом затримань правоохоронними органами України (в основному з боку Служби безпеки України) ... Ці випадки часто супроводжувалися тортурами і жорстоким поводженням, а також порушення процесуальних прав»¹⁶⁸.

«43. ММПЛ постійно документує повідомлення, отримані з різних частин країни, про жорстоке поводження під час арешту і в перші допити, які проводяться СБУ. Чоловік, затриманий СБУ за підозрою в підготовці терористичного акту в Запоріжжі, стверджував, що його неодноразово і сильно били, в тому числі в будівлі СБУ.

...
48. Жінка, яка була затримана СБУ за підозрою в підготовці терористичного акту, стверджувала, що під час її допиту її підвісили зі скованими наручниками за спиною руками таким чином, що її ліктьові суглоби були розірвані. Також стверджувалося, що близько 20 разів до неї застосовувався протигаз, з перекриванням дихального отвору»¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого — 15 травня 2015 р., [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/10th_HRMMU_report_-_Ukraine_-_1_June_2015-UA.pdf

¹⁶⁸ Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2015, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/HRMMU_11th_report_08.09.2015.pdf

¹⁶⁹ Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2015, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/12th_OHCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf

«47. Протягом звітного періоду УВКПЛ продовжило отримувати повідомлення, які свідчать про те, що зберігається практика катувань та жорстокого поводження з особами, яких підозрюють у належності до озброєних груп або інших видах зв'язку з ними, щоб змусити таких осіб визнати свою вину. Окрім того, у декількох випадках українські військові, затримані за підозрою у кримінальних правопорушеннях, зазнали тортур, що змусили їх свідчити проти себе. УВКПЛ глибоко занепокоєне тим, що кримінальні провадження за повідомленнями про катування відкриваються рідко, а коли навіть їх формально розпочинають, вони не проводяться ефективно. Адвокати захисту також часто не піднімають питання про катування. Це може бути пов'язано із залякуваннями або із прагненням отримати для своїх підзахисних м'якіший вирок.

48. Наприклад, у серпні 2015 року у двох непов'язаних між собою випадках співробітники СБУ затримали двох жителів Харківської області, звинувативши їх у підтримці «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» і плануванні диверсійно-підривної діяльності. Обидвох потерпілих привезли до будівлі управління СБУ в області, де їх катували (били, викручували руки за спиною, імітували страти та погрожували насильством проти членів їх сімей), поки вони не підписали заяви про визнання вини. Хоча їх забрали до лікарні, співробітники СБУ наказали лікарям не документувати їхніх травм та тілесних ушкоджень. Один з потерпілих попросив адвоката не повідомляти про катування під час судових засідань, маючи побоювання щодо помсти. Потерпілий сказав лікарям у слідчому ізоляторі (СІЗО), що він отримав травми під час падіння з дерева. Обидва потерпілих досі перебувають під вартою, судові процеси над ними тривають.

49. В іншому випадку 16 червня 2016 року два чоловіки у балаклавах напали на жертву поблизу її квартири. Потерпілий вибіг на вулицю, де його чекали ще двоє. Його вдарили по голові, а коли він впав на землю, душили та били по голові ногами. На нього надягли наручники, заштовхали в мікроавтобус та протягом 30–40 хвилин везли в невідомому напрямку. Коли мі-

кроавтобус зупинився, співробітник управління СБУ в Харківській області допитав потерпілого про його знайомих, які стали членами озброєних груп «Донецької народної республіки». Не задовольнившись відповідями, співробітники СБУ душили жертву, били руками й ногами, погрожуючи насильством проти членів його сім'ї. Коли потерпілий погодився співпрацювати, співробітники СБУ сказали, що його відвезуть до кордону між Росією та Україною та затримують за «контрабанду зброї». На кордоні один зі співробітників вдарив потерпілого ножом в п'ятку, щоб він не міг втекти. Після цього потерпілого привезли до будівлі управління СБУ в Харківській області та змусили прочитати, запам'ятати і повторити на відеокамеру заяву про визнання вини. Нині триває судовий провадження у справі жертви за звинуваченням у «тероризмі» і «посяганні на територіальну цілісність та недоторканість України». Військовий прокурор Харківського гарнізону розпочав розслідування його заяви про тортури, втім катам чоловіка не було пред'явлено жодних підозр або обвинувачень.

50. У ще одному випадку військовослужбовці Збройних Сил України затримали чоловіка в його будинку в листопаді 2016 року. Вони наставили на нього зброю й обшукали, побили його, що призвело до тривалих больових відчуттів, а також застосували проти нього удусення й електричний струм. Вони змусили його зізнатися на відеокамеру в тому, що він надавав озброєним групам інформацію про позиції українських військових. Після цього його перевезли до будівлі управління СБУ в м. Сєвєродонецьку, де його допитали без адвоката і змусили підписати необхідні документи, перш ніж надати доступ до необхідної медичної допомоги. Після цього його перевезли до лікарні, але співробітники СБУ шляхом погроз наказали йому не скаржитися на жорстоке поводження. Його звинувачують у тому, що він надавав озброєним групам інформацію про Збройні Сили України, і нині триває судовий розгляд його справи.

51. УВКПЛ також спостерігало за справами українських військових, які заявили про застосування до них тортури під час перебування під вартою у зв'язку з кримінальними обвинувачен-

нями. 30 жовтня 2014 року військовослужбовець добровольчого батальйону «Кіровоград» спільно з п'ятьма товаришами по службі були затримані групою з 20 озброєних чоловіків. Протягом трьох днів потерпілого тримали під вартою без зв'язку із зовнішнім світом в одиночній камері у підвалі будівлі управління СБУ в Краматорську. Декілька разів на ніч його катували, змушуючи надати свідчення про його командирів. Жертву били, у тому числі кийками, прив'язували до спортивних брусів і у висячому положенні били та катували електричним струмом. На третю ніч кати, зв'язали руки потерпілого за спиною, щільно закрили його очі та рот клейкою стрічкою, що викликало біль, штовхнули його на підлогу та били ногами. Він втрачав свідомість і захилювався власною кров'ю. Побиття продовжувалося, поки військовий не погодився «надати свідчення». Йому наказували, що говорити в суді, та змусили підписати документи. Співробітники СБУ, які привели його на судові засідання, погрожували, що якщо він буде просити забезпечити йому адвоката або поскаржитися, то його продовжать «лікувати» у підвалі. У присутності двох озброєних співробітників СБУ в масках суддя помістив військового під варту строком на два місяці без оголошення суті підозри. Тілесні ушкодження на тілі жертви були пізніше задокументовані у лікарні та СІЗО. Незважаючи на його письмові скарги про незаконне тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом та тортури, а також те, що суд двічі наказував Генеральній прокуратурі України провести судово-медичну експертизу щодо природи та ступеню тілесних ушкоджень, виявлених на тілі жертви, та розслідувати обставини його затримання, жодного прогресу у цьому розслідуванні немає.¹⁷⁰»

27 грудня 2017 року відбулось одночасне звільнення затриманих: 233 особи були звільнені урядом України, а 74 особи були звільнені НЗФ. Як зазначено у п. 10 Додатку II до 21-ї доповіді ММПЛ, «З-поміж справ 234 осіб, звільнених Урядом, ММПЛ вже слідувала за 142 справами ще

¹⁷⁰ http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport20th_UKR.pdf

до одночасного звільнення. Після цього ММПЛ провело інтерв'ю з 64 звільненими особами по обидві сторони лінії зіткнення. Всі вони розповіли про те, що піддавалися катуванню або жорстокому поводженню, сексуальному насильству, погрозам насильства, нелюдським умовам тримання під вартою і/або порушенням гарантій на справедливий судовий розгляд.¹⁷¹»

Викликає занепокоєння відсутність ефективного розслідування випадків катування на підконтрольній Україні території. На відміну від ситуації 2014 року, український уряд цілковито контролює правоохоронні органи в регіонах, а правовий статус добровольчих підрозділів урегульовано. Однак слід констатувати, що розслідування воєнних злочинів та порушень прав людини здійснюється дуже повільно або не здійснюється взагалі.

Місця вчинення катувань українськими силовиками встановити дуже складно, з тих, які змогли виявити монітори ХПГ та представники AI: підвали магазинів та адміністративних будівель, дитячий садочок у смт. Станиця Луганська, незареєстровані місця утримання (будівлі СБУ у м. Харкові, Краматорську, Ізюмі та Маріуполі), відділи поліції або їх структурні підрозділи (колишній лінійний відділ Волноваського відділу поліції) тощо.

Моніторами ХПГ задокументовано принаймні 4 випадки, які стосуються фактів катування мирних мешканців представниками ЗЗФ, а саме СБУ або добровольчих батальйонів.

Обставини вчинення окремих злочинів з боку ЗЗФ

Подія щодо затримання та подальшого катування цивільної особи

23 січня 2015 року пан Г. перебував у себе вдома (Донецька область). До нього вломилися 6–8 осіб, озброєних автоматами, що представилися поліцейськими, одразу поставили його на коліна та зв'язали руки ззаду пластиковим хомутом (детальніше про обставини затримання — у розділі 5.4. вище).

¹⁷¹ http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineNov2017-Feb2018_UKR.pdf

Після побиття його відвезли до колишнього лінійного відділу Волноваського райвідділу поліції, кинули у приміщення їдальні, прикували наручниками до батареї, почали бити по голові, шиї та рукам.

Пана Г. утримували у приміщенні тиждень, кожен день били як за розкладом двічі на день. Били довідником «Жовті сторінки» по голові, топили у відрі води, катували електрострумом. 31 січня 2015 року вивезли на імітацію розстрілу, після чого відправили до м. Маріуполь, де оформили як затриманого та почали кримінальну справу за звинуваченням у тероризмі, однак у подальшому суд визнав особу невинуватою.

Подія щодо катування пенсіонера

16 січня 2015 року на блокпосту ЗСУ розташованому у Станиці Луганській Луганської області стався вибух невідомого пристрою, внаслідок якого загинув один військовослужбовець, а ще двоє отримали поранення.

10 лютого 2015 року на блокпосту міліції, що був розташований біля лінії розмежування, був затриманий пенсіонер пан М. (детальніше про обставини затримання — у розділі 5.4. вище). Після затримання пана М. привезли до якогось підвального приміщення, де вже було декілька інших осіб, посадили на стілець і били залізною трубою по тулубу і ногах. Після побиття його відтягнули до підвального приміщення, він декілька разів втрачав свідомість. Згодом його привели до іншого приміщення, поставили біля стіни, привели ще трьох осіб і стали проводити впізнання. Після впізнання його продовжували бити, вже без використання труби.

Після жорстокого побиття на тілі пана М. залишились численні тілесні ушкодження: підколінна гематома внутрішньої поверхні стегна, забій грудної клітини, садно грудного відділу хребта, які були зафіксовані при його поміщенні як до Сєверодонецького ІТТ 12 лютого 2015 року, так і до Старобільського слідчого ізолятору 20 лютого 2015 року. Йому були призначені безболісні ліки.

Під час моніторингового візиту ММПЛ у Старобільському СІЗО представники ММПЛ зустрілись із затриманим, дізнались про застосування до цього катувань і 22 квітня 2015 року подали до

ГПУ інформацію про незаконні дії правоохоронців, в тому числі щодо даного випадку.

17 травня 2017 року прокуратура Луганської області розпочала досудове розслідування за фактом побиття пана М., а 30 листопада 2015 року це провадження було закрито.

Подія щодо катування Е-10

У травні 2015 року пан Е-09 попросив свого друга — Е-10, чоловіка середнього віку, підвезти його на дачу. На одному з блокпостів у районі м. Бахмут їх зупинили, перевірили документи, однак дозволили їхати далі. Втім, невдовзі їх наздогнала машина, з якої вийшов військовослужбовець, сів у машину до Е-10 і наказав їм їхати в напрямку одного з блокпостів.

На блокпості обох пасажирів одразу ж почали допитувати, підозрюючи у сепаратизмі (за словами Е-10, жодної участі у політичних подіях він не брав зовсім). Військовослужбовці обшукали автомобіль, потім одягнули обом затриманим на голову мішки, зв'язали руки і посадили в кузов вантажівки. Особу Е-10 підвісили за зв'язані руки і почали бити; йому вибили усі зуби з одного боку. Один з військовослужбовців почав надрізати йому вуха. Е-09 розгледів на одному з військових, які їх били, шеврон «Правого Сектору».

Побиття тривало аж поки вантажівка не доїхала до місця призначення — опорного пункту військових. Там Е-10 знову допитали, однак цього разу вже без побиття.

Після допиту Е-10 окремо від його товариша привезли до приміщення, котре він упізнав як один із заводів у Бахмуті. Його утримували у приміщенні складу одного. Вночі до кімнати заходили військовослужбовці, які били Е-10 та змушували його зізнатися в тому, що він коригував артилерійський вогонь, підсовуючи йому блокнот коригувальника.

Внаслідок удару в потилицю йому зламали основу черепа, що виявилось вже під час медобстеження після звільнення. За словами Е-10, особа, що його била, носила на формі шеврон батальйону «Айдар». Після побиття військовослужбовці намагались переконати Е-10 дати свідчен-

ня, що коригувальниками були його рідні, однак він відмовився.

Наступного дня пана Е-09 помістили до камери. Попередньої ночі його тримали окремо, на позиціях військовослужбовців, де його так само били, зламавши ребра. Вже ввечері того ж дня обох затриманих вивезли в поле з мішками на головах. Їм сказали сидіти мовчки 15 хвилин, після чого зняти мішок і їхати. Військовослужбовці привезли машину Е-10 на місце, проте з неї витягли аудіосистему і всі гроші, що там були.

Е-10 затримали вдруге у червні 2015 року. Цього разу затримання також відбулося в районі Бахмута, на блокпості. Його власну машину забрали, а Е-10 пересадили до іншого автомобіля. При цьому йому так само зв'язали руки і вдягнули на голову мішок, привезли до приміщення невідомого йому заводу.

Е-10 допитували. Під час допиту його не били, однак імітували розстріл, стріляючи йому біля голови та між ніг. Особу Е-10 змусили написати заяву про те, що він жертвує свою машину військовослужбовцям у зону АТО, а також іншу заяву про те, що він не має претензій до людей, які його затримували.

Е-10 відпустили того ж дня, повернувши його машину сильно пошкодженою. З машини також зник новий мобільний телефон Е-10, решта речей залишилися на місці.

Зібрана інформація дає підстави вважати, що зазначені діяння з боку ЗЗФ мали широкомасштабний і систематичний характер. Це, ймовірно, становить порушення РС та Женевських конвенцій та складає склад злочину «катування» як злочину проти людяності та/або воєнного злочину.

5.6. СЕКСУАЛЬНЕ ТА ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО

Правова кваліфікація сексуально та гендерно обумовленого насильства

У звіті Офісу Прокурора за 2017 рік зазначено, що «незважаючи на те, що було задокументовано кілька випадків сексуальних і гендерних злочи-

нів, що, як вбачається, були скоєні в контексті конфлікту на сході України, наявна інформація недостатньо відображає реальну ситуацію через соціальні та культурні табу, а також, серед інших факторів, брак послуг з підтримки жертв в зонах конфлікту. Більшість задокументованих випадків нібито сталися під час утримання під вартою і були спрямовані проти жертв як чоловічої, так і жіночої статі, включаючи цивільне населення, військовослужбовців ЗСУ та волонтерів, а також членів збройних груп. У передбачуваних злочинах обвинувачуються як державні, так і недержавні сили. В декількох зареєстрованих випадках, сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, погрози зґвалтування, побиття геніталій і насильницьке оголення, було вчинене під час допитів»¹⁷².

Щоб мати можливість розглянути задокументовані акти сексуального насильства під час збройного конфлікту як злочину проти людяності, ми звертаємо увагу на необхідність акцентувати увагу на трьох елементах: діяння (що саме було вчинено); обставини (в якому контексті діяння було вчинено); режим відповідальності (як було вчинено злочин та який характер мала роль передбачуваного злочинця у здійсненні сексуального насильства).

До сексуального насильства в контексті збройного конфлікту відноситься зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 (f) статті 7 РС, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства. До будь-яких інших видів сексуального насильства можна віднести ушкодження статевих органів, примусове оголення, погрози сексуального насильства щодо жертви та членів її родини. Сексуальне насильство може бути частиною катувань, каліцтва, убивства, переслідування, замаху на людську гідність.

Жінки, чоловіки, хлопці та дівчата стають жертвами сексуального насильства під час збройного конфлікту. Водночас почуття провини та сорому,

¹⁷² Report on Preliminary Examination Activities 2017. 4 грудня 2017 року, https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE_ENG.pdf, пар. 109, переклад з англ.

страх помсти, або табу, стримують жертв насильства від повідомлення про нього. Деякі показання свідків у доповідях ММПЛ¹⁷³, є доступним джерелом інформації, а в практиці МКС у справах сексуального насильства не вимагаються свідчення на підтвердження показань постраждалих у межах загальних правил процедури доведення¹⁷⁴.

Більшість випадків сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом на сході України, сталася у контексті позбавлення людей волі ЗЗФ або НЗФ. У таких випадках сексуальному насильству піддавалися як чоловіки, так і жінки. Побиття та ураження електричним струмом області статевих органів, зґвалтування, погрози зґвалтуванням, та примусове оголення застосовувалися як методи катування і жорстокого поводження для покарання, приниження чи отримання зізнань. Окрім цього, для посилення тиску виконавці злочинів також погрожували затриманням, викраденням, зґвалтуванням, нанесенням травм або вбивством родичів жертв, особливо їхніх дітей та дружин. У більшості випадків на території, яка контролюється НЗФ, сексуальне насильство також використовувалося для того, щоб змусити осіб, позбавлених волі, відмовитися від свого майна або виконати інші дії, яких вимагають виконавці злочинів, як очевидну умову їхньої безпеки та звільнення. Більшість таких випадків мали місце у 2014–2015 рр. Водночас і на сьогодні є інформація, яка свідчить, що така практика досі зберігається по обидва боки від лінії розмежування.

Ми зазначаємо, що найвищі ризики постраждати від сексуального насильства пов'язані з триманням особи під вартою, проте також зафіксовано і випадки сексуальної наруги над цивільним населенням, особливо щодо жінок в районі лінії зіткнення, а також територіях, що перебувають під контролем бійців добровольчих батальйонів та на блокпостах НЗФ.

¹⁷³ <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity>

¹⁷⁴ Міжнародний кримінальний суд. Програмна доповідь щодо питання про сексуальні та гендерно-обумовлені злочини, червень 2016 р. Доступно за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf 1

Причиною збільшення випадків сексуального насильства стало погіршення економічної ситуації, збідніння основної маси населення, що вимусило багатьох жінок займатися так званим «сексом в обмін на їжу», особливо на територіях, які постраждали від конфлікту. Також порушення зв'язків у громадах внаслідок конфлікту та вимушеного переміщення змушують деяких людей вдаватися до шкідливих стратегій виживання та механізмів адаптації.

Акти сексуального характеру не обмежуються фізичним насильством і можуть навіть не включати в себе фізичного контакту — наприклад, коли мова йде про примусове оголення або примус дивитися на акт сексуального характеру.

Відповідно до міжнародної судової практики, сексуальні та гендерне обумовлені злочини можуть становити акти геноциду або інші злочини проти людяності чи воєнні злочини, як-от катування, каліцтво, переслідування, нелюдські дії та наругу над людською гідністю.

Національне законодавство та судова практика кримінального переслідування сексуального насильства в Україні є достатньо обмеженими та не відповідають міжнародним стандартам та практиці. З огляду на різноманітні прогалини, пред'явлені звинувачення рідко відображають ступінь тяжкості їхніх дій або характер злочинів та їхній вплив на жертв, обмежуючи відправлення правосуддя та доступ до ефективних засобів правового захисту. Співробітникам правоохоронних органів, прокурорам та суддям бракує знань про те, як документувати, розслідувати та розглядати випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у тому числі в контексті вірогідного катування та жорстокого поводження. Як наслідок, жертви сексуального насильства часто стикаються з бездіяльністю з боку державних органів або озброєних груп, під контролем яких перебувають відповідні території.

На сьогодні національне законодавство не містить чіткого визначення гендерне обумовленого та/або сексуального насильства. У статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначається поняття «сексуальних домагань» як дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, за-

лякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Особа, яка постраждала від сексуальних домагань, має право на відшкодування матеріальних збитків через суд, але цей акт не визнається кримінальним злочином, і відповідного покарання за його вчинення не передбачено.

КК України містить п'ять статей, які стосуються сексуального насильства: зґвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (стаття 154), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (стаття 155) та розбещення неповнолітніх (стаття 156). Статті 152, 153, 155 та 156 застосовуються незалежно від відносин, у яких перебувають злочинець та жертва. Стаття 154 застосовується тільки до випадків, коли жертва матеріально або службово залежна від злочинця; це рідко застосовується до сексуального насильства в умовах конфлікту. Стаття 156 застосовується тільки у випадках, коли жертва молодше 16 років.

КК також передбачені злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією та примусовою вагітністю, але лише в контексті торгівлі людьми (стаття 149), що обмежує сферу застосування відповідних положень. В залежності від обставин перераховані вище злочини можуть каратися позбавленням волі на строк від трьох до 15 років.¹⁷⁵

У національному законодавстві та судовій практиці зґвалтування визначається як статеві зносини між особами протилежної статі проти волі жертви, поєднане з застосуванням фізичного насильства, погрози насильством або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Це визначення не охоплює зґвалтування між особами однієї статі. Тому окрім випадків, коли злочинцем є жінка, чоловіки та хлопчики не можуть вважатися жертвами цього злочину. До того ж, поняття «безпорадний стан» потерпілої особи тлумачиться слідчими та судами в обмежувальний спосіб, оскільки воно не включає в себе об-

¹⁷⁵ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

ставини, які характеризуються примусом, або неспроможністю потерпілої особи дати згоду, яка б виражала її справжню волю, що є вкрай важливим в умовах збройного конфлікту.

Відповідно до положень КК України, проникнення об'єктів у статевий або анальний отвір, випадки сексуального насильства, коли злочинець та жертва є однієї статі, або інші насильницькі акти сексуального характеру, можуть вважатися лише «насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом», і лише якщо буде встановлений намір злочинця задовольнити свою статеву пристрасть таким чином.

У КК України — є дві статті, які можуть безпосередньо застосовуватися до випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Частиною першою статті 433 передбачено кримінальну відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій, яке може включати в себе сексуальне насильство; такий злочин карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Статтею 438 передбачається кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, яке включає в себе жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (що, в свою чергу, може охоплювати і сексуальне насильство); цей злочин карається позбавленням волі на строк від восьми до 12 років. Основна увага у КК України приділяється індивідуальній кримінальній відповідальності за фізичне скоєння злочину або пособництво, підбурювання чи інше сприяння у скоєнні злочину.

У п. 5 Постанови Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи» проголошується: *«Стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір»*.¹⁷⁶

В статтях 426 (бездіяльність військової влади — неприпинення злочину або не направлення

¹⁷⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення або інша бездіяльність з боку військової службової особи, якщо це спричинило тяжкі наслідки) та 426-1 (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) також передбачають відповідальність командування, яка включає в себе складові відповідальності за бездіяльність та має особливе значення в контексті збройного конфлікту. Однак, положення цих статей переважно застосовуються тоді, коли командири вчиняють злочини проти своїх підлеглих, і не часто застосовуються до дій проти цивільного населення.

Сексуальне насильство під час збройного конфлікту на сході України з боку ЗЗФ

Нами задокументована низка випадків сексуального насильства, вчинених представниками добровольчих батальйонів, військовослужбовцями ЗСУ, співробітниками СБУ. Документування випадків сексуального насильства на території, яка перебуває під контролем уряду України, ускладнювалося тим, що жертви та свідки не бажали говорити про насильство через страх помсти, стигматизацію в громаді, сприйняття сексуального насильства як другорядного в умовах збройного конфлікту.

Під час збору інформації було виявлено випадки сексуального насильства щодо чоловіків та жінок у незаконних місцях несвободи, на блокпостах, а також у зв'язку з дислокацією військовослужбовців у населених пунктах.

Серед форм сексуального насильства, які застосовували по відношенню до жінок представники ЗЗФ, за свідченням жертв та/або свідків, зафіксовано один випадок зґвалтування, примусове оголення, спільне утримання чоловіків і жінок, та один випадок сексуальних відносин з неповнолітньою.

Присутність великої кількості озброєних осіб в регіоні, небажання добровольчих батальйонів підкорятись наказам командування ЗСУ, залишається одним із найвагоміших чинників, що спричиняє сексуальне чи гендерне обумовлене насильство, особливо щодо жінок. Коли жертви повідомляли про ці злочини правоохоронним ор-

ганам, ефективне розслідування майже ніколи не проводилося через недосконалість законодавства, небажання і недостатню спроможність правоохоронців. Виявлення та документування випадків сексуального насильства також ускладнювалося відсутністю регулярного доступу до місць утримання під вартою на території, що контролюється НЗФ та ЗЗФ.

Обставини вчинення окремих злочинів

Так, зафіксовано інформацію про застосування співробітниками СБУ катувань з елементами сексуального насильства до затриманих у справах, пов'язаних з конфліктом, з метою отримання зізнань у скоєнні так званих терористичних злочинів.

З витягу з телефонної розповіді особи F-01: *«озброєні особи зупинили на дорозі, закували в наручники, одягли йому на голову мішок і доставили до Харківського СБУ. Його допитували і вимагали зізнатися, що він є членом групи «Харківські партизани». Чоловіка били ногами в живіт і по голові. Один із співробітників СБУ схопив жертву за геніталії і скручував їх. Під час цих жорстоких знущань, які тривали близько години, співробітники постійно погрожували завдати шкоди його сім'ї, в тому числі і зґвалтувати дружину».*

Також відомо про випадок сексуального обумовленого насильства щодо жінки, вчиненого військовими ЗЗФ, дислокованих у жилих районах. У жовтні 2016 року, в Мар'їнці, особа F-02 була одна в своєму будинку, коли увірвалися двоє п'яних солдат. Почали приставати до неї і один спробував стягнути з неї спідницю. Вона кричала і щосили чинила опір. Один із нападників вдарив її по обличчю металевою мискою, розбивши їй ніс і губу. Їй вдалося вирватися до іншої кімнати і зателефонувати власнику будинку. Власник будинку зателефонував в поліцію і командирові військової частини. Жінка повідомила про інцидент поліцію, але коли поліцейські прийшли допитувати її, то сказали їй, що вона сама була в усьому винна. Пізніше слідчий поліції повідомив їй, що справа закрыта за відсутністю доказів сексуального насильства.

Авторами доповіді задокументовано випадки спільного утримання чоловіків та жінок в одному приміщенні, з боку ЗЗФ у більшості випадків це відбувалося у не пристосованих підвалах.

Інший випадок трапився 14 лютого 2015 року, коли особа F-03 була затримана бійцями добровольчого батальйону «Чернігів» за те, що вона заступилася за іншу жінку, яку називали сепаратисткою, жінці відразу вдягнули мішок на голову та доставили до підвалу магазину «Мотобонд», розташованого в Станиці Луганській Луганської області. На момент, коли їх доставили до підвалу, там вже перебувало семеро затриманих, шість чоловіків і одна жінка.

Також нами був задокументований випадок зґвалтування неповнолітньої дівчини у одному з населених пунктів Луганської області, підконтрольному ЗСУ. Опитана особа F-04 повідомила, що проживаючи на сусідній вулиці 14-річна дівчина, була зґвалтована українським військовим, від якого в подальшому і народила дитину. Ця дівчина з неблагополучної сім'ї, батьки зловживають спиртними напоями, і мати під час сумісного вживання спиртних напоїв з військовими проти згоди дівчини передала її військовому для сексуальних утіх.

Щодо зафіксованих випадків сексуального насильства проти чоловіків, то відома і гучна кримінальна справа відносно членів батальйону «Торнадо». Кримінальне провадження відкрито у 2015 році відносно членів роти патрульної служби міліції особливого призначення «Торнадо». Троє із підсудних обвинувачуються, крім іншого, у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 153 КК України (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене повторно, або групою осіб). Справа слухається у закритому режимі, без доступу громадськості.

В одному із випадків злочинної діяльності комбат «Торнадо» Руслан Онищенко змушував дівчину свого підопічного йому мастурбувати. *«Він мене примусив жити з ним в кімнаті. Не просто з ним в кімнаті, а разом з ним на дивані... Заставляв йому мастурбувати... Дівчина зізналася, що просилася не спати з Русланом Онищенко на одному ліжку: — Я просилася не те, щоб в окрему кімнату відселитися — хоча б*

*на окреме ліжко. Мені було відмовлено, регулярно були знущання словесні і фізичні могли бути. Ну, фізично знущалися, тримали мене в ролі прислуг».*¹⁷⁷

Також, бійці підрозділу «Торнадо» влаштували в підвалі школи в Лисичанську тортурну камеру, де піддавали зґвалтуванням і катуванням місцеве цивільне населення, включаючи неповнолітніх і осіб пенсійного віку незалежно від їх статевої належності. В основному це робилося з метою заволодіння майном жертв та додаткового залякування.

Головний військовий прокурор України Анатолій Матіос повідомив, що кожен четвертий боєць «Торнадо» мав судимість, а командир підрозділу Р. Онищенко притягувався до кримінальної відповідальності п'ять разів за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. За заявою Матіоса, в підвальних приміщеннях Привольнянської школи були спеціально приготовлені засоби для вчинення насильницьких дій, заподіяння тілесних ушкоджень, нанесення побоїв і тортур. Зі слів прокурора, найбільш жорстокими формами насильства стали сексуальні злочини проти осіб чоловічої статі, скоєні в особливо збоченій формі з відеофіксацією всього процесу на мобільні телефони. В період часу з 17 по 23 березня 2015 року співробітники «Торнадо» на систематичній основі використовували підвал для побиття цивільних осіб чоловічої статі.¹⁷⁸

Співробітники спеціального призначення міліції били затриманих по сідницях і геніталіях руками, ногами, пластмасовими трубами та іншими предметами; також для тортур задіяли якийсь апарат, схожий на електрогенератор. Для цього катованих спочатку позбавляли одягу, ставили на бетонну підлогу, потім обливали водою і після цього торкалися оголеними контактами до різних частин тіла (мошонці, статевого члена, скронь і т. п.), це завдавало в'язням сильні страждання. Під час катувань співробітники «Торнадо» вживали марихуану за допомогою *бульбультора*.

¹⁷⁷ <http://expres.ua/news/2016/09/09/202033-komandyr-tornado-zmushuvav-masturbuvaty-divchynu-bijcya-batalyonu-zmi>

¹⁷⁸ <https://112.ua/mnenie/prestupleniya-tornado-privyazali-cheloveka-k-sportivnomu-snaryadu-iznasilovali-18-238616.html>

Зі слів головного військового прокурора України, організацією побиття займався особисто комбат. Одна з постраждалих заявила, що її примушували спати з ним. Крім цього, ув'язнених змушували робити принизливу роботу: чистити відхожі місця, збирати недопалки і т. п. У разі відмови виконувати її «торнадівці» погрожували бранцям розстрілом. Деяких із затриманих змушували без одягу танцювати і співати пісні, присідати з гирею вагою 24 кілограми, віджиматися від підлоги і т. п.

Один з «торнадівців» під загрозою вбивства змусив затриманого смоктати й облизувати пластикову трубку, імітуючи фізіологічні особливості орально-го статевого акту. Іншого примусили до подібних дій під загрозою електрошоку. Багатьох в'язнів змушували гвалтувати один одного анальним і оральним способами, записуючи ці сцени на відео.

Лілія Українська, відомий волонтер, яка возила продукти в «Торнадо», повідомила наступне:

«Дюжина військових вкрали молоду дівчинку і 10 днів її гвалтували, поки дитина не померла. Кілька разів я потрапляла в таку ситуацію, коли ти привозиш допомогу військовим і починаєш молитися Богу, щоб виїхати звідти живою, здоровою. Мене не чіпали, виявляється, тільки лише тому, що з якихось «мурчящих» загонах — руку, що дає, не обрубують».¹⁷⁹

У квітні 2017 року суд виніс вирок у цій справі. Оскільки він обмежений у доступі, ознайомитися з ним не вдалося.¹⁸⁰ Проте варто відзначити, що відповідно до закону України «Про доступ до судових рішень» не можна обмежувати в доступі документ у цілому, можна обмежити лише ту інформацію яка стосується безпосередньо статевого акту та інших сторін інтимного життя потерпілої особи. Склад суду, фабулу обвинувачення, та міру покарання в будь-якому разі приховувати не можна. На сьогодні цей вирок оскаржується¹⁸¹.

¹⁷⁹ http://www.aif.ru/society/people/nelyudi_iz_tornado_kak_ugolovniki-izvrashchency_stali_geroyami_ukrainy

¹⁸⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65922725> справа №756/16332/15-к

¹⁸¹ <https://hromadske.ua/posts/obvynuvalnyi-vyrok-uspravi-tornado-eks-biitsi-otrymaly-vid-5-do-11-rokiv-iz-pozbavleniam-zvannia>

Випадки сексуального насильства під час збройного конфлікту описуються також у відкритих джерелах. Наприклад, про насильство над жінкою йдеться у книзі одного з колишніх бійців батальйону «Айдар»: *«Пізніше привезли місцеву сепаратистку, яку почали допитувати... Опісля її посадили в вентиляторну. Зв'язаний п'яниця виявився героєм Майдану і офіцером. Він попросив розв'язати руки і дав слово офіцера, що не втече. Коли сепаратистку закрили, він виявив бажання її трахнути. Комендант заборонив йому. Але коли той пішов, герой Майдану проник у вентиляторну і здійснив свій намір. Вже зранку можна було почути біля підвалу: а чого ти тут стоїш? Та в черзі — сепаратистку виховувати.»*¹⁸²

Тож колишній «айдарівець» у цитованому джерелі розповідає так:

«На першому поверсі було зрешечене і заклеєне фольгою вікно. Там сиділи полонені жінки. Туди зайшов один із «афганців». Я чув як вона сказала: «Не треба, не можна!» А потім приглушені стримані стони».¹⁸³

Незважаючи на зниження загальних показників народжуваності у районах, що постраждали від конфлікту, через переміщення, окремі пологів будинки у населених пунктах вздовж ЛЗ повідомляють про зростання народжуваності майже вдвічі в порівнянні з 2015 р. Деякі з таких випадків вагітності можуть бути пов'язані із присутністю озброєних військових у населених районах, та, в окремих ситуаціях, із сексуальним насильством.

В інтерв'ю, опублікованому 27 грудня 2016 р., головний лікар пологового будинку в Авдіївці, яка перебуває під контролем уряду, повідомила: *«У нас народили майже всі жінки, які стояли на обліку з безпліддя. Навіть ті, яким уже за 40»*. Вона додала, що станом на листопад 2016 р., у її пологовому будинку прийняли вже 97 пологів, у той час як за той самий період у минулому році — 46 пологів.¹⁸⁴

¹⁸² Орел І. Хроніка одного батальйону. — Х., «Права людини», 2016. — 180 с.

¹⁸³ Там само.

¹⁸⁴ <https://life.pravda.com.ua/society/2016/12/27/221926/>. Безпліддя може бути як чоловічим, так і жіночим, тому зміна партнера може призвести до зміни стану.

Випадки сексуального насильства на території підконтрольній НЗФ. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у контексті позбавлення волі

Незважаючи на обмежений доступ до цієї інформації що не допускає проведення конфіденційних інтерв'ю, випадки, зафіксовані нами та окремими службами (СБУ), які надають допомогу жертвам сексуального насильства, свідчать, що особи, які утримуються озброєними групами, особливо жінки, наражаються на високий ризик сексуального насильства.

Члени НЗФ зазвичай затримують і тримають під вартою місцевих мешканців через їхню належність до державних органів або їх підтримку чи проукраїнську позицію, або припущення щодо цього; в рамках так званого 30-денного «адміністративного арешту» за порушення комендантської години або інших запроваджених ними «законів», або викрадають їх для вимагання грошей чи майна.

Відповідно до задокументованих повідомлень, чоловіків піддають більш жорстоким та тривалим катуванням, ніж жінок. Водночас, позбавлені волі озброєними групами жінки більш вразливі до зґвалтувань в результаті загального беззаконня та атмосфери безкарності, відсутності чіткої структури командування і чітких наказів та інструкцій, що забороняють сексуальне насильство, та через те, що члени озброєних груп мають необмежений доступ до позбавлених волі осіб, та відсутність незалежних механізмів нагляду та моніторингу. Сексуальне насильство мало місце особливо часто на перших етапах конфлікту в 2014 р., коли різні озброєні групи керували різними місцями тримання під вартою.

В травні 2014 року на блокпосту в м. Краматорськ була затримана журналістка, особа F-05, та доставлена до так званої комендатури. Там її тримали цілий день, звинуватили у шпигунстві на користь «Правого сектору», погрожували насильством. Ввечері бойовик з позивним «Гром» доставив її на квартиру та запропонував роздягнутися та прийняти ванну, після чого зґвалтував. *«Пізніше він хотів, щоб ми спали в одному*

ліжку під приводом того, що я можу втекти. І я довго просила його спати одній. Він все ж поклав мене в іншій кімнаті, але прийшов вночі до мене в ліжку. Я майже заснула, і прокинулася від того, що він стиснув мої плечі і руки, і потім я відчула щось холодне всередині себе, в промежині, і я зрозуміла, що це патрон, потім він зайшов в мене і... лежав ззаду, я намагалася вирватися, заплакала, і просила зупинитися. Він зробив ще кілька рухів і зупинився. Сказав, що більше не буде, «заспокойся. Все нормально. Нічого не було» і залишився спати поруч зі мною до ранку». На третій день «Гром» її відпустив.»

Нами було задокументовано випадок зґвалтування в червні 2014 року в будівлі «Артемвугілля», яке розташоване за адресою Донецька обл., м. Слов'янськ, вулиця Куйбишева, будинок 66. Утримувана в той час особа F-06 надала наступну інформацію: *«Уже перед моїм звільненням була доставлена дівчина. Негативні відгуки про неї були, я так зрозуміла, що мама її працювала в Горлівці на «Стиролі», комірником, здається. І вона розповідала, що перед тим, як її сюди привезли, її привезли в готель, і її 7 осіб зґвалтували і потім привезли до нас в камеру, там били по обличчю. Я це все спостерігала. Як звали — не пам'ятаю, їй до 25 років. Дівчинка вульгарної поведінки, може, якісь свої рахунки були. Зазвичай за людей викуп просили.»*; *«Дівчинка була зґвалтована ополченцями. Вона сказала, що знає їх, і вони поплатяться за це. Вона була з Горлівки. Я не знаю її подальшу долю, відпустили її чи ні.»*

Авторами доповіді також задокументовано випадки спільного тримання жінок та чоловіків з боку НЗФ. Особливо часто це було на початку конфлікту у 2014 році. Уже практично з початку 2015 року чоловіків та жінок тримали окремо. Так, проінтерв'ювано особу F-07, яку затримано було на вулиці у м. Харцизьк за пост у соціальній мережі проукраїнського характеру. Її було поміщено до підвалу приміщення служби безпеки. Там були піддони з обох сторін кімнати, на яких лежали куртки, штани, простирадла і матраци. На кожній стороні тіснилося по 6 чоловік. В цілому в камері було 28 чоловіків і 2 дівчини.

Факт сексуального насильства зафіксовано авторами доповіді та СБУ. Всі звільнені з поло-

ну у 2018 році заручники мали черепно-мозкові травми, а 12 з них заявили про зґвалтування. Тілесні ушкодження та випадки зґвалтування зафіксовано оглядом лікаря. З кожним звільненням була проведена робота спеціалістами СБУ. Про це в інтерв'ю заявила Ірина Геращенко.¹⁸⁵

В ході збору інформації для написання доповіді, нами було задокументовано випадок зґвалтування під час перебування в полоні в козацькій комендатурі м. Донецька. Так, особа F-08 повідомив наступне: *«На початку 2016 р. з нами утримувалась також дівчина Олена зі своїм чоловіком французом. Вони приїхали у Донецьк до доньки дівчини та з метою зареєструвати шлюб. Проте на блокпосту були захоплені терористами, котрі відібрали їх автомобіль, а після кинули до комендатури. Дівчину чимось накачали, а потім зґвалтували, це було помітно по тому, в якому стані її повернули до нас, вся одежа розстебнута, штани звисали. Якщо нас били зранку в обід і ввечері, то з нею розмовляли «по іншому» і постійно ґвалтували».*

Слід зауважити, що в задокументованих нами випадках не було жодного, в якому є докази участі російських військовослужбовців, тому не можна ставити питання про кваліфікацію цих діянь в межах розгляду порушень законів та звичаїв, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів.

5.7. ПОСЯГАННЯ НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ

Під час збройного конфлікту на Сході України нами були зафіксовані серйозні злочини відносно як військових (військовополонених), так й цивільних осіб, які були затримані та/або поміщені у незаконні місця ув'язнення. Злочини, вказані нами у цьому підрозділі, мають високий ступінь тяжкості. Вважаємо, що описані нами дії відносно захоплених осіб є серйозним зазіханням на людську гідність та мають характер образливого

та принижуючого поводження. Таке поводження прямо заборонено спільною статтею 3 Женевських Конвенцій.

Майже усі події щодо приниження гідності, зокрема, образливого та принижуючого поводження, що зафіксовані нами під час моніторингових візитів, тісно пов'язані з катуванням та жорстоким поводженням. Але за міжнародними стандартами жорстоке або негуманне поводження, яке спричиняє серйозне психічне або фізичне страждання, чи травми у особи є серйозним посяганням на людську гідність¹⁸⁶.

Міжнародний трибунал по колишній Югославії у справі *Zlatko Aleksovski* визначив поняття «посягання на людську гідність». Це акт, який викликає зневагу людської гідності іншої людини. Цей акт повинен викликати серйозне приниження або деградацію жертви. Цей акт безпосередньо не шкодить фізичному або психологічному благополуччю потерпілого. Достатньо, щоб акт приниження людської гідності викликав справжні і тривалі страждання індивіда¹⁸⁷.

У цій же справі Судова палата зазначила, що посягання на людську гідність є особливо нестерпною формою нелюдського поводження, яке викликає більш серйозні страждання, ніж більшість заборонених дій¹⁸⁸.

Прокурором МКС у звіті за 2017 рік про проведення попереднього розслідування вже було встановлено понад 100 жертв, які постраждали від катування та поганого поводження¹⁸⁹. Нами зафіксовано більше трьох тисяч випадків катування та поганого поводження. Майже усі епізоди катування та жорстокого поводження (див. підрозділ 5.5.) тісно пов'язані з приниженням людської гідності.

З наведених нами даних можливо зробити висновок, що злочини з посягання на людську

¹⁸⁶ Čelebići Appeal Judgement, paras. 424, 426. The Chamber notes that it is settled jurisprudence that the material elements of cruel treatment under Article 3 and “inhuman” treatment under Article 2 are the same and that the sole distinct element between cruel and inhuman treatment stems from the protected person requirement under Article 2.

¹⁸⁷ Zlatko Aleksovski, ICTY, Judgment IT.95-14/1-T. para. 54

¹⁸⁸ Prosecutor v. Aleksovski (IT-95-14/1-T), para. 54.

¹⁸⁹ Report on Preliminary Examination Activities 2017, para. 108.

гідність носять масовий характер та широко поширені в зоні військового конфлікту на Сході України, починаючи з 2014 року. Термін «широко поширене» у даному випадку, використовується для позначення «безлічі жертв» або «широкомасштабного характеру нападу та кількості жертв». У цьому підрозділі нами будуть показані велика кількість злочинів щодо посягання на людську гідність, що сталися в період з 2014 року по 01.07.2018 року. Порушення відносно осіб, зазначених нами нижче, носили масовий та широкомасштабний характер (див. Розділ 4).

У місцях тримання полонених озброєні особи з НЗФ т. зв. «ЛНР» та т. зв. «ДНР» масово застосовували приниження гідності, образливо та принижуюче поводитись з затриманими. Їх дії носили систематичний характер.

Усі потерпілі особи, зазначені у цьому підрозділі, перебували у незаконних місцях ув'язнення НЗФ т. зв. «ЛНР» та т. зв. «ДНР». Тобто фактично були військовополоненими та знаходилися під повним контролем противника й відповідно до міжнародного гуманітарного права мали привілеї (захист). Військовополонені в силу свого статусу користуються захистом з моменту, коли вони опиняються під владою противника, й до їх остаточного звільнення та репатріації¹⁹⁰. Такі ж саме привілеї мають й цивільні особи, які затримані й утримуються/утримувалися у незаконних місцях ув'язнення.

На території, яка контролюється НЗФ т. зв. «ЛНР» та т. зв. «ДНР», в період з 2014 року по 2018 рік, зафіксовано та ідентифіковано більше 204 незаконних місць ув'язнення (див. підрозділ 5.4.) Найбільшими місцями тримання є великі міста, які з 2014 року контролюються НЗФ й охоплені військовим конфліктом, — Луганськ та Донецьк. Але нами були зафіксовані й інші незаконні місця утримання полонених: м. Перевальськ, м. Стаханов, м. Красний Луч (Хрустальний), м. Антрацит, м. Ізварине, м. Червонопартизанськ — у Луганській області та м. Горлівка, м. Дзержинськ (Торецьк), м. Макіївка, м. Слов'янськ, м. Старобешеве, м. Сніжне, м. Іловайськ, м. Шахтарськ,

¹⁹⁰ Geneva Convention (III) Relative to The Treatment of prisoners of War of August 12, 1949, Article 5.

сел. Оленівка Волноваського р-ну, сел. Новокатеринівка — у Донецькій області. Майже усі місця утримання в'язнів у містах та селах, що зазначені вище, знаходилися у підвальних або підсобних приміщеннях адміністративних чи приватних будинків. Є також місця утримання, точне місце знаходження яких встановити важко, тому що це — об'єкти, які знаходилися за межами населених пунктів. Усі ці факти можуть свідчити про відсутність належних умов для утримування полонених, що може впливати на їхній психологічний стан та суттєво принижувати людську гідність.

Нами задокументовано такі види образливого та принижуючого поводження: марші полонених, що супроводжувалися публічним інтересом та образами з боку натовпу; утримання у приміщеннях з неналежними умовами (відсутність належних умов та місця для сну, прийому їжі, відсутність туалету та інше); примушування до оголення або перевдягання у жіночій одязі (осіб чоловічої статі); різного роду тяжкої (неоплачуваної) роботи, в тому числі, облаштування військових споруд; примушування до спостереження за катуваннями або зґвалтуваннями інших осіб; примушування до незаконних дій з державними символами та знаками військової приналежності, такі як спалювання, з'їдання або інші дії відносно державних символів, примушування до збирання тіл мертвих людей (цивільних, військових) та їх розчленування. В усіх випадках примушування дії, що зафіксовані нами, здійснювалися під загрозою застосування зброї або фізичного насильства. Своїми діями бойовики НЗФ показували свою зверхність над полоненими особами.

Під час збройних конфліктів сторони, що воюють, повинні завжди проводити розмежування між цивільним населенням та комбатантами, цивільними та військовими об'єктами. Женевськими Конвенціями та Додатковими протоколами та РС заборонено проведення «атак» на «захищені» об'єкти та «захищених» осіб. При цьому жодний «захищений» об'єкт або «захищена особа» не повинні страждати.

Нижче наведені приклади конкретних випадків поведінки «атаки на захищених осіб», які, на нашу думку, можуть бути кваліфіковані як посягання на людську гідність.

Події щодо «Маршів полонених»

Окремої уваги вимагають випадки приниження гідності осіб, які утримувалися в місцях незаконних ув'язнень, шляхом проведення «маршів полонених» або проведення через «коридори ганьби». Зафіксовано два випадки таких, на наш погляд, грубих порушень гідності осіб, які були змушені брати участь у них.

«Марш ганьби». 24 серпня 2014 року у центрі міста Донецьк, на площі Леніна, особами зі збройних угруповань т. зв. «ДНР» здійснено проведення «маршу ганьби» або «коридору ганьби» (за різними джерелами). Українських військових у кількості 57 чоловік, які знаходилися в полоні у вказаних угруповань, провели колоною по вказаній площі. Конвоювання проводили особи у військовій формі, зі зброєю та службовими собаками. Місцеві жителі, які зібралися, скандували образливі вислови «Фашисти» та кидали у полонених томатами та яйцями. Також вказаний факт зафіксовано СММ ОБСЄ у щоденній доповіді за 24 серпня 2014 року. Вказаний захід був організований, в тому числі, й головою т. зв. «ДНР» Олександром Захарченком¹⁹¹. На вказаній події були присутні журналісти та відеооператори з різних медіаресурсів Російської Федерації. Сам факт примушування до виходу на марш, його відеозйомка та транслявання у медіапросторі є принижуючим та образливим поведінням по відношенню до полонених.

Марш ганьби у Донецьку

¹⁹¹ https://www.youtube.com/watch?v=9PCE_eS7eBk&feature=youtu.be;
<https://vid6.tsn.ua/2014/08/28/384051774-2.mp4>;
<https://www.youtube.com/watch?v=P-EzdyHQRA>

«Марш полонених «кіборгів»¹⁹². 22.01.2015 року збройними угрупованнями т. зв. «ДНР» влаштували «марш» українських військовослужбовців, яких полонили у Донецькому аеропорті. Серед них були поранені, багато хто мав сліди від мордувань та побоїв. Вказаний «марш» був організований головою т. зв. «ДНР» Олександром Захарченком, він організував конвоювання та приймав участь у супроводі військовополонених, у кількості 16 осіб, до місця обстрілу автобусної зупинки у м. Донецьку. О. Захарченко вимагав, щоб українські полонені бійці просили вибачення у родичів постраждалих внаслідок обстрілу автобусної зупинки. Полонених провели пішки по вулицях м. Донецьк в районі залізничного вокзалу. Потім полонених посадили у військовий вантажний автомобіль марки «КамАЗ» та привезли на площу Бакинських Комісарів, звідки полонені знову пішли пішки. Колону весь час супроводжували озброєні особи зі складу НЗФ т. зв. «ДНР». В одному з місць слідування колони військовополонених примусово поставили на коліна. Жителі м. Донецьк, які зібралися та були присутні при «марші», постійно намагалися спричинити тілесні ушкодження полоненим. Цивільні та особи зі складу НЗФ т. зв. «ДНР» увесь цей час погрожували полоненим розстрілом або привселюдною стратою¹⁹³. Також цей випадок зафіксовано у різних новинних стрічках¹⁹⁴. Хочемо окремо зазначити, що серед полонених, яких змусили прийняти участь у цьому марші, були й поранені. Внаслідок цього полонені особи отримували не тільки сильні психологічні та моральні, а й фізичні страждання.

В той же день зафіксовано також акт приниження гідності, образи та жорстокого поводження по відношенню до полоненого українського

¹⁹² «Кіборгами» називають бійців ЗСУ та добровольчих батальйонів, які виконували наказ про оборону Донецького аеропорту.

¹⁹³ <https://www.youtube.com/watch?v=0ei7jor652E>;
<https://my.pcloud.com/publink/show?code=XZ3Ou77ZtspFD3h52bfr3zl0UkdpMVM1gteV>

¹⁹⁴ <http://www.mk.ru/social/2015/01/22/zakharchenko-ustroil-marsh-plennykh-kiborgov-pust-prosyat-proshheniya-u-zhiteley-donecka.html>; <https://kp.ua/incidents/487289-kyborhov-postavyly-na-koleny-nameste-hde-obstrelialy-trolleibus>

військовослужбовця, підполковника ЗСУ, командира батальйону десантно-штурмової бригади ЗСУ О. К.¹⁹⁵. Після свого звільнення О. К. розповів, що на кожному допиті його намагалися схилити до переходу на бік т. зв. «ДНР».

На наш погляд, вказані марші є грубим порушенням вимог статті 13 Geneva Convention (III) Relative to The Treatment of prisoners of War of August 12, 1949.

Подія з «примушування до з'їдання військових відзнак»

21.01.2015 року бойовиками окремого розвідувального батальйону «Спарта», який входить до складу НЗФ т. зв. «ДНР» взято у полон групу (4 особи) військовослужбовців ЗСУ. Перед інтернуванням полонених військовослужбовців ЗСУ до місця незаконного утримання командиром батальйону «Спарта» НЗФ Толстих Михайлом Сергієвичем (позивний «Гіві»), скоєно незаконні дії відносно полонених. А саме: одному з полонених військових ЗСУ завдано фізичні ушкодження, а двох — примусили їсти військові відзнаки, які були зрізані з їх форменого одягу. Даний факт фільмувався бойовиками НЗФ «Спарта» та відеооператорами з різних медіаресурсів РФ¹⁹⁶.

Виконавець, а саме командир батальйону «Спарта» НЗФ ДНР Толстих й журналісти та оператори медіаресурсів РФ, знали про існування військового конфлікту та усвідомлювали, що вказані дії заподіють серйозне приниження жертв.

Подія з примушування до спостереження за катуваннями та збирання або розчленування мертвих тіл

Дії щодо примушування будь-якої особи за спостереженням або примушування до вчинення будь-яких дій з тілами померлих осіб, завдають такій особі сильні психологічні страждання та де-

¹⁹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=W6TbpeZkwtI&feature=youtu.be>

¹⁹⁶ https://www.youtube.com/watch?v=W0jv9X6856k&has_verified=1
Time code 1:40

градацію. На наш погляд, даний факт є грубим порушенням людської гідності. У підрозділі 5.5. у справі пана Е-08 нами зазначено, що осіб, які знаходилися у полоні, змусили, під загрозою застосування сили з боку бойовиків НЗФ, спостерігати за катуваннями інших полонених. Е-08 примушували здійснювати розчленування тіл померлих людей.

Подія з примушування полоненого чоловічої статі перевдягатися у жіночий одяг

Як зазначалося вище, нам відомо та нами зафіксовано чималу кількість випадків приниження людської гідності, зокрема, образи та принижуюче поводження у вигляді тримання особи у не пристосованих для утримання осіб умовах, використання ув'язнених або полонених для виконання важкої неоплачуваної праці, примушування до спостереження за катуваннями товаришів по службі, примушування до перевдягання у жіночий одяг (для чоловіків). Випадок щодо примушування до оголення та перевдягання у жіночий одяг описаний нами у підрозділі 5.5 (справа пана Е-01). Примушування до вчинення цих дій здійснювалося з метою показати зверхність бойовиків НЗФ над полоненими, завдати якомога сильніші психологічні та моральні страждання. Зі справи пана Е-01 вбачається, що тортури та приниження застосовувалися до усіх осіб, яких утримували разом з ним. Є розумні підстави вважати, що дії осіб зі складу НЗФ так званої «ДНР» нанесли вказаним особам страждання, які мали тяжкий характер, й їх необхідно вважати посяганням на людську гідність.

Подія зі знущання та приниження над добровольцем батальйону «Айдар» 05.09.2014 року

5 вересня 2014 року 23 бійця добровольчого батальйону «Айдар» — групи «Грізлі» і «Термінатора» отримали завдання прибути на БП в півтора кілометрах від села Кольорові піски на трасі Щастя — Металіст. Це була пряма дорога на Щастя.

За даними військовослужбовців цей БП повинен був знаходитись під контролем ЗСУ. Але підрозділи ЗСУ, які займали цей БП, відступили, не повідомивши інших, й пустий БП зайняли ДРГ «Русичі» під командуванням громадянина РФ Олексія Мільчакова. ДРГ «Русичі» входили до складу підрозділу «Бетмен» НЗФ т. зв. «ЛНР». Після недовготривалого бою підрозділи добровольчого батальйону «Айдар» були розбиті. Озброєні особи зі складу ДРГ «Русичі» почали перевіряти тіла військовослужбовців на наявність поранених. Одного з важко поранених бійців батальйону «Айдар», не надавши належної медичної допомоги, почали допитувати. Допит здійснювався на відеокамеру представника преси РФ. Під час допиту до бійця застосовувалися образи. Його примушували розмовляти російською мовою, погрожували стратою, ображали нецензурною лайкою. Ставилися до особи без поваги до особистої гідності. Ми вважаємо, що таке ставлення осіб з НЗФ т. зв. «ЛНР» є прямим посяганням на людську гідність. Ставлення вказаних осіб, до пораненого було спрямоване на демонстрацію своєї переваги над ним¹⁹⁷.

Події з утримання полонених у місцях утримання з неналежними умовами

Вище нами вже зазначалося, що майже усі місця «нерегулярного» утримання полонених осіб були нелюдські. Щодо деяких місць «нерегулярного» утримання та умов утримання полонених зазначалося у доповідях ММПЛ¹⁹⁸. Нами зафіксовано випадки тримання в'язнів у місцях, які зовсім не пристосовані для утримання. Там повністю відсутні місця для сну полонених, утримувані вимушені спати на підлозі. Відсутні місця для прийому їжі, це призводило до того, що утримувані повинні були приймати їжу або стоячи, або на підлозі. А також були повністю відсутні

санітарні умови (туалет, душ). Тримання полонених у ямах, напівямах або оглядових колекторах тепло-чи водопостачання/водовідведення, повна відсутність туалетів або встановлення жорсткого графіку відвідування туалету, відсутність місця для приймання їжі є діями, які призводять до серйозних психологічних травм та деградації утримуваних осіб й є посяганням на людську гідність.

Підвальне приміщення у залізничній лікарні в смт. Станиця Луганська, де утримували полонених

Утримання військовослужбовця ЗСУ М. В. Мобілізований військовослужбовець ЗСУ **М. В.** потрапив у полон літом 2014 року. Його було поміщено до оглядового колектору (тепло- чи водопостачання) поблизу населеного пункту в Донецькій області, який ідентифікувати не вдалося. Через люк колектору його допитували, інколи надавали воду та їжу. До туалету або на прийом їжі полонених з цієї ями не діставали¹⁹⁹. Фактично з полоненим військовослужбовцем поводитися нелюдсько. Військовослужбовець ЗСУ **М. В.** відмовився надавати інтерв'ю з цього приводу, в зв'язку з тим, що не хоче згадувати ці спогади.

Утримання військовослужбовця ЗСУ G-01. 12.08.2014 року військовослужбовець ЗСУ **G-01** виконував наказ з інженерного облаштування у м. Іловайськ, Донецької області. 29.08.2014 року, коли м. Іловайськ Донецької області було оточене, за наказом командуючого сектором «Б» підрозділи ЗСУ та законні збройні формування ЗСУ повинні були виходити по «зеленому» коридору в сторону м. Волноваха або м. Старобешеве

¹⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=vPLg749-VDw>

Донецької області. Під час руху військову колону, у якій рухався **G-01**, було розбито. Того ж дня, **G-01** та ще приблизно 60 військовослужбовців ЗСУ зайняли оборону біля населеного пункту Нова Катеринівка Старобешівського району. Після 2-х годинного бою всі ці військовослужбовці потрапили у полон. Приблизно 20-30 полонених бійців мали поранення різної важкості. З 29.08.2014 року до 30.08.2014 року усіх полонених тримали у ямі (глибокій воронці від вибуху артилерійського снаряду). 30.08.2014 року **G-01** та ще 25 полонених відвезли до м. Донецьк, до невідомого **G-01** 2-х поверхового особняку, де їх тримали у підвалі до 09.09.2014 року. У цьому підвальному приміщенні полонені вимушені були постійно спати на дерев'яних піддонах, постійно текла вода, й полонені були вимушені по черзі вичерпувати її аби підвал не затопило. Полонених годували «недоїдками» зі столу бойовиків НЗФ т. зв. «ДНР». За охорону полонених відповідав бойовик НЗФ т. зв. «ДНР» на прізвисько «Святий».

Утримання цивільної особи пана G-02. Пан **G-02** розповів, що в 2014 році працював охоронцем на ставку між с. Миколаївка та м. Докучаєвськ Волноваського району Донецької області. На той час в с. Миколаївка зайняли позиції частини ЗСУ, а в м. Докучаєвськ знаходились НЗФ т. зв. «ДНР». Ставок, який він охороняв, був не підконтрольним жодній зі сторін. 20.11.2014 у вечірній час, по приїзду на ставок, пана **G-02** було затримано представниками НЗФ «ДНР» у кількості приблизно 6 чоловік, та він був підданий ними сильному побиттю. Вказані особи були одягнені в камуфляжну форму та були озброєні автоматами, кулеметами та снайперськими гвинтівками (АК, ПКМ, СВД). Після чого пана **G-02** в багажнику його автомобіля відвезли до м. Докучаєвськ, а саме на склад, де розташовувалась база бойовиків та зберігались вибухові речовини. Його звинувачували в допомозі ЗСУ, коригуванню артилерійського вогню ЗСУ в їх сторону та загибелі представників НЗФ т. зв. «ДНР». 21.11.2014 пана **G-02** було доставлено до місця розташування бригади «Оплот», яка підпорядкована НЗФ т. зв. «ДНР», на території політехнічного училища м. Донецька (в минулому). Пана **G-02** спочатку утримували у під-

вальному приміщенні (2,5 місяця), а потім у кімнаті зберігання зброї (1 місяць), що була розташована на 4-му поверсі будівлі. Освітлення не було, годували 1 раз в день (перлова каша та 2 шматки хліба), в туалет не виводили. Справляли природні потреби у відро, а ввечері кожного дня полоненого примушували виносити з приміщення фекалії та сечу під озброєним конвоєм. Пан **G-02** повідомив, що під час знаходження його у місті затримання, представники НЗФ т. зв. «ДНР» примушували його та інших полонених до важких та небезпечних робіт, таких як розвантаження снарядів до БМ-21 «Град». Про деталі утримання пана **G-02** нами було записано інтерв'ю.

Утримання та приниження військовослужбовця ЗСУ G-03. У 2014 році **G-03** був мобілізований та направлений на виконання бойового наказу до зони АТО у Луганську область. Службу проходив у 24-й окремій механізованій бригаді на посаді заступника командира відділення «БМП-2»²⁰⁰ у званні старшого сержанта.

15 жовтня 2014 року 33Ф ЗСУ батальйону «Айдар» та 24-й окремій механізованій бригаді надано наказ сформувати окрему колону та прямувати на 32-й блок-пост. Ця колона складалася з 2-х танків, БМП-2 та двох мікроавтобусів батальйону «Айдар». На під'їзді до блок-посту колона потрапила у засідку. Її обстріляли з великокаліберної зброї. Під час бою за 32-й блок-пост (направлення на НП Орехове Луганської області) «БМП-2», в якому знаходився **G-03**, було підбито, а останній — контужений. Після закінчення бою та проведення т. зв. «зачистки» **G-03** був знайдений без свідомості «козаками» (збройне формування т. зв. «ЛНР»). На питання, яким чином **G-03** ідентифікував, що особи відносяться до «козаків», він відповів, що «на цих особах були пряжки, папахи та інше». Один з «козаків» привів **G-03** до тям, обшукав й забрав усі особисті речі, документи, приставляючи ніж до горла почав випитувати військове звання. Побачивши у військовому квитку інформацію, що **G-03** з Волинської області, «козак» перевіряв рот на наявність золотих коронок на зубах. Один з цих «козаків» хотів вбити **G-03**,

²⁰⁰ Бойова машина піхоти 2 (друга модифікація).

але отримав наказ по рації — залишати усіх живими. **G-03** пізніше дізнався, що наказ, залишити його живим надав «Бетмен».

У місті Луганськ затриманих помістили у підвальне приміщення 9-ти поверхового гуртожитку «Маш. інституту» («Національний університет ім. В. Даля»). Підвальне приміщення мало декілька кімнат, у одній з яких тримали **G-03** та ще 3-х військовослужбовців (С. П., Р. Ш., ім'я третього військовослужбовця опитуваний не пам'ятає. Вказане підвальне приміщення не було облаштовано для утримування людей. Утримували по різних приміщеннях усіх разом: чоловіків із жінками, були навіть вагітні жінки та пенсіонери. Окремо тримали лише **G-03** та ще 3-х військовослужбовців. Полонені вимушені були спати на підлозі (на керамічній плитці), жодних матраців або ковдр не надавали. Приміщення були холодні. Кімната, у якій утримувався **G-03**, була невелика — приблизно 6×4 м, без вікон та доступу свіжого повітря. Постійно горіло світло. Годували **G-03** та його побратимів дуже погано, траплялися випадки, що їжу не давали до трьох суток. Коли давали поїсти, то порція складалася з недоїдків після приймання їжі осіб зі складу НЗФ. Воду пити не давали. Тому **G-03** та інші полонені, що утримувалися разом з ним, куском керамічної плитки зробити отвір у пластмасовій трубі (ймовірно, система опалення) та пили брудну воду з труби. До туалету полонених не виводили, тому вони вимушені були справляти свої нужди на відро або до пластикових пляшок. Виносили повні відра та пляшки інші полонені з числа цивільних осіб. Приміщення були переповнені.

Під час перебування у підвальному приміщенні гуртожитку «Маш. інституту» («Національний університет ім. В. Даля») **G-03** та інших полонених військовослужбовців постійно катували та били. Водили на допити до слідчих з числа НЗФ т. зв. «ЛНР», всі допити записували на відео та викладали в мережу інтернет. Також **G-03** розказав нам, що до нього та інших полонених, які були з ним, застосовувався моральний й психологічний тиск, їх постійно принижували. Військовополонених постійно ображали, називали «укропами» або «бендерами». Казали, що **G-03** та інші військові ЗСУ прийшли до міста Луганську вбивати,

грабувати та катувати. Також особи зі складу НЗФ т. зв. «ЛНР» дізнавшись про місце походження **G-03** казали, що він їсть дітей. Ці слова бойовиків дуже ображали **G-03**.

Були випадки, що при конвоюванні **G-03** бойовики зі складу НЗФ т. зв. «ЛНР», погрожували його розстріляти.

22 чи 23 грудня 2014 року **G-03** та інших військовополонених перевезли до нового місця утримання, а саме, до підвального приміщення Управління СБУ у місті Луганськ.

Підвальне приміщення УСБУ м.Луганськ також не було пристосоване для тримання людей. Доступу денного світла або свіжого повітря до приміщень не було. В УСБУ м. Луганськ над полоненими також постійно знущалися та били. Годували трошки ліпше, пити воду водили під конвоєм, але набирати воду з собою забороняли.

На Новий (2015 рік) до приміщення, у якому утримувався **G-03** хтось з осіб НЗФ т. зв. «ЛНР» закинули димову шашку з криками: «С Новым Годом укропы!». В зв'язку з тим, що приміщення було без вікон, то дихати було нічим.

G-03 розповів, що бойовики з НЗФ т. зв. «ЛНР», які здійснювали їх охорону, постійно морально тиснули та знущалися над полоненими військовослужбовцями ЗСУ. До них кожного дня застосовувалися фізичні побиття, били ногами, руками, дерев'яними палками, особистими речами та інше.

Також **G-03** розповів, що одного разу бойовики з НЗФ т. зв. «ЛНР» привезли 4 або 5 жінок, завели їх у підвал та показували їм «укропів», «бидло». Полонених поставили на коліна, а руки поклали за голову. Ці жінки були цивільні, можливо, місцеві. Вони сварили полонених, кляли, плювали їм в обличчя. Це було зроблено для того щоб психологічно зламати полонених. 04 січня 2015 року **G-03** був звільнений з полону²⁰¹. За фактом утримання пана **G-03** нами було записано інтерв'ю.

Утримання військовослужбовців ЗСУ G-04, G-05, G-06 (особи утримувалися у комендатурі т. зв. ЛНР (підвальне приміщення Луганської ОДА, м. Луганськ, площа Героїв Великої Вітчизняної

²⁰¹ <https://www.radiosvoboda.org/a/26776990.html>

війни, 3). В різні дати громадяни України **G-04, G-05, G-06** були призвані до лав ЗСУ і відправлені служити до зони АТО. На початку червня 2015 року вони були захоплені невідомими збройними особами, одягнутими у військову форму без розпізнавальних знаків, в районі населеного пункту Попасна, поруч з лінією розмежування. Після цього **G-04, G-05, G-06** під охороною вивезли автомобілем до міста Луганськ. У приміщенні комендатури **G-04, G-05, G-06** допитали, при цьому їхні допити супроводжувались їх побиттям. Згодом **G-04, G-05, G-06** перевели до підвалу одного із будинків, де їх тримали протягом місяця. Після цього представники НЗФ ще тричі змінювали місце тримання **G-04, G-05, G-06**, але у всіх випадках усі ці приміщення не відповідали елементарним санітарним нормам, а умови тримання **G-04, G-05, G-06** не відповідали правилам поводження з особами, які утримуються під вартою в аспекті як умов тримання і вимог особистої гігієни, так і харчування, не кажучи вже про повну відсутність медичного забезпечення. Їх утримували у непридатних для життя умовах: переповнені кімнати малої площі без опалення, не захищені від поганих погодних умов, без ліжок та місць для сну. Вони перебували у стані перманентної депресії через те, що особи, які їх пильнували, часто погрожували їм фізичною розправою. Упродовж трьох з половиною місяців **G-04, G-05, G-06** мали надзвичайно погане харчування низької якості, не мали доступу до питної води, через що вимушені були пити технічну воду. Документи щодо вказаних осіб будуть надіслані за запитом Прокурора МКС.

Полонені

Висновки

Міжнародне право, зокрема, Римський статут МКС, визначають ряд зобов'язань сторони, що позбавляє волі. Будь-яка недбалість по відношенню до цих зобов'язань, з одного боку, призведе до порушення прав ув'язнених та, з іншого боку, призведе до вчинення військового злочину. Беззаперечно, що місця для прийняття їжі або туалету є одним з необхідних об'єктів для затриманих осіб. Тому позбавлення цих умов та принизливі наслідки їх відсутності є очевидним прикладом скоєння принизливого поводження, що є елементом посягання на людську гідність.

Виконавці (бойовики з НЗФ т. зв. «ДНР», т. зв. «ЛНР») фактично усвідомлювали, що вчиняють злочини відносно ув'язнених/полонених. А також розуміли, що їх дії проходять в контексті військових дій та прямо пов'язані з ними. Для приховання фактів злочинних дій відносно ув'язнених/полонених виконавці не допускали до незаконних місць ув'язнень представників міжнародних організацій, в тому числі ОБСЄ та МКЧК. Вказаний факт зафіксовано у докладі ММПЛ «Про ситуацію з правами людини в Україні в період 15 лютого — 16 травня 2016 року». Також про це зазначено у доповіді AI та HRW²⁰².

5.8. ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

На нашу думку, під юрисдикцію МКС підпадають також злочини, які можна кваліфікувати як насильницькі зникнення; переслідування ідентифікованої групи (роми, члени ЛГБТІ-спільноти, віруючі церков, які не визнаються Московським патріархатом); злочини, які стосуються засуджених/ув'язнених, що перебувають в УВП ОРДЛО (позбавлення права на неупереджене судочинство, порушення спільної статті 3 усіх чотирьох Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 р.). ХПГ планує підготувати та надати Офісу прокурорів

²⁰² «Вас не існує. Довільні затримання, насильницькі зникнення і тортури в ході конфлікту на сході України», https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/ukraine0716rusweb.pdf, с. 36.

МКС відповідні подання в 2019 р. Нижче подається коротка інформація, що ілюструє доречність розгляду цих злочинів в юрисдикції МКС.

Насильницькі зникнення

Проблема насильницьких зникнень є однією з найбільш серйозних в царині прав людини в Україні. Вони здійснювалися і бойовиками НЗФ в ОРДЛО, і підрозділами ЗЗФ на підконтрольній уряду території. Різниця в тому, що в ОРДЛО нема куди скаржитися, і ці злочини залишалися цілком безкарними. На підконтрольній території після створення воєнної прокуратури в таких випадках відкривалися кримінальні провадження за заявами різних суб'єктів, хоча розслідування загалом не можна визнати ефективними.

З листопада 2015 року насильницькі зникнення на підконтрольній території нами не зафіксовані (окрім зникнень, здійснених СБУ для обміну). В ОРДЛО у 2014 році вони відбувалися щоденно. Після переходу воєнного конфлікту в фазу низької інтенсивності кількість зникнень зменшилася, але вони залишаються частими. Про долю зниклих не повідомляється. Лише через певний період, який може тривати від декількох годин до декількох місяців або навіть більше, зниклих впізнають в тілах загиблих із слідами насильства, або з'ясовується, що зниклий знаходиться під вартою під контролем т. зв. МДБ.

Відсутність єдиної методології визначення зниклих безвісти, а також координації між різними державними органами привела до появи різних даних щодо числа зникнень у зоні воєнного конфлікту — від декількох сотень до декількох тисяч людей. 15 лютого 2015 року МВС оприлюднило список з даними 1331 зниклих безвісти в зоні воєнного конфлікту.

За даними Управління НПУ в Донецькій області з квітня 2014 року до початку 2017 року на підконтрольній території Донецької області зникли безвісти 2727 чоловік, доля 1053 з них невідома. За даними Луганської обласної ВЦА на території області розшукується 1205 осіб, знайдено 633 людини, доля 572 залишається невідомою. Менша кількість зниклих безвісти за оцінкою СБУ — 403 людини. Усі ці дані стосу-

ються підконтрольної території. Надати оцінку кількості зниклих в ОРДЛО поки що не видається можливим.

Багато зниклих безвісти можуть бути загиблими, а їхні тіла або взагалі не знайдені, або не ідентифіковані. Станом на 1 квітня 2018 року залишаються не ідентифікованими 307 загиблих.

У БД МБ зібрані дані про 4296 зниклих без вісти за весь час воєнного конфлікту. На 1 вересня 2018 року в БД нараховується 1297 зниклих, доля яких невідома. За даними «Служби розшуку дітей» ГО «Магнолія» станом на 1 червня 2018 року, в 2014–2018 рр. у Донецькій області зникло 102 дитини, з них досі в розшуку — 7 дітей, у Луганській області — 123 дитини, в розшуку не залишилось жодної.

СБУ несе відповідальність за насильницькі зникнення з метою обміну на військовополонених та цивільних заручників, яких утримують під вартою в ОРДЛО. Йдеться про те, що СБУ формує так званий «обмінний фонд»: шукає людей, які причетні до скоєння злочинів, пов'язаних з сепаратизмом, державною зрадою, тероризмом та інших, які є в підслідності СБУ, затримує їх і пропонує обмін на заручників в т. зв. ЛНР та ДНР замість кримінального переслідування та великих строків покарання.

Затримані, як правило, погоджуються на обмін. Тоді досудове розслідування закривають через угоду обвинуваченого з прокурором з наступним ухваленням обвинувального вироку судом з призначенням покарання без реального позбавлення волі.

Затриманих вивозять в невідомі місця попереднього ув'язнення СБУ, яких за законом у СБУ бути не може, де тримають до обміну без будь-якої комунікації із зовнішнім світом. Де саме знаходяться ці «таємні тюрми СБУ» — точно невідомо. Окремі свідчення та звіти міжнародних організацій вказують на камери в управліннях СБУ східних міст України.

Детальніше про проблему насильницьких зникнень та зниклих безвісти внаслідок збройного конфлікту див. тут²⁰³.

²⁰³ <http://khp.org/index.php?id=1528705847>

Переслідування ідентифікованої групи

Роми

За даними УВКБ ООН, що ґрунтуються, в свою чергу, на відомостях, отриманих від ромських неурядових організацій України, число ромів, які залишили місця колишнього проживання в зоні бойових дій, оцінюється як приблизно 6000 осіб.²⁰⁴

Втеча ромів з території, зайнятої «ополченцями», була викликана не тільки побоюванням загинути від обстрілу. Не меншим ризиком саме для ромів стало беззаконня, свавілля і насильство з боку «ополченців», санкціоноване владою невизнаних республік і почалося ще до масованих військових дій. Документовані випадки довільних затримань, грабежів, побиття і навіть вбивства, а також справжні погроми ромських будинків.

Документований випадок зґвалтування і вбивства (розстрілу) двох ромських жінок (45 і 28 років) і дівчинки 7–8 років озброєними людьми в Щьотове (Антрацитівський район Луганської області). Інцидент стався в травні-червні 2014 року, коли ці жінки повернулися додому після тимчасового від'їзду із зони військових дій. Родичі жертв відмовилися офіційно заявити про злочин, побоюючись за своє життя; ніхто не поніс покарання за цей злочин.

Особливо драматичним виявилось положення ромів в Слов'янську Донецької області, де в квітні 2014 року відбулися погроми ромських будинків, що супроводжувалися насильством, представниками так званої «самооборони» — збройних формувань під командуванням «народного мера» Слов'янська В'ячеслава Пономарьова; антиромські висловлювання інформанти приписують і Ігорю Гіркину, який командував НЗФ у Слов'янську.

Погроми тримали в страху ромське населення Слов'янська: люди побоювалися попадатися на очі «ополченцям» і намагалися знайти шляхи безпечного від'їзду з міста. Однак на блокпостах т. зв. ДНР ромів затримували і повертали назад

²⁰⁴ http://www.un.org.ua/images/stories/FINAL_OHCHR_seventh_report_Ukraine_20.11.14_before_launch.pdf

до Слов'янська, пояснюючи це наказом «не випускати з міста циган» (приналежність цих блокпостів збройним формуванням т. зв. ДНР підтверджується тим, що, за свідченням ромів, там не було українських прапорів, а солдати не носили відзнак).

Деякі інформанти повідомили, що солдати української армії теж не пропускали ромів через свої блокпости, посиляючись на відповідний наказ начальства. Є свідчення про такий протидії на блокпосту в Барвінкове (на захід від Слов'янська) і на виїзді з Краматорська. Подолати українські блокпости ромам, за їхніми словами, вдалося за допомогою хабарів.

Трагедією, що потрясла ромів Слов'янська, стало вбивство в травні 2014 року молодого рома-ловара Бунчура Череповського, який намагався виїхати через блокпост ДНРівців (імовірно, в сел. Билбасівка на захід від Слов'янська). За словами опитаних, він помер від побоїв.

Більш детальну інформацію про особливості стану ромів та їх переслідування в період збройного конфлікту див. у альтернативному звіті про виконання Україною Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації²⁰⁵, підготовлену ХПГ разом з Антидискримінаційним центром «Меморіал» для 90-ї сесії CERD ООН, 2016 р.

ЛГБТІ

Ризик агресії з боку збройних формувань в ситуації беззаконня та безкарності існує для всіх жителів території т. зв. ДНР і ЛНР, однак для ЛГБТІ бойовики являють собою особливу і абсолютно реальну загрозу. Як розповів очевидець, це була «територія безвладдя, з тобою можуть все що завгодно зробити, ризики зростають до рівня — взяли і пристрелили». Про загрозу життю і здоров'ю, про небезпеку в разі повернення в т. зв. ДНР і ЛНР заявило більшість респондентів: «Батьки перестали запрошувати, тому що побоюються за мене. Я туди не їду, тому що я боюся за своє здоров'я». Крім того, гомофобні дії озброєних бойовиків провокують на гомофобну

²⁰⁵ <http://khp.org/index.php?id=1468236220>

агресію й тих, хто раніше ставився до ЛГБТІ нейтрально.

Убогість інформації про насильство щодо ЛГБТІ в Донецькій і Луганській областях пояснюється декількома причинами. В першу чергу — це страх за життя в разі, якщо бойовикам стане відомо про сексуальну орієнтацію свідка або його співчутті ЛГБТІ. За словами ЛГБТІ, що залишаються в Луганській області, *«будь-яка активність, яка побічно може натякнути на ЛГБТ, становить небезпеку»*; *«бояться, що за рогом заріжуть і все»*. Інформант з Донецька заявив: *«Я кожен день відчував страх за своє життя. На виході з будинку у нас вирили траншею, збиралися зустрічати українську армію. Бухіє, п'яні, смердючі, з автоматами. Думав, перед тим як сказати щось. Життя можна позбутися»*. Багато ЛГБТІ, що залишалися в Донбасі, припинили будь-яке було спілкування з іншими представниками спільноти, за винятком найближчих їм людей. Якщо в Криму закриті зустрічі ЛГБТІ відбувалися, то в т. зв. ДНР і ЛНР це стало неможливим.

Крім того, проблемою стала відсутність електрики і зв'язку в період з весни до осені 2014 року. Нарешті, це психологічні труднощі, які відчуває людина, котрий переніс насильство і жорстоке поводження. Очевидець такої ситуації розуміє: *«Хто буде хвалитися таким?»*

Тим не менш, є інформація про насильство і нелюдське поводження з ЛГБТІ з боку озброєних людей. Як стверджує інформант, який виїхав з Донецької області, *«приятель був свідком того, як гея розстріляли і прикопали в посадці за Ясеноватським постом»*.

Якщо збройні люди дізнавалися про орієнтацію людини, як стверджують респонденти, які виїхали з Донецька, його вивозили *«на підвал, туди поміщали для залякування, отримання викупів і безкоштовної робочої сили. На підвалі принижували і ображали»*. Колишні жителі Донецької області повідомили, що *«майже всіх, якщо не викупували з підвалу, відправляли на окопи»*.

Особливе занепокоєння викликає стан трансгендерних людей, у яких зовнішність і документи часом значно відрізняються. Ці люди постійно ризикують своїм життям і здоров'ям. У т. зв. ДНР

і ЛНР регулярно перевіряють посвідчення особи, особливо у чоловіків. Документи потрібні і для виїзду за лінію розмежування, тому трансгендери були змушені залишатися в зоні конфлікту.

Детальніше про стан ЛГБТІ в ОРДЛО див. доповідь «Порушення прав ЛГБТІ в Криму і Донбасі: проблема гомофобії на територіях, непідконтрольних Україні»²⁰⁶, підготовлену Антидискримінаційним центром «Меморіал».

Віряни церков, які не визнаються Московським патріархатом²⁰⁷

На самому початку конфлікту т. зв. ДНР та ЛНР проголосили православ'я Московського патріархату головною релігією регіону і закріпили це в своїх «конституціях». НЗФ відкрито висловили свою приналежність до православ'я почали репресувати представників протестантських і католицьких церков та православних вірян, які не визнають Московський патріархат. Частина священників Української православної церкви Московського патріархату тим чи іншим чином підтримували НЗФ у проведенні цієї кампанії проти інших церков.

У березні 2014 року представники місцевих церков об'єдналися задля створення Донецької ради церков, утвореної з 60 церков різних деномінацій. Радю був організований молитовний марафон на одній з головних площ міста — площі Конституції — зі щовечірніми богослужіннями. Спочатку на молитву сходилося 30–40 людей, але незабаром служіння стало приваблювати до сотні людей, і молитви стали організовувати й у денний час. Було встановлено намет для вірян, де постійно знаходилися пастори різних деномінацій, щоб підтримувати тих, хто приходив на молитву. Молилися за мир, за закінчення насилля та за збереження єдності України. З огляду на це, зібрання, попри

²⁰⁶ <https://adcmemorial.org/www/publications/naruszenie-prav-lgbti-v-kryimu-i-donbasse-problema-gomofo-bii-na-territoriyah-nepodkontrolnyih-ukraine> (рос.)

²⁰⁷ У цьому фрагменті ми використали матеріали доповіді «Коли Бог стає зброєю», підготовленої Міжнародним партнерством за права людини та Центром громадянських свобод, див. <http://ccl.org.ua/reports/zvit-koly-boh-staje-zbrojeju/>

релігійний характер, несли проукраїнські настрої. У ряді випадків місцеві проросійські бойовики паплюжили намет, кидали національну символіку в річку неподалік, погрожували священнослужителям застосуванням насильства. Ці напади супроводжувалися релігійно мотивованими образами й заявами, що «уніатам», «схизматикам» та «сатаністам» не місце на Православній землі. 23 травня близько 25 озброєних бойовиків з місцевого проросійського військового угруповання зруйнували молитовний намет, забрали усе обладнання та погрожували застрелити кожного, хто знову прийде молитися. Сергій Косяк, місцевий пастор церкви «Асамблея Божа» та один із організаторів молитовного марафону, добивався переговорів з командувачем проросійських бойовиків одразу після нападу. Проте його затримали та жорстоко побили, нібито за проукраїнські погляди. Молитовний марафон дозволили проводити за умови, що Україна не буде згадуватись як держава.

Олександра Хомченка, пастора та одного з організаторів міжцерковного молитовного марафону було викрадено 8 серпня 2014 року після проведення молитви на площі Конституції. Бойовики вивезли його в сусіднє місто Макіївку та висунули обвинувачення в організації несанкціонованих зібрань, допомозі українській армії та залучення людей до секти. Викрадачі дали Олександрові чітко зрозуміти, що «на цій землі має бути лише одна релігія». Він провів в ув'язненні чотири дні та отримав серйозні тілесні ушкодження після жорстокого побиття та катування душінням. Пастора також виводили для імітації розстрілу, популярного методу катувань серед проросійських бойовиків за свідченнями багатьох постраждалих.

Отець Тихон (Сергій) Кульбака, інший організатор Міжцерковного молитовного марафону в Донецьку, був викрадений проросійськими бойовиками під прицілом пістолету з автостоянки супермаркету по вулиці Артема 4 липня 2014 року. Сам священник не міг сказати, де саме його взяли, оскільки втратив свідомість від ефіру, який застосували під час викрадення. Він перебував в ув'язненні з зав'язаними очима протягом десяти днів. Йому відмовили в ліках, необхідних для лікування його діабету, що згодом спричинило серйозні ускладнення здоров'я. Йому також від-

мовляли у достатній кількості води, і щоб запобігти зневодненню організму він був змушений пити воду з туалету. Увесь його харчовий раціон протягом дня складав хліб, який, як було відомо бойовикам, є смертельно небезпечним для діабетика. Як і у випадках з іншими священниками, бойовики влаштовували йому «розстріл», який, за твердженням отця Тихона, є однією з їхніх розваг. Його тричі виводили, ставили до стіни та змушували читати останню молитву. Бойовики стріляли у повітря й у стіну біля його голови, що викликало шоківий стан, а згодом і хворобу серця.

Віктор Вонсович, католицький священник приходу Пресвятого Серця Ісусового в Горлівці був заарештований проросійськими бойовиками. Його утримували в полоні протягом десяти днів. Після звільнення йому погрожували розстрілом у разі повернення до Горлівки.

Католицький священник Павло Вітек, поляк, який брав участь у подіях Міжцерковного молитовного марафону в Донецьку, також був викрадений бойовиками. Він провів день у сумнозвісному підвалі будівлі служби безпеки, що знаходиться під контролем бійців ДНР.

За словами Сергія Горобцова, архієпископа Київського патріархату в Донецькому та Маріупольському районах, 30 з 40 приходів на окупованій території зараз не діють. Більшість духовенства разом зі своїми сім'ями мусили виїхати з регіону через появу їхніх імен «списках розстрілу» ДНР. Деякі з тих, хто залишається у зоні бойових дій організовують підпільні богослужіння.

Олександр Шкумату, священнику УПЦ-КП з Новоазовського району, неодноразово погрожували нібито за проведення панахиди за сім'єю, вбитою проросійськими бойовиками. У місцеву церкву Київського патріархату стріляли, вікна було розбито, а ікони, літературу та інші церковні об'єкти спалено на церковному подвір'ї. Будинок отця Олександра також обшукали, багато його особистих речей спалили.

Два священники УПЦ-КП, Олександр Шумін та Валерій Лоторев були викрадені під прицілом пістолетів протизаконних військових угруповань ДНР. Їх вивезли за межі міста та жорстоко побили за організацію невідкладної допомоги пораненим українським солдатам.

8 червня 2014 року після святкової недільної служби в церкві Преображення в Слов'янську в день Трійці, проросійські бійці арештували чотирьох членів церкви: двох старших синів пастора — Рувима Павенка й Альберта Павенка, та двох дияконів церкви — Віктора Брадарського та Володимира Величка. Чоловіків забрали в колишню будівлю служби безпеки України в Слов'янську, жорстоко побили та вбили.

Приклади переслідувань за релігійною ознакою можна наводити ще багато. Ці приклади підтверджують, що неправославні віряни, які мешкають території збройного конфлікту в Україні, зазнають широкомасштабних та систематичних переслідувань з боку НЗФ.

Злочини проти засуджених/ув'язнених, які перебувають в УВП ОРДЛО

У серпні-грудні 2014 року представники НЗФ захопили УВП на окупованій території. Під контролем НЗФ опинилися 14 з 16 УВП Луганської області та 14 із 20 УВП Донецької області. На 1 листопада 2014 року в УВП та СІЗО Донецької та Луганської областей знаходилося 16 200 осіб.

Частина з цих установ піддавалися систематичним артилерійським обстрілам. Неодноразово осколки снарядів потрапляли на їх території, а час від часу — влучали прямо у будівлі ВК та СІЗО. Внаслідок таких обстрілів гинули засуджені, були й поранені. Не маючи реальної можливості покинути небезпечну зону та відчуваючи свою незахищеність, вони місяцями жили під обстрілами. Ті, кого утримували у камерах, навіть не могли спуститися до бомбосховища, тому що їх туди ніхто не виводив. Під час сильних обстрілів адміністрація УВП ховалася, кидаючи замкнених в'язнів напризволяще.

Найбільше установи страждали від обстрілів під час активних зіткнень у 2014–2015 роках, але подекуди й досі фіксуються випадки обстрілів колоній. Біля УВП із сотнями незахищених засуджених НЗФ розташовували воєнну техніку, з якої стріляли у бік українських військових. Тим самим вони наражали людей у колонії на небезпеку ударів у відповідь, які часто й мали місце через деякий час. А коли когось із засуджених було поранено чи хтось опинявся під завалами зруйно-

ваного будинку, члени НЗФ не надавали екстреної медичної допомоги вчасно.

Чорнухинська колонія після обстрілів

3 грудня 2014 року на зміну співробітникам ДПТС України, які виїхали з небезпечних регіонів, до УВП прийшла «нова адміністрація». Вона складалася як із державних службовців України, що присягнули на вірність т. зв. «Л/ДНР», так і з членів НЗФ. Тоді ж припинилося фінансування УВП регіону з державного бюджету України. Члени НЗФ не забезпечували засуджених продуктами харчування, тому в більшості УВП розпочався голод. Місяцями засуджених годували лише вареними кислими огірками або вареною кислотою капустою, гіркими та сирими оладками, розведеною юшкою майже без крупи. Аби не померти, засуджені мали просити родичів їм приносити продукти. Ті, у кого родичів не було, мали купувати продукти харчування по завищеним цінам в інших засуджених, які співпрацювали з адміністрацією УВП.

Втім, не тільки якість харчування, а й загальні умови тримання під вартою, перетворилися на нестерпні. У 2015 році в більшості УВП взимку не було опалення. В камерах вибуховими хвилями вибивало вікна, які забивали фанерою, що погано ізолювала від холоду та вітру. Засуджені за свої кошти купували печі-«буржуйки», в той же час особам, засудженим до довічного ув'язнення, навіть не дозволяли ними користуватися. Вони мали палити у камерах багаття із побутових речей: дерев'яних меблів, одягу, аби хоча б закип'ятити води. Стіни вкривала паморозь, вода замерзала, а температура падала до нуля. Були періоди, коли тижнями не було світ-

ла та водопостачання. Засуджених обмежували у кількості води, яку вони могли випити. Крім того, вони не могли виконувати гігієнічні процедури, а в камерах та санітарних вузлах стояв нестерпний сморід із каналізації.

У таких умовах, звісно, у людей загострилися хронічні захворювання, а також виникли нові. Достатньо було маленького порізу для розвитку трофічної виразки за відсутності засобів гігієни, пониженому імунітету та фактичній відсутності медичної допомоги. Довгий час у деяких УВП взагалі не було лікарів. Великою удачею вважалося мати фельдшера. Та й навіть якщо лікарі були, не було ліків, крім найпростіших. Засуджених, хворих на ВІЛ (СНІД), декілька місяців не забезпечували АРТ-терапією. До лікарень вивозили тільки тих, хто був у дуже важкому стані. То ж не дивно, що частина засуджених у лікарнях так і помирали.

До засуджених часто застосовували незаконно фізичну силу. Відчуваючи свою повну безкарність, члени НЗФ могли забити людину до смерті, залишити без одягу взимку на вулиці на цілий день, спустити на неї собак. Особливо негативно вони ставилися до засуджених, які були родом із західної України, а також до тих, хто відмовлявся працювати. Тому майже всі працювали безкоштовно по 10–12 годин безперервно та не маючи спецодягу. Хоча до тих, хто працював, ставлення було трохи кращим, ніж до всіх інших, вони, як і всі, не могли зв'язуватися із рідними, були обмежені у свободі віросповідання, страждали під час незаконних обшуків, коли ламали побутові речі і забирали все, що заманеться, — навіть нову одягу та ковдри у холодну зиму.

Єдиним шансом вибратися із нелюдських умов було переведення в УВП на підконтрольну уряду територію, про що засуджені подавали заяви. Проте така можливість переведення зараз є тільки в Донецькій області і цілком залежить від членів НЗФ. Вони можуть відмовити у переводі будь-кому із надуманих причин, і крім того, у багатьох засуджених виникають проблеми із поданням заяви про переведення. Такі заяви не приймаються під різними приводами. Крім того, переведення триває дуже повільно. А про те, щоб повернутися на підконтрольну територію, мріють багато засуджених. Не тільки через вороже

ставлення до «сепаратистів», а й тому що: «Зараз я часто згадую, як в дитинстві мені дід розповідав про німецький концтабір. Я не міг уявити тоді, як це — бути там. А тепер, дякую всім причетним! — я й сам там побував» (опитаний Л., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Тримання під вартою осіб на непідконтрольній уряду території є незаконним. Проте відсутність підстав для тримання під вартою за законодавством України не є перешкодою для «влади» в ОРДЛО, тобто особи, засуджені судами України до початку збройного конфлікту, продовжують відбувати покарання в ОРДЛО. Більш того, особи, які мали статус підозрюваних, підсудних, але ще не були засуджені і трималися під вартою станом на початок збройного конфлікту, теж знаходяться в місцях позбавлення волі.

Умовно осіб, які тримаються під вартою, можна поділити на наступні групи:

- ті, що були засуджені, і вирок щодо яких вступив у законну силу до початку АТО;
- ті, що були засуджені, але вирок щодо яких не вступив у законну силу до початку АТО;
- ті, що не були засуджені, але справа яких знаходилася у суді першої інстанції;
- ті, щодо кого проводилося досудове розслідування на момент початку АТО.
- ті, що були затримані та/або засуджені членами НЗФ.

Кожна із груп має особливості правового статусу. Для першої групи осіб, у яких вирок набрав законної сили, особливо актуальні питання зарахування строку тримання під вартою на непідконтрольній території до строків відбування покарання, а також застосування до них закону № 838-VIII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання»²⁰⁸ (ширше відомий як «закон Савченко»), умовно-дострокового звільнення, амністії. З іншого боку, це найменш вразлива категорія засуджених. Вони вже були засуджені, і хоча були спроби перегляду вироків щодо них, загалом вони продовжують відбувати покарання, встановлені українськими судами.

²⁰⁸ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-19>

Особливої уваги потребують засуджені до довічного позбавлення волі. Нерідко вони чують погрози переглянути їх вироки. А оскільки так званий «Кримінальний кодекс ДНР» встановлює можливість застосування смертної кари за окремі тяжкі злочини, життя цих засуджених може в будь-який момент опинитися у безпосередній небезпеці.

Інші чотири групи у тій чи іншій мірі залежать від квазі-судових органів невизнаних республік. Оскільки при евакуації українські суди залишили в окупованих регіонах матеріали справ, НЗФ змогли заволодіти документами і продовжити свій квазі-судовий розгляд. Тільки у деяких судах Луганської області, під час евакуації співробітники спалили матеріали кримінальних і цивільних справ, які перебували на розгляді. У деяких випадках справи затриманих та обвинувачених перебувають на підконтрольній уряду території, а самі вони — на непідконтрольній. В таких випадках квазі-суди відновили матеріали проваджень за власним розсудом, аби тільки розглянути справи. Зафіксовано випадки, коли процес розгляду справи відбувався за відсутності свідків, або, в іншому випадку, підозрюваному пропонувалося визнати повністю свою

провину, щоб мати шанс вийти на волю, бо час, який він провів під вартою, уже перебільшував строк покарання, передбачений за злочин, який йому інкримінувався.

На думку членів НЗФ, усі засуджені, обвинувачені, підозрювані, незалежно від стадії розгляду їх справи, знаходяться під їх юрисдикцією. Тих, хто походить із Донецької чи Луганської областей, взагалі називають «громадянами» невизнаних республік та пропонують отримати місцевий «паспорт». Українські паспорти адміністрація УВП зазвичай «губить», аби здійснювати психологічний тиск на засуджених, погрожуючи їм. Статус таких осіб за українським законодавством не визначений. Тому спільна проблема усіх груп осіб, що перебувають під вартою на окупованій території — неврегульованість правового статусу.

Загалом можна стверджувати, що має місце масове порушення права в'язнів в ОРДЛО на свободу, на доступ до правосуддя і що відсутня справедливість правосуддя.

Більш детально становище в'язнів в ОРДЛО розглянуте тут²⁰⁹.

²⁰⁹ <http://khpg.org/index.php?id=1536096354>

6. НЕЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ СКОЄНИХ ЗЛОЧИНІВ

6.1. НЕБАЖАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВИ ЗДІЙСНЮВАТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Органи влади України демонструють явне небажання розслідувати злочини, вчинені ЗЗФ. Особливо це стосується тих справ, де ймовірно виконавцями злочинів є співробітники СБУ (див. інформацію із доповідей ММПЛУ у підрозділах 5.4, 5.5 цієї доповіді та наведені приклади з практики ХПГ вище). Також органи розслідування не бажають визнавати потерпілими жертв незаконного насильства з боку представників ЗЗФ, навіть за наявності очевидних ознак таких злочинів — тілесних ушкоджень.

Зокрема, в теперішній час є нереалістичним очікувати, що Генеральна прокуратура України ініціює розслідування незаконних діянь СБУ. Теперішній голова СБУ пан Василь Грицак в липні 2014 року був призначений Президентом Петром Порошенком керівником Антитерористичного центру при СБУ, що відповідно до закону створений для безпосереднього управління АТО на сході України та керівництва силами і засобами, які залучаються до здійснення антитерористичних заходів, координації діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом. 3 липня 2015 року пан Грицак майже одноставним голосуванням депутатів ВРУ за поданням Президента Порошенка призначений головою СБУ. Уявляється, що пан Грицак за посадою є найбільш відповідальною особою за дії членів ЗЗФ, які приймали участь в АТО, а також тих, хто проводив переслідування осіб за ймовірну причетність до терористичної діяльності, вчинення злочинів проти національної безпеки та територіальної цілісності держави.

Видається нереалістичним, що Генеральний прокурор України, який призначений ВРУ за поданням Президента України і не є професійним юристом, ініціює або погодить початок розслідування проти вищих членів політичної партії Президента.

Всі злочини, зокрема, незаконні позбавлення фізичної свободи співробітниками СБУ, поєднані із жорстоким поводженням, не лише не розслідуються, а й сам факт такого позбавлення свободи заперечується керівництвом СБУ (див. посилання на доповіді ММПЛ в підрозділах 5.4, 5.6 цієї доповіді вище).

У тих нечисленних випадках, коли комбатанти з боку ЗЗФ притягаються до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені під час збройного конфлікту, результати їх кримінального переслідування уявляються явно невідповідними кількості та тяжкості злочинів, щодо яких наявна інформація про їх вчинення. Зокрема, бійці батальйону «Торнадо» були засуджені до позбавлення волі терміном від 5 до 11 років, і такий вирок оскаржений як стороною захисту, так і прокурором.

Судові процеси над бійцями батальйону «Айдар» за їх обвинуваченням у вчиненні злочинів ще не закінчились.

Така ситуація не дає підстав для очікування отримання справедливого покарання всіма винуватцями зазначених злочинів з боку бійців ЗЗФ.

У справах щодо злочинних діянь НЗФ правоохоронні органи також не демонстрували достатньої активності, виявивши очевидне небажання їх розслідувати. У значній кількості випадків вони не розпочинали розслідування самостійно після подій злочинів і навіть не робили цього за заявою жертв злочинів про вчинене кримінальне правопорушення. Навіть після звернення до ор-

ганів розслідування жертв таких злочинів із заявою про вчинене кримінальне правопорушення кримінальні провадження часто не розпочинались. Жертвам цих злочинних діянь доводилось звертатись зі скаргою на бездіяльність органів розслідування до слідчого судді, щоб змусити органи слідства розпочати досудове розслідування за його наказом (ухвалою). Після відкриття кримінальних проваджень слідчі відмовлялись надавати жертвам злочинів статус потерпілих та, відповідно, відмовляли їм та їх адвокатам в ознайомленні з матеріалами досудового розслідування. Також органи розслідування не проводили самостійно необхідних (стандартних для таких ситуацій), слідчих дій, таких як огляд місця події або допит очевидців події, а у разі заявлення клопотань про це або взагалі не відповідали на клопотання або проводили лише частину слідчих дій (часто, з передорученням цього іншим органам розслідування), зокрема, не проводились слідчі дії, спрямовані на встановлення спеціальних характеристик бойових дій (напрямок та відстань, з якої велися обстріли, вид зброї/військової техніки тощо). У тих випадках, коли такі клопотання задовольнялись, слідчі дії були або неефективними і не мали доказового значення або відтерміновувались на невизначений строк.

У 2016–2017 рр. юристи ХПГ таким чином примусили СБУ відкрити 255 кримінальних проваджень щодо фактів загибелі чи поранення цивільних осіб на підконтрольній території, руйнування майна внаслідок обстрілів, насильницьких зникнень та інші. Проте слідчі дії не проводилися, розслідування було неефективним. Вичерпавши усі наявні правові можливості на національному рівні у 115 таких справах, юристи ХПГ звернулися до ЄСПЛ із заявою проти України та РФ, обґрунтовуючи порушення статтей 2 чи 3 ЄКПЛ у процесуальному аспекті внаслідок бездіяльності Української держави. Цей приклад є яскравою ілюстрацією до тези, що українські правоохоронні органи не хочуть розслідувати злочини, скоєні НЗФ.

Щодо звернень потерпілих до органів РФ із заявами про вчинені злочини, то на них була дана стандартна відповідь Слідчого комітету РФ про те, що в зв'язку з такими заявами в передбаченому Мінською конвенцією про правову допомогу

22.01.1993 року порядку були направлені запити до компетентних органів України «з метою перевірки доводів, викладених у зверненні». Отже, органи влади РФ фактично відмовились проводити розслідування злочинів, зазначених в завах потерпілих.

6.2. НЕЗДАТНІСТЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЗДІЙСНЮВАТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Одним із чинників, який обумовлює нездатність органів української кримінальної юстиції здійснювати кримінальне переслідування щодо злочинів, вчинених у зв'язку із збройним конфліктом на Сході України, є невідповідність українського кримінального законодавства міжнародним правовим актам в цій сфері, зокрема, відсутність в КК України багатьох складів злочинів, які в міжнародному праві кваліфікуються як злочини проти людяності та воєнні злочини. Хоча для притягнення до відповідальності не потрібна точна відповідність між кваліфікацією злочинів у національному судочинстві та РС, недоліки формулювання окремих складів злочинів у національному законодавстві у певних випадках є перешкодою для притягнення обвинувачених до повної відповідальності за їхні злочини (див. підрозділ 5.6 цієї доповіді вище). Наприклад, певні злочини, які, ймовірно, підпадають під юрисдикцію МКС, в Україні розглядаються злочини терористичного характеру.

За існування зазначених недоліків правового регулювання на внутрідержавному рівні відповідальності за скоєння злочинів такого роду, виконавці таких злочинів несуть лише часткову відповідальність за їх вчинення або не несуть відповідальності взагалі за національним законом.

Навіть у разі відкриття кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених НЗФ на територіях, непідконтрольних органам влади України, вони є неефективними внаслідок їх неспроможності проводити розслідування на таких територіях. Очевидно, що у справах про злочини, які,

ймовірно, вчинені на територіях, які не підконтрольні українським органам влади, вона не має можливості провести більшість слідчих дій, зокрема, огляд місця події, допити підозрюваних і свідків, отримання речових доказів, проведення необхідних експертиз тощо, що виключає можливість проведення повноцінного розслідування, а тим більше притягнення до кримінальної відповідальності ймовірних виконавців злочинів, які в основному є членами НЗФ, проживають за межами ЛЗ, і їх неможливо затримати та передати органам розслідування.

Є певні категорії злочинів, скоєних в ході збройного конфлікту на сході України, частина яких, на нашу думку, може бути кваліфікована на підставі РС як злочини проти людяності, а інші — як воєнні злочини. Відтак, існує правова перспектива для притягнення до кримінальної відповідальності в МКС осіб, причетних до таких злочинів.

Спостерігається величезне збільшення кількості кримінальних проваджень (справ), розпочатих за статтею 258 КК («терористичний акт») — з 4 у 2013 році до 1499 (2014 рік), 1257 (2015 рік), 1865 (2016 рік), 1385 (2017 рік), більшість з яких пов'язані зі збройним конфліктом.

Практично кожен з них стосується конкретного акту тероризму, оскільки діяльність НЗФ, які насильницьким шляхом захопили контроль

над частиною території Луганської та Донецької областей, була офіційно визнана українським урядом як терористична діяльність, і, відповідно, діяльність ЗСУ з боротьби проти цих НЗФ отримала назву АТО. До того всього за 2014–2017 роки лише 72 досудових розслідування за статтею 258 КК закінчилися направленням обвинувального акту до суду, що складає ледь більше 1% від загальної кількості кримінальних проваджень, які розпочаті в цей період (6044)²¹⁰, що свідчить про вкрай низьку ефективність розслідувань таких злочинів.

Відповідно до статистики Генеральної прокуратури України, за статтею 127 КК («Катування») в 2014 та 2015 роках було відкрито, відповідно, 54 та 73 провадження. Очевидно, що така статистика є абсолютно неспіврозмірною з кількістю діянь такого роду, вчинених в цей період збройного конфлікту на сході України. Щодо таких злочинів як погане поводження з військовополоненими (ст. 433 КК), насильство над мирним населенням в районі воєнних дій (ст. 434 КК), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК), то кримінальні провадження за такими складами злочинів майже відсутні.

²¹⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

7. ВИСНОВКИ

При прийнятті рішення про початок розслідування беруться до уваги наступні питання, зазначені в статті 53 РС:

- а) чи інформація, наявна у Прокурора, дає обґрунтовану підставу вважати, що злочин, що перебуває під юрисдикцією Суду, був вчинений або вчиняється;
- б) чи справа є або може бути прийнятною відповідно до статті 17; і
- с) беручи до уваги тяжкість злочину та інтереси потерпілих, чи існують значні підстави вважати, що розслідування не відповідатиме інтересам правосуддя.

Враховуючи все викладене у цьому Поданні, вважаємо, що інформація про злочини, вчинені з квітня 2014 року по теперішній час в ході збройного конфлікту на сході України, свідчить, на нашу думку, про наявність всіх умов, передбачених пар. (1) статті 53 РС, необхідних для початку Прокурором МКС офіційного розслідування цих злочинів. На наш погляд, є розумні підстави вважати, що ці діяння можна кваліфікувати за статтями 7 параграф 1, пункти (а), (е), (ф), (г) та 8 параграф 2 пункти (а) (і), (іі), (ііі), (іv), (б) (і), (іі), (іv), (v), (іx), (xxi), (xxiii), (с) (і), (іі), (е) (і), (іі), (іv), (vi) РС МКС.

ДОДАТОК

КОРОТКИЙ ОПИС ПОДІЙ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ, ДЕ ЗЗФ ЗАЗНАЛИ ЗНАЧНИХ ВТРАТ

Бої за Слов'янськ²¹¹

Озброєні бойовики НЗФ захопили Слов'янськ 12 квітня 2014 р. Спочатку було захоплено будівлю управління МВС, пізніше інші адміністративні будівлі, а контроль над містом перейшов до «народного мера» В'ячеслава Пономарьова. 12 квітня під Слов'янськом група офіцерів СБУ, яка проводила рекогносцировку місцевості перед початком активних дій під прикриттям «Альфи», потрапила в засідку НЗФ. У результаті короткого вогневого зіткнення загинув офіцер «Альфи» та один з бойовиків НЗФ.

15 квітня підрозділ 3 полку спецпризначення ЗСУ, а також підрозділи «Альфи» та «Омеги» піс-

ля нетривалого штурму висадилися з гелікоптерів і зайняли Краматорський аеродром. У той же час кілька ротних тактичних груп ЗСУ, а також підрозділи Нацгвардії вийшли на ближні підступи до Слов'янська й організували його блокування (встановлення блокпостів). 20 квітня В'ячеслав Пономарьов заявив про відмову вести переговори з українською владою і про відсутність у місті російських військових. 24 квітня розпочався перший штурм Слов'янська. Підрозділи НГУ, а також підрозділ спецпризначення МВС «Омега» провели розвідку боєм: українські воїни розгромили 2 блокпости «народного ополчення» Слов'янська, і були змушені за наказом керівництва АТО відійти на вихідні позиції, припинивши своє просування вглиб міста. Підрозділи ЗЗФ зуміли відбити і зайняти стратегічно важливу в районі Слов'янська висоту — гору Карачун. У результаті застосування бойовиками ПЗРК українська армія втратила під час цих боїв 3 вертольоти.

Слов'янськ

9 червня 2014 р. терористи «Русской православной армии» після тортур стратили вірних церкви християн віри євангельської «Преображення Господнє» дияконів Володимира Величка та Віктора Брадарського, а також двох дорослих синів старшого пастора — Рувима і Альберта Павенків.

Також від тортур помер 25 річний Юрій Дяковський. Опісля його тіло викинули в Сімверський Донець разом з тілом Володимира Рибак та Юрія Поправко.

3 липня 2014 сили АТО заблокували місто Миколаївка, де знищили 6 опорних пунктів ЗСФ, склади боєприпасів, а також вийшли до автотраси Харків — Довжанський. 4 липня 2014 Миколаївка була повністю звільнена і взята під контроль силами АТО, яким здалися в полон понад 50 членів НЗФ.

Вже 5 липня члени угруповання Стрелкова-Гірка були змушені під натиском ЗСФ залишити укріпрайон у Слов'янську. Хоча більшості бойовиків НЗФ вдалося вибратися із заблокованого міста, під час прориву вони зазнали суттєвих втрат. Над міськрадою підняли прапор України, у місті почала діяти місія з надання гуманітарної допомоги мирним жителям. Ті почали нести силовикам залишену бойовиками зброю. За інформацією військовослужбовця, який діяв під прикриттям в угрупованні Гірка, чисельність цієї групи, що вийшла зі Слов'янська, становила 1824 людини.

Бої за Краматорськ²¹²

12 квітня 2014 близько тисячі прихильників т. зв. ДНР людей зібралися на мітинг біля міськви-

конкому. Вимагали від мера міста Геннадія Костюкова визнати ДНР. Згодом озброєні люди, що назвали себе «народними ополченцями», розпочали штурм міського відділу міліції. 15 квітня озброєні члени НЗФ залишили міське відділення міліції, однак перед цим розгромили його та пограбували. В той же день вони почали штурм Краматорського аеродрому, який мав стратегічно важливе значення для обох сторін конфлікту. Близько 15:30 на аеродром хотів сісти літак, однак під час заходу на посадку його обстріляли із землі. Після цього він негайно перервав посадку та полетів. 15 квітня 2014 р. підрозділи українського спеціального призначення звільнили військовий аеродром у Краматорську від НЗФ. 16 квітня завезені у Краматорські немісцеві «цивільні» блокують українських десантників, проводять агітаційну роботу і збирають розвіддані про українські сили. Згодом колона з трьох БМД українських військ вирвалася з блокади НЗФ у Краматорську.

Краматорськ

17 квітня патріотам Краматорську вдалося організувати мітинг на підтримку єдності України. 15 травня поблизу с. Староварварівка у 30 км від Краматорська, та поблизу самого Краматорська,

<https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022744/>,
https://gazeta.ua/articles/np/_bilya-kramatorska-zaginuv-ukrayinskij-vijskovij-minoboroni/553645,
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/18/7025691/>,
<https://ua.korrespondent.net/ukraine/comunity/3365029-i-znovu-tryvaie-bii-yak-bylysia-za-kramatorsk-i-sloviansk>,
https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140610_seleznev_ato_or,
<https://www.youtube.com/watch?v=qKnTlgwrOHs>

відбулась операція ЗСФ, яку називали фінальним етапом боротьби з терористами.

18 травня НЗФ здійснений обстріл Краматорська та вчинено напад на 5 блок-постів та базовий табір ЗСУ поблизу Слов'янська і Краматорська. 20 травня 2014 року в Інтернеті з'явилося відео, на якому зафіксовано, як жительки м. Краматорськ оточили автобус із членами НЗФ і вимагали, аби ті залишили місто, і після словесної перепалки терористи поїхали, після чого на адресу цих жінок почалися численні погрози з боку бойовиків НЗФ «повісити на георгіївських стрічках».

Чергова хвиля АТО в напрямі Краматорська почалась 25 травня, українська армія провела обстріл вогневих позицій НЗФ з повітря. 10 червня під час нічних боїв у Краматорську НЗФ понесли втрати, однак інформація про їхню кількість сильно різнилась. 17 червня бої за Краматорськ поновились, терористи здійснили обстріли Амвросіївки, Луганська і Слов'янська. 5 липня, у результаті поразки в боях за Слов'янськ, НЗФ покинули Краматорськ, після чого він був зайнятий українськими військами.

Розстріл військових під Волновахою²¹³

Приблизно між 4-ю та 6-ю ранку 22 травня на табір 51-ї бригади, що розмістився між селищами Ольгинка та Володимирівка неподалік регіональ-

²¹³ https://zaxid.net/u_volnovasi_na_donechchini_boyoviki_zastrelili_8_silovikiv_n1309171,
<http://podrobnosti.ua/977292-podpolkovnik-gru-igor-bezler-vzjal-otvetstvennost-za-boj-pod-volnovahoj.html>,
<https://www.unian.ua/politics/920780-naybilshivtrati-pid-chas-ato-v-boyah-pid-volnovahoyu-zaginuli-16-viyskovih.html#ad-image-0>,
<https://www.unian.ua/politics/920744-viyskoviy-jurnalist-pro-rozstril-soldativ-nochivlya-na-uzbichchi-meja-nekompetentnosti.html>,
<https://novynarnia.com/2017/05/22/masoviy-rozstril-51-yi-brigadi-pid-volnovahoyu-treti-rokovini-pershih-velikh-vtrat-zsu-v-ato/>,
https://ua.censor.net.ua/video_news/440738/pamyat-biyitsiv-yaki-zagnuly-try-roky-tomu-na-blokpostu-pid-volnovahoyu-vshanuvaly-v-lutsku-video,
<https://psb-news.org/syly-ato-pid-volnovahoyu-zaznaly-serjo/>,
<https://dn.depo.ua/ukr/dn/richnitsya-koli-rosiya-per-etvorila-donbas-na-krivavu-arenu-22052016150300>,

ного ландшафтного парку Великоанадольський ліс, напали члени НЗВ т. зв. ДНР. Вони приїхали на кількох автомобілях, два з яких були броньованими інкасаторськими машинами «Приватбанку». Ймовірно, українські військові пропустили їх повз блокпост, після чого були розстріляні впритул зі стрілецької зброї, протитанкових гранатометів, кулеметів, мінометів. Поранених добивали снайпери, які засіли обабіч дороги в лісопосадці. Уже після завершення бою прибуло підкріплення — гелікоптери Мі-8.

Розстріл військових під Волновахою

Очевидно, не маючи зв'язку із землею, пілоти вирішили, що вцілілі бійці 51 ОМБР — це терористи, і відкрили по них вогонь. У результаті нападу загинули 17 військовослужбовців 51-ї окремої механізованої бригади, один поранений. Полковник Головного розвідувального управління Росії, Ігор Безлер, відомий за позивним «Бєс», заявив, що це він і його люди, знищили блок-пост ЗСУ під Волновахою в четвер зранку. Втрати ЗСУ в цьому бою стали найбільшими від початку АТО. У жовтні

https://www.youtube.com/watch?v=_CmjpsH7MQM,
<http://aktualno.km.ua/analitika/tragediya-pid-volnovahoyu/>,
<http://ntn.ua/uk/video/news/2014/05/22/14428>,
<http://www.volynpost.com/news/33527-foto-zagyblyh-pid-volnovahoyu-volynian>,
<http://www.volynpost.com/news/89821-novyny-z-mynulogo-vtraty-pid-volnovahoyu-poranennia-v-karlivci>,
<https://www.volynnews.com/news/vidsichagresoru-ukrayinayedina/khniy-blokpost-rozstrilialy-rivno-rik-tomu-pamiat-18-heroyiv-51-omb/>,
<https://www.volynnews.com/news/extreme/u-merzhi-ziavlosia-video-boiu-pid-volnovakhoiu/>,
<http://milnavigator.com.ua/archives/5519>

2014 р. стало відомо, що в одній з лікарень помер поранений під Волновахою боєць, який проходив лікування.

Бої за Савур-Могили²¹⁴

12 червня, зважаючи на необхідність повернення контролю над кордоном з РФ з метою унеможливлення потрапляння на територію України НЗФ, військової техніки та забезпечення українські війська на півдні Донецької області перейшли в наступ вздовж кордону з Росією. В районі висоти відбувся бій, коли НЗФ атакували колону українських військ 79-й бригади. 2 липня ЗЗФ розпочали штурм висоти. 26 липня зведена батальйонно-тактична група (БТГр) «Колос» 51-ї механізованої бригади була відправлена в район Савур-Могили з метою розблокування українських військ, оточених у Секторі Д. Через 2 дні, 28 липня, БТГр прибула на місце. Під час розгортання підрозділу для наступу, артилерія НЗФ завдала по ним ударів, і з 11:00 до 14:00 підрозділ втратив одного загиблого і 18 чоловік було поранено.

9 серпня НЗФ остаточно залишили Савур-Могили. Звідси терористи довгий час до взяття висоти обстрілювали ЗЗФ та ряд населених пунктів.

²¹⁴ <http://uapress.info/ru/news/show/29894>,
<http://visnyk.lutsk.ua/news/ukraine/regions/rivne/15080/>,
<http://hubs.ua/news/podrobnosti-shturma-saurmogilyi-rasskaz-uchastnika-17313.html>,
https://censor.net.ua/photo_news/297074/na-saurmogile-ustanovili-pamyatnik-pogibshim-za-ukrainu-voinam-lyudeyi-kotorye-pogibli-za-rodinu-zabyvat,
<https://pravyysektor.info/news/knyga-pamyaty/93/prischepuk-andrij-sershen.html>,
https://espresso.tv/news/2014/09/01/u_mvs_vyznaly_rozhrom_ukrayinskykh_viyskovykh_na-savur_mohyli_ta_v_amvroziyivci,
<http://tyzhden.ua/News/118738>,
https://censor.net.ua/resonance/349609/komandir-vysoty_podpolkovnik_kapinos_pro_shturmy-saurmogily,
<https://cheline.com.ua/news/mens-club/krivava-visota-shturm-savur-mogili-19130>,
https://ukr.lb.ua/society/2014/08/06/275377-saurmogila-hroniki_neudachnogo.html,
http://project.liga.net/projects/saur_mogila/,
<http://tyzhden.ua/Society/153886>,
https://espresso.tv/article/2014/08/12/savur-mohyla_kurhan_ukrayinskoyi_slavy_foto

12 серпня розвідники із групи спеціального призначення «Крим» прорвалися на Савур-могили, перебрали контроль над спостережним пунктом на її вершині та розпочали коректування артилерійського вогню. 21 серпня 2014 року від отриманих пошкоджень від артилерійського вогню стела остаточно впала. Вдень 23 серпня російські війська починають наступ на південному відтинку фронту Сектора «Д», 24-го вранці «Сумрак» продовжував передавати дані про просування ворожих сил, однак артилерія вже не могла ними скористатися — їй довелося відійти від Савур-могили під російськими ударами. 24 серпня відбувається черговий штурм висоти, танки стріляли прямим наведенням, кавказькі найманці атакували оборонців Савур-могили, атака відбита із численними втратами противника. За наказом оборонці відступили вночі 25 серпня після 12 діб оборони Савур-могили; з оточення виходили ночами, рухалися до найближчих ЗЗФ. На той час це було вже оточене російськими військами угруповання сектору «Б» генерала Хомчака під Іловайськом. Група пройшла по ворожих тилах близько 60 кілометрів та приєдналася до українських військ під Многопіллям.

Савур Могила

Розвідувально-штурмове відділення 40-го батальйону територіальної оборони виходило у боях з оточення бойовиків з-під Савур-Могили, де вели бої два тижні. Група потрапила в оточення, коли НЗФ зайняли Амвросіївку. Відходили без важкої техніки — пішки, у формі, зі зброєю, використовували тактику заплутування — робили вигляд, що йдуть в один бік, рухалися у інший.

Група з 21 вояка пробиралася ночами 16 діб, вийшла без поранень та вбитих.

Бої за контроль державного кордону (Маринівка)²¹⁵

5 червня 2014 року відбулася перша спроба НЗФ взяти під свій контроль пункт пропуску «Маринівка». Спроба завершилася втратою у особовому складі і відступом бойовиків. 20 червня 2014 при спробі прориву з боку Росії вглиб території України НЗФ, бійці НГУ захопили модифікований БТР-80. 16 липня бойовики після артпідготовки пішли в наступ на позиції ЗЗФ поблизу с. Тарани та с. Маринівка Донецької області. Вони планували ударом розсікти українське угруповання та вийти на кордон. 19 липня відбувся бій між ЗЗФ та НЗФ, під час обстрілу опорного пункту сил АТО поблизу Маринівки чимало військових отримало важкі поранення. Вночі 31 липня 2014-го НЗФ з «Градів» обстріляли

²¹⁵ <https://tsn.ua/ukrayina/biy-pid-prikordonnim-punktom-marinivka-zakinchivsya-ukrayinci-znischili-btr-teroristiv-353294.html>,
<http://news.liga.net/politics/news/terroristy-obstrelyali-dva-ukrainskikh-samoleta-iz-pzrk>,
<https://dpsu.gov.ua/ua/news/Biy-za-punkt-propusku-Marinivka-podii-yaki-zalishatsya-v-istorii-Ukraini-nazavzhdi/>,
https://dt.ua/UKRAINE/punkt-propusku-marinivka-pislya-boyu-z-teroristami-144657_.html,
https://24tv.ua/punkt_propusku_marinivka_pislya_6godinnogo_boyu_foto_video_n451352,
<https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3393214-do-kintsia-ne-prorubaly-striellov-rozpoviv-pro-bii-pid-marynivkou>,
https://www.youtube.com/watch?v=DGrSXLh_FE,
http://ua.news.liga.net/politics/video/bo_z-teroristami-vzhe-vedutsya-mayzhe-na-teritor-ros,
<https://tsn.ua/video/video-novini/prikordonne-selische-marinivka-zalishayetsya-pid-kontrolom-ukrayinskih-zbroynih-sil.html>,
<https://www.radiosvoboda.org/a/25459880.html/>,
<http://33kanal.com/lejtenant-zavada-jakij-znishhiv-10-bojovikiv.html>,
https://gazeta.ua/articles/donbas/_pochalisy-boyi-za-savurmogilu/839966,
http://ipress.ua/news/ukrainska-armiya-zvilnyla-stepanivku_i-marynivku_na-kordoni_z-rosiyeu_zmi_77753.html,
<http://novograd.city/read/events/90/najvazhlivshe-za-lito-zatrimannya-smotryaschih-povernennya-tridcy-atki-vizit-posla-krn>

пункт пропуску Маринівка. Одна з бетонних плит зруйнованих приміщень впала на прикордонників. 1 серпня 2014 року село в ході операції ЗЗФ звільнене від НЗФ. 13–14 серпня пункт пропуску був взятий кадровими частинами Збройних сил РФ в ході серпневого вторгнення РФ в Україну.

Маринівка

Бої за контроль державного кордону (Червонопартизанськ)²¹⁶

Протягом 21 червня НЗФ атакували позиції сил АТО біля Червонопартизанська та смт Бірюкове.

²¹⁶ https://24tv.ua/boyi_trivayut_u_pp_dovzhanskiy_iz-varino_chervonopartizansku_marinivtsi_gorlivtsi_rnbo_n468752,
https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140723_donbas_ato_goes_rl,
<http://podrobnosti.ua/996702-komandir-rozformovano-51-brigadi-nod-ja-ne-rozumv-hto-nami-komandu-video.html>,
<http://www.theinsider.ua/politics/53b26bdc1fbd7/>,
<https://ua.112.ua/suspilstvo/derzhprikordonsluzhba-u-rezultati-boyu-poblizu-chervonopartizanska-boyoviki-zdali-svoyi-poziciyi-90480.html>,
https://espresso.tv/news/2014/07/17/pid_sverdlovskom_tryvayut_boyi,
<http://osp-ua.info/vlada/38787-v-chervonopartizansku-na-luganschini-yde-velikiy-biy.html>,
<https://dt.ua/UKRAINE/sili-ato-vzyali-pid-kontrol-kpp-chervonopartizansk-na-kordoni-146651.html>,
<https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3400907-z-artylirii-obstrilialy-pozysii-desantnykiv-bilia-chervonopartizanska-shtab-ato>,
https://books.google.com.ua/books?id=kOJ3DQAAQBAJ&pg=PT84&lpg=PT84&dq=бої+за+червонопартизанськ&source=bl&ots=PomSrWVlUP&sig=FDyFu_gPbQpaghLJRM6E0wfFHV&hl=uk&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=бої+за+червонопартизанськ&f=false,
http://vgolos.com.ua/news/prykordonnyky_vid-byly_ataku_terorystiv-poblyzu_chervonopartizanska_151699.html

22 червня НЗФ із засідки атакували підрозділ прикордонників біля Городища в Луганській області. Станом на 2 липня пункти пропуску «Ізварине» та «Червонопартизанськ» ЗЗФ не контролювали, проте не припинялись спроби відновити контроль над ними, вони перебували під візуальним та вогневим контролем ЗСУ. На відстані в 8 км від пунктів пропуску розташовані сили прикордонників та ЗСУ. 10 липня міністр оборони України Валерій Гелетей повідомив, що сили АТО взяли під контроль пункт пропуску «Червонопартизанськ».

Червонопартизанськ

15 липня під Червонопартизанськом група спецпризначення 3-го полку була накрита мінометним вогнем. Залп мінометів накрив підрозділ у момент постановки бойового завдання. 18 липня продовжувався обстріл позицій сил АТО у районі населених пунктів Дмитрівка та пунктів пропуску «Червонопартизанськ» і «Маринівка». 21 липня позиції ЗЗФ в районі Червонопартизанська зазнали обстрілів із НП Панченкове, що знаходиться на кордоні з РФ.

http://ipress.ua/news/bilya_gukovo_rostovskoi_oblasti_vyavyly_blyzko_30_gradiv_rnbo_80407.html,
https://ukr.lb.ua/society/2014/07/10/272533_sili_ato_vzyali_pod_kontrol.html,
<https://www.5.ua/ato-na-skhodi-u-chervonopartyzansku-terorysty-obstrilialy-avtobus-zi-shakhtariamy-ie-zhertvy-zmi-56825.html>,
<https://www.unian.ua/politics/944963-viyskovih-51-ji-brigadi-yaki-pereyshli-kordon-rosiji-povernuli-doukrajini-jih-pidozryuyut-u-dezertirstvi.html>,
<http://visnyk.lutsk.ua/news/ukraine/51-sha-okrema-mekhanizovana-brygada-zdalasya-v-polon-rosiyanam/>,
<http://www.volynpost.com/news/62027-kapitan-51-ombr-zminyv-hid-vijny-zhurnalist-yurij-butusov-foto>

7 серпня біля міста виривалися з оточення НЗФ та російських військ українські прикордонники, прорив тривав 3 доби, бійці вийшли до ЗЗФ в районі Савур-могили та Амвросіївки. Під час обстрілу колони при виході з оточення в «Довжанському котлі» біля Червонопартизанська та КПП «Довжанський» загинуло 7 бійців, 17 зникли безвісти.

Бої за контроль державного кордону (Ізварине)²¹⁷

Наступ сил АТО розпочався 12 червня. В ході протистояння ЗЗФ зазнали артилерійських обстрілів

²¹⁷ https://galinfo.com.ua/news/kotel_pid_izvaryne_tragediya_z_politychnym_prysmakom_236072.html,
<https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-08-06/derjatsya-do-poslednego-soldata-vsya-pravda-o-yujnom-kotle-2014-goda/6658>,
<https://rian.com.ua/analytics/20150810/371909297.html>,
<https://bmpd.livejournal.com/930062.html>,
http://news.liga.net/politics/news/za_segodnya_sily_ato_otbili_vse_ataki_boevikov_snbo,
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/07/13/7031792/>,
<https://petrimazepa.com/izvarino.html>,
https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fapostrophe.ua%2Farticle%2Fsociety%2F2016-08-06%2Fderjatsya-do-poslednego-soldata-vsya-pravda-o-yujnom-kotle-2014-goda%2F6658&h=AT3_LINAwBcuJvtcGv3nCK8uHvIFHglZZ-0_ZQKfjr8bObkZRL9vCNFLgNdOvGOp1pJVhB-p6HVEjKs7FJl1tQptsG2m1m4YJOf-2OafMoswxas_nXBLUbzcnCyWkrzwwKnGA,
https://galinfo.com.ua/articles/chervonopartyzansky_kotel_pid_kolesamy_btriv_rozryvalysya_grady_ale_vony_ysly_vpered_202068.html,
<https://www.kp.ru/daily/26252.7/3132021/>,
<https://chervonec-001.livejournal.com/839886.html>,
http://mignews.com.ua/spec/3252157_Boy_v_zone_ATO_Izvarino_Stepanovka_Saur-Mogila,
<http://podrobnosti.ua/985010-bj-pd-selom-zvarine-vorog-zavchasno-zna-pro-vs-peremshennja-vjskovih-vdeo.html>,
<https://www.youtube.com/watch?v=rLe7-BXwV6U>,
<https://korrespondent.net/ukraine/politics/3393374-v-amvroseyevke-marynovke-y-zvaryno-ydut-tiazhelye-boy-snbo>,
https://24tv.ua/nayzapeklishi_boyi_u_rayoni_amvroseyivki_marinivki_izvarine_rnbo_n464910,
<https://znaj.ua/news/society/13210/izvarine-hlopcy-am-dovelosya-voyuvati-zi-svoyimi-ridnimi-po-rizni-storoni-okopiv.html>,
<https://strana.ua/articles/istorii/28775-vojna-2014-put-k-ilovajskomu-kapkanu.html>,
https://pikabu.ru/story/boy_na_kpp_izvarino_razgrom_banderovskogo_batalona_2428572,

лів з території РФ. В ході численних боїв ЗЗФ не вдалося відновити контроль на пунктом пропуску «Ізварине». З втратою контролю над населеними пунктами Степанівка, Маринівка та пунктом пропуску «Маринівка» у середині липня сили АТО на схід від села Маринівка опинились у фактичному оточенні, відірвані від основних сил. Було проведено розблокування оточених підрозділів і фактично битва закінчилась 7 серпня виходом останніх підрозділів, які виконували завдання з блокування державного кордону. Битва на кордоні стала першою великою поразкою для ЗЗФ. У результаті було втрачено контроль над державним кордоном від Ізвариного до Маринівки.

Ізварине

Бої за контроль державного кордону (Довжанський)²¹⁸

В результаті боїв 17 червня — 1 липня ЗЗФ змогли повернути контроль Україні над пунктом

²¹⁸ <https://dpsu.gov.ua/ua/news/dva-misjaci-boiv-za-%C2%ABizvarine%C2%BB/>,
<https://www.youtube.com/watch?v=N5bAn0du0LU>,
<https://www.rbc.ua/ukr/news/segodnya-4-goda-zaversheniyu-boev-dovzhanskiy-1533644335.html>,
<https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/45836-ti-scho-vizhili-odeski-prikordonniki-rozpovili-pro-dovzhanska-kotli.htm>,
<https://malininform.com/tegy/ato-kotel-dovzhan-sky>,
http://kiliya.info/blog/khroniki_dovzhanskogo_kotla/2017-08-11-5275,
https://www.youtube.com/watch?v=O-v1_fNC9Do,
<https://www.youtube.com/watch?v=qMpdnjKpmSE>,
<https://bessarabiainform.com/2014/08/dolzanskiy-kotel-fotoreportazh-iz-nastoyashhego-pekla/>,
<http://vlasno.info/ato/item/4781-chotyry-vinnytskykh-prykordonnyky-rik-tomu-ne-vyishly-z-dovzhanskoho-kotla>,

пропуску «Довжанський». Але внаслідок серії артилерійських ударів з російської території в середині — другій половині липня контроль був втрачений, частини ЗЗФ опинилися в оточенні. 1 серпня 2014 року українські військові залишили позиції біля КПП «Довжанський». 8 серпня 2014 року контроль над ним перейшов до донських козаків.

Розстріл в Зеленопіллі²¹⁹

11 липня 2014 року — ракетний обстріл угруповання ЗСУ та Державної прикордонної служби України в Секторі «Д» зони проведення АТО біля селища Зеленопілля Луганської області.

Атака сталась у ніч із 10 на 11 липня 2014 року. Російська реактивна артилерія зі своєї території завдала через кордон потужного удару по позиціях українських військ. Це було перше безпосереднє масоване застосування регулярних військ РФ проти ЗСУ. Згодом подібні обстріли стали систематичними.

Внаслідок обстрілу загинуло 6 прикордонників і 30 військовослужбовців ЗСУ.

Бої за Шахтарськ²²⁰

Наприкінці липня 2014 року штаб АТО поставив командуванню бригади завдання — прикрити ви-

<https://novadoba.com.ua/14322-geroyi-dovzhanskogo-kotla-z-lysyanschyny.html>,

²¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=L-sAibObXKY>,
<https://zik.ua/tv/video/24677>,
http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/54734/Tragediya_v_Zelenopilli_chomu_komanduvanna_ATO_ne,
<https://tverezo.info/post/62452>,
<https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-07-11/v-zelenopole-ukrainskie-soldaty-lojka-mi-i-miskami-ryili-sebe-ukryitiya/6108>,
<https://spektrnews.in.ua/news/scho-stalosya-p-d-zelenop-lyam---dmitro-kalynchuk-vovnyanko/65162>,
https://espresso.tv/news/2014/07/11/pole_boyu_pid_zelenopillyam_pislya_obstrilu,
https://ua.censor.net.ua/photo_news/397006/drugarichnytsya_tragediyi_pid_zelenopillyam_u_mistah_ukrayiny_zgadaly_biyitsiv_zagybylyh_unaslidokrosiyiskogo,
<https://gazeta.ua/articles/life/dzvonimo-komandiruvryatujte-nas-a-vin-vi-scho-dosi-zhivi-uchasnik-bijnipid-zelenopillyam/570687?mobile=false>

²²⁰ <https://www.pravda.com.ua/news/2014/07/31/7033591/>,

сування 95-ї бригади для пробивання коридору для виходу частин, затиснутих у районі Дмитрівка — Степанівка — Маринівка. Для цього передбачалося утримати околиці міста Шахтарськ і перерізати трасу Торез—Сніжне. 26 липня 2014 року колона бригади з 16 БМД-2, зенітно-артилерійського взводу (3 вантажівки з ЗУ-23), артилерійської батареї (три САУ «Нона» і два 1В119 «Реостат») за підтримки двох танків зі складу 17-ї танкової бригади висунулася в район рейду. 27 липня десантники вирушили в район Шахтарська, вийшовши на південно-східну околицю. Поява десантників не залишилася непоміченою, і «міністр оборони ДНР» Гіркін-Стрелков для утримання Шахтарська зібрав усе, що тільки можливо: щонайменше 600 осіб, танки, БМП, «Гради», батарею гаубиць Д-30.

https://ua.censor.net.ua/resonance/449758/biyi_zashahtarsk_nevykorystanyyi_shans_u_viyini_2014go,
<https://www.youtube.com/watch?v=3QIQSttnT3E>,
<https://www.unian.ua/politics/945016-sili-ato-uviyshli-v-shahtarsk-torez-lutugine-i-zvilnili-stepanivku-boji-trivayut-karta.html>,
https://censor.net.ua/resonance/449211/boi_zashahtarsk_tri_goda_nazad_glazami_desantnika_25-brigady,
<https://frazua.com/analytiks/251087-ad-v-shahtarske-tragediya-25-j-brigady>,
<https://ddk.dn.ua/news/article/3854/>,
<https://m.znaj.ua/society/kryvavi-rokovyny-chym-stala-bytva-za-shahtarsk>,
https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2014/08/140731-shahtarsk_fighting_beale_ag,
<https://golos.dvys.info/fotoreportazh/pidsumky-boji-za-shahtarsk-foto-video.html>,
https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1691841-ydut_boii_za_shahhtarsk_sili_ato_zakripilisya_na_okolitsi_mista_1960617.html,
<http://www.armyfm.com.ua/post%D1%96jnj-obstr%D1%96l-artiler%D1%96%D1%94ju-ta-vulichn%D1%96-bo%D1%97-jak%D1%96-zvodilisjad-metannja-granatami.-b%D1%96jc%D1%96-25-%D1%97-pro/>,
<https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/v-shahtarske-terroristy-iz-grada-obstrelyali-boycov-ato-21-pogibshiy-541079.html>,
<https://zik.ua/tag/shahtarsk>,
<https://cheline.com.ua/news/mens-club/rejd-na-shahtarsk-26227>,
http://ipress.ua/news/syly_ato_uviyshly_v-shahtarsk_76814.html,
<https://oko.cn.ua/blackzone/polit-linki/boi-za-shahtarsk-tri-goda-nazad-glazami-desantnika-25-j-brigady/>,
<https://vikna.stb.ua/ua/episode/krivavij-bij-pid-shahtars-kom-2/>

Підтягнувши сили, противник почав активні бойові дії, тривали вуличні бої. Перший прорив був здійснений 28 липня з загальним напрямком на північ, другий — наступного дня в несподівану для противника сторону — в напрямку Благодатного.

Однак після рейду 95-ї бригади та виходу прикордонного угруповання, сенсу залишатися в Шахтарську не було.

Спалена будівля міськради у Шахтарську

Рано-вранці 31 липня 2014 року дніпропетровські десантники пішли на прорив. Однак у кількісному плані бойовиків побільшало — буквально напередодні прибули підкріплення з Харцизька, Іловайська, Ханженкового та Кутейникового, тому прорив перетворився на побиття.

Однак найбільш трагічно склалася доля 3-ї роти. Вона йшла в тиловому прикритті і відтягнулася на 400 метрів. Проскакуючи останнє перехрестя на околиці міста, рота натрапила на єдиний танк бойовиків, який практично впритул почав розстрілювати БМДшки.

Певна річ, про жодне перерізання траси не йшлося, і за погодженням із командуванням група відійшла на Благодатне. На цьому закінчився рейд на Шахтарськ.

Бої за Степанівку²²¹

Українське командування розробило план деблокади Сектору Д — взяття Степанівки і Никифорова.

²²¹ <https://2plus2.ua/lyustrator-762/novyny/bitva-za-stepanivku-chomu-ne-pokarano-vinnih>,
<http://www.1.zt.ua/news/rizne/molodiy-boyets-30-yi-brigadi-rozpoviv-pro-zapekli-boyi-ta-zagiblih-y-poranenih-pobratimiv.html>,

рового мало розблокувати підрозділи 24 ОМБр, 72 ОМБр, 79 ОАЕМБр та прикордонників, що впродовж тижнів перебували під обстрілами зі сторони РФ, і були відрізані силами НЗФ, укріпленнями в районі Савур-Могили і навколишніх населених пунктів.

1-5 серпня 2014 р. проведено успішну операцію з взяття села. Розмір ударного угруповання, що 1-5 серпня брало участь в операції з визволення Степанівки 1611 чол. 1 серпня 2014 року село було звільнене від НЗФ. Звільнені з оточення підрозділи 24 ОМБр, 72 ОМБр, 79 ОАЕМБр відправились до пункту постійної дислокації поза зоною воєнних дій.

10-11 серпня 2014 року Степанівка зазнала масштабних руйнувань під масованим вогнем із території Росії батареями РСЗВ «Град». У ніч із 12 на 13 вересня з'явилося повідомлення про 50 танків, які наступають на Маринівку та Степанівку із російського боку. Внаслідок артилерійських ударів й танкової атаки частини ЗСУ були змушені відходити. Зайняття Степанівки проросійськими силами призвело до подальших важких наслідків для українських підрозділів, погіршило ситуацію і зайняття Маринівки. Міусинськ, утримання якого було завданням 30-ї бригади,

<https://ua.112.ua/mnenie/richnytsia-trahedii-v-stepanivtsi-251790.html>,
<http://www.mil.gov.ua/news/2017/06/11/boi-pid-stepanivkoyu-buli-najvazhchim-periodom-za-vsyu-moyu-istoriyu-vijni%E2%80%A6>,
<http://tyzhden.ua/Society/153886>,
<http://veterano.com.ua/video/1277-30-brigada-2014-08-11-13-vazhki-boji-za-selo-stepanivka-donetskoji-oblasti>,
<http://www.volynpost.com/news/37837-peklo-za-zhyttia-fotoreportazh-bijcia-ato-foto>,
https://espresso.tv/news/2014/12/29/selo_stepanivka_pislya_boiiv_peretvorylosya_na_ruyiny_videofakt,
http://ua.news.liga.net/politics/news/sili_ato_zvlnili_stepan_vku_ydut_bo_za_sn_zhne_rnbo,
<https://gazeta.ua/articles/ukraine-newspaper/bataljon-donbas-uniknuv-pastki-v-ilovajsku/716755>,
<https://www.facebook.com/willliveinua5/videos/973904572769880/>,
<https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3404136-selo-stepanivka-donetskoji-oblasti-pisli-obstrilu-fotoreportazh>,
<https://www.unian.ua/politics/945016-sili-ato-uviyshli-v-shahtarsk-torez-lutugine-i-zvilnili-stepanivku-boji-trivayut-karta.html>,
<http://onlains.info/onlain/videoncUNDLU12d0pwLXc>

також полишено, шляхи для відступу на південь для механізованих сил були перетнуті. 1-й та 2-й батальйони бригади опинилися відрізними від тилових підрозділів, пробиватися в сектор «Д» під вогнем ЗЗФ було неможливо. В такій ситуації батальйони приймають рішення пробиватися на північ — під Лутугине.

Останні сили 30-ї бригади відходили із Степанівки вранці 14 серпня, відстрілюючись на ходу протягом 20 кілометрів від РПГ НЗФ.

Трагедія ІЛ-74²²²

Військово-транспортний літак Іл-76МД (реєстраційний № 76 777, серійний № 0083 482 490, перший політ у 1988) перевозив особовий склад для ротації, техніку та продовольство. Відразу дві ракети, випущені 14 червня 2016 року з переносних зенітно-ракетних комплексів (ПЗРК) поцілили в український літак під час заходу на посадку в аеропорту Луганська, коли Іл-76 перебував на висоті близько 700 метрів. На позиції НЗФ поблизу Луганського аеропорту, з якої імовірно був вражений Іл-76, були знайдені три пускові труби 9ПЗ9-1 від ПЗРК 9К38 «Ігла». Два ПЗРК «Ігла» використані, один — технічно несправний (ракета 9М39 залишилася в трубі).

Залишки збитого ІЛ-74

Також на місці засідки терористів знайдені порожні банки з-під консервів, випущених ЗАТ «Орелпродукт», місто Мценськ (Росія). 2 липня оприлюднено таке: «Перша ракета, випущена се-

²²² <https://strana.ua/news/17999-dva-goda-krusheniya-il-76-vse-fakty-tragedii.html>,

паратистами, в літак не влучила. Потрапила тільки друга, а потім літак добивали ще і чергою з великокаліберного кулемета, — розповів голова комісії [Олександр Чорноволенко]. Генерал-майор Назаров досі не визнає своєї провини. Він каже, що не знав про жодні розвіддані, що в Луганському аеропорту в засідці сидять бойовики, і є загроза смерті і загибелі борту Іл-76. Суд засудив генерала

https://24tv.ua/na_bortu_zbitogo_il76_perebuva-li_49_viyiskovih_seleznov_n453893,
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/06/14/7029026/>,
<http://expres.ua/news/2014/06/15/107985-spysok-voyakiv-zagnuly-pidbyttya-litaka-lugansku>,
<https://www.unian.ua/politics/935106-zbitiy-pid-luganskom-il-76-dobivali-z-kulemeta-trivae-identifikatsiya-til-tsk.html>,
https://ua.censor.net.ua/news/393255/dva_roky_tomu_terorysty_zbyly_litak_il76_iz_viyiskovymy_25oyi_brygady_49_lyudeyi_zagynulo,
<https://www.5.ua/suspilstvo/katastrofa-il76-khto-vid-povist-za-terakt-161409.html>,
https://censor.net.ua/resonance/443817/gibel_49ti_v_il76_kak_razoblachili_vrane_generala_nazarova,
<https://www.segodnya.ua/regions/donetsk/katastrofa-il-76-v-luganske-nazvany-imena-boevikov-sbivshih-samolet-1062164.html>,
<https://www.youtube.com/watch?v=8JLxzNnI9c>,
<https://www.youtube.com/watch?v=sXhR0hvnnggc>,
<https://www.youtube.com/watch?v=M927OoSpErs>,
<https://www.youtube.com/watch?v=PRzLUvItS8>,
<https://112.ua/statji/krushenie-il-76-pod-luganskom-vinovnye-ne-nakazany-na-sledstvie-sovershaetsya-davlenie-237231.html>,
<https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/26/7156372/>,
<https://www.pravda.com.ua/rus/news/2017/09/26/7156372/>,
<https://uain.press/articles/il-76-tragediya-nad-luganskom-try-roky-potomu-174820>,
https://tsn.ua/blogi/themes/o_voine/tragediya-u-lugansku-yak-mozhlivo-bulo-poperediti-zbittya-il-76-z-pivsotheyu-viyskovosluzhbovciv-354593.html,
<http://i-ua.tv/index.php?newsid=2428>,
https://www.radiosvoboda.org/a/news/28261_634html,
<https://hromadskeradio.org/news/2017/06/24/dokumentalnyy-film-pro-49-obirvanyh-zhyttiv-vzhe-dostupnyy-v-youtube>,
<https://politeka.net.ua/news/447690-katastrofa-il-76-v-luganske-kogo-segodnya-nachnut-sudit-foto/>,
<http://podrobnosti.ua/980461-ekipazh-sbitogo-v-luganske-il-76-byt-iz-melitopolja-polnyj-spisok-zhertv-foto.html>,
<http://fakty.ua/238479-tri-goda-so-dnya-krusheniya-il-76-v-ukraine-pominayut-ekipazh-i-40-desantnikov-foto>,
<https://www.youtube.com/watch?v=sD5YR-l08II>,
<https://www.youtube.com/watch?v=MEo5tKv7MVY>

Назарова до 7 років позбавлення волі за службову недбалість, але не позбавив його звання генерал-майора.

Марш ганьби²²³

НЗФ т. зв. «ДНР» скасували святкування Дня незалежності України та влаштували 24 серпня 2014 року в Донецьку свій «парад». Центральними вулицями Донецька бойовики НЗФ провели полонених українських військових. Захоплені українські солдати йшли вулицями з похиленою головою. Усіх їх привели на Площу Леніна у центрі міста, де їх ганьбив натовп, скандуючи образи і називаючи їх «фашистами».

Події 3.09.2014²²⁴

З вересня 2014 року біля селища П'єдза Ново-айдарського району Луганської області з терито-

²²³ <https://www.radiosvoboda.org/a/26549472.html>,
<https://www.radiosvoboda.org/a/26547917.html>,
<http://news.bigmir.net/ukraine/840344-Pochemu-millionnyj-Doneck-ne-postavil-ih-na-mesto-Socseti-o-parade-plennyh>,
<https://korrespondent.net/ukraine/3409845-pochemu-myllyonnyi-donetsk-ne-postavyl-ykh-na-mestopolzovately-sotssetei-o-parade-plennykh-ukrayn-skykh-soldat>,
https://lb.ua/society/2014/08/23/277060_dnr_us-troila_smotr_podbitoy_tehniki.html,
https://echo.msk.ru/blog/novaya_gazeta/1386236-echo/,
https://www.pravda.com.ua/news/2014/08/24/7035702/view_comments/page_8/,
<https://www.youtube.com/watch?v=P-EzdyHQRA>,
http://dniprograd.org/2018/01/29/dniprovskomu-pravozakhisniku-vidpoviv-evropeyskiy-sud-shchodo-paradu-polonenikh-u-2014-rotsi_64508,
https://www.ukrinform.ua/rubric-other-news/1699644-dnr-vela-polonenih-po-tsentr-donetska-pid-shvalniy-gvalt-natovpu_1966295.html,
<https://dnipro.depo.ua/ukr/dnipro/yevropeyskiy-sud-chekaye-vid-rosiyi-poyasnen-schodo-paradu-polonenih-u-donecku-20180129717202>,
<https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/kak-boeviki-pytayut-lyudey-izbienie-pletmi-i-raby-v-okopah-692246.html>

²²⁴ <https://www.depo.ua/ukr/life/rossiyane-iz-smercharasstrelyali-artilleristov-sumskogo-04092014170200>,
<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2515051-identifikovali-ostannogo-iz-sumskih-artileristiv-ubitih-obstrilom-z-rf.html>,

рії Російської Федерації був обстріляний з РСЗВ «Смерч» базовий табір 27-го реактивного артилерійського полку. В результаті обстрілу загинуло 15 військовослужбовців, один військовослужбовець помер в лікарні від отриманих опіків, ще один військовослужбовець зник безвісти.

Після боїв 3.09.14 року біля с. П'єдза

Події 5.09.2014²²⁵

5 вересня вдень із засідки біля блокпосту у селі «Весела гора» на дорозі Луганськ-Щастя була розстріляна група з 23 бійців батальйону територіальної оборони «Айдар». Прорватися до своїх змогли тільки троє бійців батальйону. Поранених стратили на місці. Керував засідкою росіянин Олексій Мільчаков, неонацист з Петербургу.

<https://www.youtube.com/watch?v=ulYuPObq14g>,
<http://rama.com.ua/mamo-ya-povernuvsya/#ad-image-0>,
<https://lpl.com.ua/ua/needersato/profile/149>,
<http://atomny.blogspot.com/2018/05/09.html>,
http://denisenkoyuriy.blogspot.com/p/blog-page_89.html,
<http://sumypost.com/sumynews/suspilstvo/sumchany-oleksandr-bujvalo-zagynuv-pid-raketnym-obstrilom/>

²²⁵ <https://www.unian.net/politics/961652-aydar-rasskazal-o-zasade-pod-schastem-odinochnye-vyistrel-yi-na-blokposte-dobivali-ranenyih.html>,
https://censor.net.ua/photo_news/350702/5_senty-abrya_2014_goda_krovavaya_data_24go_otdelnogo_shturmovogo_batalona_aydar_fotoreportaj,
https://zaxid.net/prokuratura_peredala_do_sudu_spravu_rosiyskogo_neonatsista_prichetnogo_do_roz-strilu_biytsiv_ato_n1430515,
<https://rutube.ru/video/f7c3ecc95de586f592b-4f259e95ae177/>

Двома годинами пізніше в засідку біля села Цвітні Піски на тій же дорозі потрапили десантники з 2-ї роти 80-ї аеромобільної бригади. По колоні вівся вогонь з обох боків зі стрілецької зброї, гранатометів, кулеметів і танком, дорога була замінена керованими протитанковими мінами. Десантники зайняли кругову оборону, в подальшому проходили засідку в русі на техніці. Вони підбили танк та БТР, але втратили 23 людини вбитими та зниклими безвісти.

Парад полонених кіборгів 21.02.2015²²⁶

Бойовики організували в Донецьку «парад» військовополонених. Силовиків, захоплених в Донецькому аеропорту, привезли в район залізничного вокзалу і повели пішки по вулицях. Потім полонених посадили у військовий «КамАЗ» і привезли на площу Бакинських Комісарів, з якої вони знову пішли пішки. «Кіборгів» також доставили в Ленінський район Донецька.

Супроводжували колону з 18 військовополонених бойовики НЗФ спільно з главою самопроголошеної ДНР Олександром Захарченком.

За даними Міністерства оборони, за минулу добу в боях за аеропорт загинули 6 українських військовослужбовців, 16 були поранені і потрапили в полон, а 20 вийшли з боїв із території зруйнованих терміналів.

Правозахисні організації — Amnesty International, Human Rights Watch Харківська правозахисна група — засудили так званий «парад військовополонених», який бойовики провели в четвер у Донецьку назвавши його злочином та порушенням міжнародного гуманітарного права.

²²⁶ <https://my.pcloud.com/publink/show?code=XZ3Ou77ZtspFD3h52bfr3zl0UkdpMVM1gteV>,
<https://www.youtube.com/watch?v=BM1bF9mzKB4>,
<https://my.pcloud.com/publink/show?code=XZBiu77ZAOPV3LK0xiXmmKLgillhx8Fot8Vv>,
http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/57974/U-Donecku_znovu_neludskiy_parad-polonenyh_FOTO

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	3
1. РЕЗЮМЕ	5
2. ВСТУП.....	6
3. МЕТОДОЛОГІЯ.....	7
4. ФАКТИ	11
5. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ, ЙМОВІРНО, ВЧИНЕНІ В ХОДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	25
6. НЕЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ СКОЄНИХ ЗЛОЧИНІВ	89
7. ВИСНОВКИ	92
ДОДАТОК. Короткий опис подій збройного конфлікту на сході України, де ЗЗФ зазнали значних втрат.....	93

Насильницькі злочини, скоєні в ході збройного конфлікту на сході України у 2014–2018 рр.

Автори доповіді:

Марта Вовк, Володимир Глущенко, Юрій Гуков, Анастасія Єгорова, Євгеній Захаров,
Борис Книров, Ганна Овдієнко, Наталія Охотнікова, Олена Річко, Яніна Смелянська,
Ігор Сосонський, Геннадій Токарев, Павло Шваб, Геннадій Щербак

Відповідальний за випуск: *Є. Ю. Захаров*

Редактор *Є. Ю. Захаров*

Верстка: *О. А. Мірошниченко*

Підписано до друку 18.09.2018

Формат 60×84 ¹/₈. Папір крейдовий. Гарнітура MetaPro

Умов. друк. арк. 12,09. Облік.-вид. арк. 12,50

Наклад — 500 прим. Зам. № КС-08/18

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»

61002, Харків, а/с 10430

<http://khpg.org>

<http://library.khpg.org>

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»

61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України

серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.

ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com

Друк: ФОП Капуста С. І.

61168, м. Харків, вул. Героїв Праці, 12-Б, кв. 143